

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КАРПЕНКО РОМАН ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 343.98 : 343.615 : 343.915

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАПОДІЯННЯ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ,
УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність
(081 – «Право»)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Р. В. Карпенко

Науковий керівник –

Лускатов Олександр Віталійович

кандидат юридичних наук, доцент

Дніпро – 2019

АНОТАЦІЯ

Карпенко Р. В. Розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2019.

У дисертації здійснено комплексний аналіз теоретичних і прикладних проблем методики розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми.

На основі аналізу поглядів науковців на зміст та сутність криміналістичної характеристики окремого виду злочину розглянуто поняття та структуру криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Відокремлено наступні структурні елементи криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми: особа злочинця; особа потерпілого; мотиви; способи підготовки, учинення та приховування; час, місце та обстановка; слідова картина злочину.

Розглянуто складові елементи, що формують характеристики особи злочинця та потерпілого: 1) соціально-демографічні: стать, вік, освіта, відношення до праці чи навчання, матеріальний стан, характеристики родини, місце проживання, житлові умови; 2) психофізіологічні: психологічні особливості (агресивність, ворожість до оточуючих, цинізм, інші негативні риси характеру), у тому числі й психічні аномалії, наявність розумової відсталості, не пов'язаної із психічним захворюванням; умови проведення вільного часу; перебування на обліку у нарколога, психіатра; взаємостосунки з найближчим оточенням, контакти з раніше засудженими, наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників злочину; фізичний розвиток неповнолітнього; 3) кримінальні ознаки: наявність на обліку НП й фактів

попередніх правопорушень, судимості; учинення злочину в групі.

На основі цих елементів визначено типовий портрет неповнолітнього, який заподіює тілесні ушкодження, наступний: особа чоловічої статі у віці 16–17 років з базовою середньою освітою, яка переважно ще навчається, мешкає у неповній родині, у місті, має власне (родинне) житло, скоїла злочин у стані сп'яніння, але не перебуває на обліку в психоневрологічному чи наркологічному диспансері, гарно розвинена фізично, раніше не засуджена, діяла у складі групи.

Встановлено мотиви вчинення заподіяння неповнолітніми тілесних ушкоджень: хуліганські чи бажання розважитись (47 % випадків), корисні (19 %), ворожнеча (16 %), помста (7 %), ревності (7 %), страх (4 %).

У роботі розглянуто обстановку у якій вчиняються злочини. Акцентовано, що сутність обстановки можливо розкрити лише на встановлення характеристик її складових, серед яких основними є час, місце та умови учинення. Типові обстановка, місце й час, за яких неповнолітні заподіюють тілесні ушкодження характеризуються тим, що вказані злочини вчинюють переважно на території поряд с безпосереднім місцем проживання, протягом всього року, але частіше навесні та влітку, з 18 до 24 годин у будні дні.

Визначено, що на місцях заподіяння тілесних ушкоджень неповнолітні найчастіше залишають сліди у вигляді кинутих об'єктів (знайдених до злочину та використаних у процесі його вчинення): каміння, дротів, дощок, гілок тощо, інструментів, пляшок тощо – 36 %; сліди біологічного походження – 15 %; мікрооб'єкти – 14 %; відбитки взуття – 13 %; рук – 12 %; знарядь – 7 %; транспорту – 3 % випадків. Неповнолітні, які заподіюють тілесні ушкодження, переважно використовують неповноструктурні способи вчинення злочину, не ускладнюючи їх діями з підготовки (здійснюється у 17 % випадків) та приховування (здійснюється у 16 % випадків).

Встановлено, що заподіюючи тілесні ушкодження, неповнолітні діють переважно (74 % випадків) не використовуючи знаряддя, засоби та інші методи, а наносять тілесні ушкодження частинами тіла. Серед способів із

застосуванням знарядь засобів та інших методів (26 %) маємо вказати наступні: використання «випадкового» (знайденого перед подією чи безпосередньо в ході її перебігу) знаряддя (10 %); холодної зброї (3 %); кухонного (5 %) та побутового інструменту (8 % випадків).

На основі аналізу поглядів науковців розкрито поняття таких наукових категорій як: планування та організація розслідування; обставини, що підлягають доказуванню; слідчі версії, а також визначено зміст даних категорій щодо розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми.

На підставі аналізу матеріалів слідчої практики встановлено, що первинна інформація надходить до органів поліції, і є приводом для початку кримінального провадження щодо нанесення тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми міститься у заявах та повідомленнях громадян – 62 %. Серед них потерпілі сповіщають поліцію у 51 % випадках, 34 % – заяви родичів (у більшості випадків коли тілесні ушкодження вчиняються у відношенні до неповнолітніх), 15 % – заяви та повідомлення свідків та очевидців злочину. Іншими джерелами інформації про вчинення кримінального правопорушення є повідомлення державних та приватних медичних установ складають – 30 % (у випадках нанесення тяжких та середньої тяжкості тілесних пошкоджень) та безпосередньо в виявлені слідчим факти – 8 %. Слідчий може отримувати відомості про нанесення тілесних ушкоджень під час розслідування інших кримінальних проваджень або з матеріалів, отриманих оперативними підрозділами.

Наголошується на тому, що крім обставин, що підлягають доказуванню, передбачених ст. 91 потрібно також встановити обставини, передбачені ст. 485 КПК України. Наводиться розширений перелік обставин, що підлягають доказуванню при розслідуванні заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Встановлення обставин, що підлягають доказуванню, здійснюється шляхом перевірки версій. У підрозділі зазначено типові загальні та окремі версії методики розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми.

Розглянуто погляди науковців на сутність типової слідчої ситуації як наукової категорії. Базуючись на аналізі думок науковців з урахуванням даних судово-слідчої практики, криміналістичної характеристики злочину та за результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень виділено типові слідчі ситуації початкового та подальшого етапів. Наведено розроблені автором комплекси слідчих (розшукових) та інших дій щодо кожної із слідчих ситуацій.

Розроблено організаційно-тактичні основи проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду та допиту, а також визначено особливості використання спеціальних знань при розслідуванні заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми.

На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень щодо заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, автор робить висновок, що під час розслідування проводяться наступні види огляду: місця події (74 %); освідування (68 %); ділянок місцевості та приміщень, що не є місцем події (34 %); предметів (46 %); інші (3 %). Найбільш вагомим видом огляду є огляд місця події. Організаційно-тактичні основи цього виду огляду розглядаються в роботі з урахуванням розроблених криміналістикою загальних вимог процесуального, організаційного і тактичного характеру, а саме: проведення огляду складом слідчо-оперативної групи під єдиним керівництвом у тісній взаємодії всіх учасників; своєчасність та невідкладність, об'єктивність, усебічність, повнота, цілеспрямованість та активність огляду; застосування техніко-криміналістичних засобів та спеціальних знань; використання оперативно-розшукової інформації та допомоги громадськості.

Автором також розглянуто дії кожного з учасників слідчо-оперативної групи в залежності від етапів огляду: підготовчого, робочого та заключного.

Розглянуто особливості проведення освідування учасників кримінального провадження. Встановлено, що частіше за все при розслідуванні заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми проводилось освідування потерпілих з метою встановлення наявності тілесних ушкоджень (56 %). Освідування підозрюваного (28 %) проводиться у двох випадках: для

встановлення на тілі ушкоджень, якщо потерпілий чинив опір та міг їх заподіяти; для встановлення особливих прикмет (родимок, татуювань, шрамів тощо), якщо потерпілий їх помітив та може впізнати за ними злочинця. Іноді (5 %) проводиться освідчення свідків, як правило близьких родичів, друзів потерпілого чи підозрюваного, у випадках, коли вони намагаються запобігти бійці, перешкоджають здійсненню злочинних намірів та при цьому самі отримують тілесні пошкодження.

У роботі розглянуто організаційно-тактичні прийоми проведення допиту різних учасників кримінального провадження: потерпілого, свідків, підозрюваного. Особлива увага приділяється тактиці проведення допиту підозрюваного. Проведеним аналізом матеріалів кримінальних проваджень за фактами заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми автором визначено основні чинники, що впливають на тактику допиту підозрюваного, а саме: а) момент затримання: на місці вчинення злочину, через один чи декілька днів після події, коли пройшов значний проміжок часу; б) вікової категорії неповнолітніх та відповідно ступеню психофізіологічного розвитку неповнолітнього: 13-15 років, 15-17 років; в) умов виховання та соціального середовища неповнолітнього: неповні сім'ї, пияцтво та безробіття батьків, сімейні конфлікти, навчальні заклади у «небезпечних» районах міста або: забезпечені сім'ї, приватні та спеціалізовані навчальні заклади; г) відношення підозрюваного до вчиненого злочину та, відповідно, обраної ним лінії поведінки: визнає провину повністю, частково, не визнає провини, надає правдиві показання, відмовляється від дачі показань, надає неправдиві або частково неправдиві показання.

Розглянуто конфліктні ситуації допиту для виходу з яких застосовуються тактичні прийоми: а) емоційного впливу, тобто спонукання до дачі правдивих показань шляхом роз'яснення, шкідливих наслідків брехні, сприятливих наслідків визнання провини і активного сприяння розслідуванню; акцентування уваги на позитивних сторонах особистості допитуваного; використання антипатії, що може відчувати допитуваний до кого-небудь зі своїх

співучасників; використання чинника раптовості шляхом постановки несподіваних питань; б) логічного впливу: пред'явлення доказів, що спростовують показання допитуваного (висновки судових експертиз, протокол огляду місця події, протоколи допитів свідків, потерпілого тощо); максимальна деталізація відомостей; логічний аналіз протиріч, що є у показаннях допитуваного; логічний аналіз протиріч між інтересами допитуваного і його співучасників, доведення безглуздості зайнятої позиції; в) тактичні комбінації, розраховані на неправильну оцінку її допитуваним, що об'єктивно призводить до його викриття. При тактичних комбінаціях використовують: прийоми, що переслідують мету приховувати від допитуваного поінформованість слідчого про тих чи інших обставини провадження; метод непрямого, який полягає у постановці питань, другорядних з погляду допитуваного, але фактично маскуючи головне питання; прийоми, спрямовані на створення ситуації, при якій допитуваний обмовляється.

Серед інших тактичних прийомів, що застосовуються при допиті автор зазначає найбільш ефективні: спостереження за поведінкою допитуваного та його психофізіологічними реакціями; втягування допитуваного у спір; розповідь слідчим версій про вчинені злочини або ймовірний розвиток подій; виявлення та використання конфліктів при вчиненні злочину групою осіб з метою розхитати єдність групи та протиставити її членів один одному; повторний допит за тим самим колом питань; застосування технічних засобів, що створює сприятливі умови для одержання доказової інформації, дозволяє фіксувати не тільки показання, але й «психологічний клімат», у якому вони були отримані та психологічно впливає на злочинців.

Наголошується, що використання спеціальних знань є ефективним способом виявлення нової інформації за кримінальним провадженням, що слугує вагомим доказом у судовому розгляді справи. Приділено увагу використанню спеціальних знань у формі проведення експертизи. Сформульовано перелік судових експертиз, що можуть призначатися при розслідуванні тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми: судово-медичні

потерпілих (92 %), підозрюваних (12 %); судово-медичні речових доказів (26 %); судово-психіатричні (34 %); психологічні, психолого-психіатричні (4 %); медико-криміналістичні (5 %); трасологічні, в тому числі й дактилоскопічні (10 %); зброї: холодної (28 %), вогнепальної (7 %). Детально розглядається кожен з зазначених видів експертиз з зазначенням предмету експертизи, об'єктів дослідження та ймовірних результатів.

Сформульовано конкретні пропозиції і рекомендації, спрямовані на вдосконалення теоретичних та прикладних проблем методики розслідування злочинів, уточнено та сформульовано окремі наукові категорії криміналістики та кримінально-процесуального права.

Ключові слова: досудове розслідування, заподіяння тілесних ушкоджень, неповнолітній, криміналістична характеристика, слідча (розшукова) дія, слідча ситуація, тактика, тактичний прийом.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Карпенко Р. В. Напрями використання спеціальних знань при розслідуванні тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. *National law journal: theory and practice*. 2016. № 5 (21). С. 181-185.

2. Карпенко Р. В. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. *Юридичний науковий електронний журнал. Електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Запорізький національний університет»*. 2016. № 5. С. 108-112. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2016/32.pdf.

3. Карпенко Р. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. *Підприємництво, господарство та право*. 2016. № 9. С. 144-148.

4. Карпенко Р. В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. *Науковий вісник*

Херсонського державного університету, 2016. Том 2. № 4. С. 94-100.

5. Карпенко Р. В. Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 4. С. 113-117.

6. Карпенко Р. В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Держава та регіони. Серія Право. 2016. № 3. С. 113-118.

7. Карпенко Р. В. Понятие и содержание специальных знаний, используемых при расследовании телесных повреждений, совершенных несовершеннолетними. LEGEA ŞI VIAȚA. 2016. № 11/2 (299). С. 38-41.

8. Карпенко Р. В. Характеристика етапів розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. 2018. № 2 (93). С. 131–136.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Карпенко Р. В. Деякі аспекти тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми. Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції м. Одеса, 4 квітня 2014 року / відп. ред. д-р юрид. наук, проф., Т.С. Ківалова; ред. кол.: проф. А. Ф. Крижановський, проф. В. Д. Берназ, проф. В. М. Дрьомін, проф. О. С. Кізлова, доц. А. А. Березовський, доц. Д. Г. Кравцов. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2014. С.180-184.

2. Карпенко Р. В. Інформаційність слідової картини заподіяння неповнолітніми тілесних ушкоджень. Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 18-19 квітня 2014 року / За заг. ред. Т. О. Коломoeць. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. С. 260-263.

3. Карпенко Р. В. Вивчення особистості злочинця у ході розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Наукові записки

Міжнародного гуманітарного університету. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2014. Вип. 21. Ч. II. С. 32-33.

4. Карпенко Р. В. Невербальна інформація на попередній стадії допиту неповнолітніх. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали Міжнародного круглого столу. Одеса. 30 травня 2014 р. / відп. за вип. : проф. В. В. Тіщенко, доц. О. П. Ващук. Одеса : Юридична література, 2014. С. 90-94.

5. Карпенко Р. В. Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 31 жовтня 2014 р.). Дніпропетровськ: Середняк Т. К., Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 131-132.

6. Карпенко Р. В. Характеристика типових слідчих ситуацій та програми дій на початковому етапі розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. «Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов», международная научно-практическая конференция», 7-8 ноября 2014 г./ орг.. ком.: Бужор В. [и др.]. Кишинев: Ин-т Юрид. И Полит., Акад. Наук Респ. Молдова, Славян. ун-т. Ч. 2. 2014. С. 175-177.

7. Карпенко Р.В. Мотивы совершения телесных повреждений несовершеннолетними. Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Харків, 5 грудня 2014 р. Харків: ХНУВС, 2014. С. 457–459.

8. Карпенко Р.В. Типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Актуальні питання теорії та практики криміналістичної науки: матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 16 трав. 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 177-179.

SUMMARY

Karpenko R. V. Investigation of bodily injuries committed by minors. Manuscript.

The thesis is for candidate's degree of law on specialty 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Examination; Operational-Search Activity. – The Dnipropetrovs'k State University of Internal Affairs, Dnipro, 2019.

In the dissertation the complex analysis of theoretical and applied problems of the method of investigation of causing bodily injuries committed by minors has been carried out.

On the basis of the analysis of the views of scientists on the content and essence of forensic characteristics of a particular type of crime, the notion and structure of the forensic characteristics of infliction of bodily injuries committed by minors are considered. Separate the following structural elements of forensic characteristics of infliction of bodily injuries committed by minors: the offender; victim's person; motives; ways of preparation, execution and concealment; time, place and environment; trail picture of the crime.

The constituent elements forming the characteristics of the personality of the offender and the victim are considered: 1) socio-demographic: gender, age, education, attitude to work or study, material condition, characteristics of the family, place of residence, housing conditions; 2) psychophysiological: psychological features (aggression, hostility to others, cynicism, other negative features of the character), including mental anomalies, the presence of mental retardation, not related to mental illness; conditions of free time; registration with a narcologist, a psychiatrist; interactions with the immediate environment, contacts with the previously convicted, the presence of adult instigators and other accomplices of the crime; physical development of a minor; 3) criminal characteristics: the presence on the account of the NP and the facts of previous offenses, convictions; committing a crime in a group.

On the basis of these elements, a typical portrait of the juvenile causing bodily

harm is defined as follows: a person aged 16-17 years old with a basic secondary education who is mostly still in education, dwelling in an incomplete family, in a city, own (family) housing, committed a crime in a state of intoxication, but is not registered in a psychoneurological or narcological clinic, well developed physically, previously not convicted, acted as part of a group.

The motives for committing juvenile bodily harm are established: hooligan or desire to entertain (47 % of cases), useful (19 %), hostility (16 %), revenge (7 %), jealousy (7 %), fear (4 %).

The article deals with the situation in which crimes are committed. It is emphasized that the essence of the situation can be disclosed only to establish the characteristics of its components, among which the main time, place and conditions of work. Typical conditions, place and time during which minors cause bodily injuries are characterized by the fact that the above crimes are committed mainly in the area next to their direct residence, throughout the year, but more often in the spring and summer, from 18 to 24 hours on weekdays.

It has been determined that juveniles most often leave traces in the form of abandoned objects (found for a crime and used in the course of his commission): stones, wires, boards, branches, etc., instruments, bottles, etc. – 36 %; traces of biological origin – 15 %; microobjects – 14 %; footprints – 13 %; hands – 12 %; guns – 7 %; transport – 3 % of cases. Juveniles who cause bodily injuries use incompletely structured methods of committing a crime, without complicating them with preparatory actions (carried out in 17 % of cases) and concealment (carried out in 16 % of cases).

It has been established that, causing bodily harm, minors act predominantly (74 % of cases) without using tools, means and other methods, and inflict bodily injuries on parts of the body. Among methods using tools and other methods (26 %) we must indicate the following: the use of «accidental» (found before the event or directly during its course) guns (10 %); cold weapons (3 %); kitchen (5 %) and household appliance (8 % of cases).

Based on the analysis of the views of scientists, the concept of such scientific

categories as: planning and organization of investigation; circumstances to be proved; investigative versions, as well as the content of these categories for investigating the infliction of bodily harm committed by minors.

Based on the analysis of the materials of the investigative practice, it was established that the primary information comes to the police authorities and is the reason for initiating a criminal investigation into the bodily harm done to minors contained in applications and communications of citizens – 62 %. Among them, victims report the police in 51 % of cases, 34 % are relatives' statements (in most cases, when bodily harm is committed against minors), 15 % – statements and reports of witnesses and witnesses of a crime. Other sources of information on the commission of a criminal offense are the reports of public and private medical institutions amounting to – 30 % (in cases of severe and moderate bodily injury) and directly in the investigative findings detected – 8 %. The investigator may receive information about causing bodily harm while investigating other criminal proceedings or from materials obtained by operational units.

It is emphasized that besides the circumstances, which are subject to proof, stipulated by art. 91 it is also necessary to establish the circumstances envisaged in art. 485 CPC of Ukraine. An expanded list of circumstances to be proved in the investigation of the infliction of bodily injuries committed by minors is provided. The establishment of the circumstances to be proved is carried out by verifying the versions. The section contains typical general and separate versions of the methodology for investigating the infliction of bodily injuries committed by minors.

The views of scholars on the nature of the typical investigative situation as a scientific category are considered. Based on the analysis of the opinions of scientists in the light of the data of forensic investigation, forensic characteristics of the crime and the results of studying the materials of criminal proceedings, isolated typical situations investigative of the initial and subsequent stages. The authors developed the complexes of investigators (investigators) and other actions concerning each of the investigative situations.

Organizational and tactical bases of carrying out of separate investigative

(search) actions, in particular survey and interrogation, and also special features of use of special knowledge during investigation of infliction of bodily injuries committed by minors have been developed.

On the basis of the analysis of materials of criminal proceedings concerning the infliction of bodily injuries committed by minors, the author concludes that during the investigation, the following types of inspection are carried out: places of the event (74 %); exploration (68 %); areas of the locality and premises that are not the place of the event (34 %); subjects (46 %); others (3 %). The most important kind of review is an overview of the place of the event. The organizational and tactical basis for this type of review is considered in the work, taking into account the general requirements of procedural, organizational and tactical nature developed by criminology, namely: conducting a review by the composition of the investigative and operational group under the sole leadership in close interaction of all participants; timeliness and urgency, objectivity, thoroughness, completeness, purposefulness and activity of the review; application of technical and forensic means and special knowledge; use of operational intelligence and public assistance.

The author also considered the actions of each of the participants of the investigative task force, depending on the stages of the review: preparatory, working and final.

The peculiarities of conducting the study of participants in criminal proceedings are considered. It was established that most often, when investigating the infliction of bodily injuries committed by minors, the investigation of victims was carried out in order to establish the presence of bodily injuries (56 %). The suspect's testimony (28 %) is conducted in two cases: for the establishment of injuries on the body, if the victim resisted and could cause them; to establish special attributes (moles, tattoos, scars, etc.) if the victim noticed them and can identify the offender. Occasionally (5 %) witnesses, usually close relatives, friends of the victim or suspect, are usually examined, in cases when they try to prevent a fight, prevent the commission of criminal intentions and thus themselves suffer personal injuries.

The article deals with organizational tactical methods of interrogation of

various participants in criminal proceedings: victim, witnesses, suspect. Particular attention is paid to tactics of interviewing a suspect. The analysis of the materials of criminal proceedings based on the facts of infliction of bodily injuries committed by the minor author identified the main factors influencing the tactic of questioning the suspect, namely: a) the moment of detention: at the place of commission of the crime, one or more days after the event, when there was a significant gap time; b) the age category of minors and, accordingly, the degree of psycho-physiological development of a minor: 13-15 years old, 15-17 years; c) the conditions of upbringing and the social environment of a minor: single-parent families, drunkenness and unemployment of parents, family conflicts, educational institutions in «dangerous» districts of the city or: secured families, private and specialized educational institutions; d) the ratio of the suspect to the crime and, accordingly, the line of behavior he chooses: recognizes the fault in full, in part, does not recognize the guilty, gives true testimony, refuses to testify, gives false or in part false testimony.

Conflict situations of interrogation for the solution of which tactics are used are considered: a) emotional influence, that is, inducement to give true testimony by way of explanation, harmful consequences of a lie, favorable consequences of acknowledgment of guilt and active assistance to the investigation; emphasizing the positive aspects of the personality of the interrogator; use of antipathy that can be interrogated to any of its accomplices; the use of a factor of surprise by setting up unexpected questions; b) logical influence: presentation of evidence refuting the testimony of the interrogator (conclusions of forensic examinations, protocol of inspection of the place of the event, protocols of interrogations of witnesses, victim, etc.); maximum detail of information; logical analysis of contradictions, which is in the testimony of the interrogator; a logical analysis of the contradictions between the interests of the interrogator and his accomplices, the futility of the occupied position; c) tactical combinations, calculated on the wrong estimation by the interrogator, which objectively leads to its disclosure. At tactical combinations use: receptions, the purpose of which is to conceal from the interrogated informer of the investigator about certain circumstances of the proceedings; the method of indirect, which

consists in setting questions, secondary from the point of view of the interrogator, but actually masking the main question; receptions aimed at creating a situation in which the interrogation is stipulated.

Among other tactical methods used during interrogation, the author notes the most effective: observing the behavior of the interrogator and his psychophysiological reactions; retraction of the interrogator in dispute; narrative investigative versions of committed crimes or probable events; Identification and use of conflicts in the commission of a crime by a group of individuals in order to disperse the unity of the group and to oppose its members to each other; repeated interrogation in the same range of issues; the use of technical means, which creates favorable conditions for obtaining evidence, permits to record not only the testimony, but also the "psychological climate" in which they were received and psychologically influences the criminals.

It is noted that the use of special knowledge is an effective way to identify new information in criminal proceedings, which serves as a solid evidence in court proceedings. Attention is drawn to the use of specialist knowledge in the form of expert examination. A list of forensic examinations that may be imposed in the investigation of bodily harm done by minors is formulated: forensic victims (92%), suspects (12 %); forensic evidence (26 %); forensic psychiatric (34 %); psychological, psychological and psychiatric (4 %); medical and forensic (5 %); trashological, including dactyloscopic (10 %); weapons: cold (28 %), firearms (7 %). Each of these types of examinations with specification of the subject of examination, research objects and probable results is considered in detail.

Specific suggestions and recommendations aimed at improving theoretical and applied problems of the methodology of investigation of crimes are formulated, certain scientific categories of criminology and criminal-procedural law are specified and formulated.

Keywords: pre-trial investigation, infliction of bodily injuries, juvenile, forensic characteristic, investigation (search) action, investigative situation, tactics, tactical reception.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Карпенко Р. В. Напрями використання спеціальних знань при розслідуванні тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. *National law journal: theory and practice*. 2016. № 5 (21). С. 181-185.

2. Карпенко Р. В. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. *Юридичний науковий електронний журнал. Електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Запорізький національний університет»*. 2016. № 5. С. 108-112. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2016/32.pdf.

3. Карпенко Р. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. *Підприємництво, господарство та право*. 2016. № 9. С. 144-148.

4. Карпенко Р. В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2016. Том 2. № 4. С. 94-100.

5. Карпенко Р. В. Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 113-117.

6. Карпенко Р. В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. *Держава та регіони. Серія Право*. 2016. № 3. С. 113-118.

7. Карпенко Р. В. Понятие и содержание специальных знаний, используемых при расследовании телесных повреждений, совершенных несовершеннолетними. *LEGEA ŞI VIAȚA*. 2016. № 11/2 (299). С. 38-41.

8. Карпенко Р. В. Характеристика етапів розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць*. 2018. № 2 (93). С. 131–136.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Карпенко Р. В. Деякі аспекти тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми. Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції м. Одеса, 4 квітня 2014 року / відп. ред. д-р юрид. наук, проф., Т.С. Ківалова; ред. кол.: проф. А. Ф. Крижановський, проф. В. Д.Берназ, проф. В. М. Дрьомін, проф. О. С. Кізлова, доц. А. А. Березовський, доц. Д. Г. Кравцов. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2014. С.180-184.

2. Карпенко Р. В. Інформаційність слідової картини заподіяння неповнолітніми тілесних ушкоджень. Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 18-19 квітня 2014 року / За заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. С. 260-263.

3. Карпенко Р. В. Вивчення особистості злочинця у ході розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2014. Вип. 21. Ч. II. С. 32-33.

4. Карпенко Р. В. Невербальна інформація на попередній стадії допиту неповнолітніх. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали Міжнародного круглого столу. Одеса. 30 травня 2014 р. / відп. за вип. : проф. В. В. Тіщенко, доц. О. П. Ващук. Одеса : Юридична література, 2014. С. 90-94.

5. Карпенко Р. В. Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 31 жовтня 2014 р.). Дніпропетровськ: Середняк Т. К., Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 131-132.

6. Карпенко Р. В. Характеристика типових слідчих ситуацій та програми дій на початковому етапі розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. «Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов», международная научно-практическая

конференція», 7-8 ноября 2014 г./ орг.. ком.: Бужор В. [и др.]. Кишинев: Ин-т Юрид. И Полит., Акад. Наук Респ. Молдова, Славян. ун-т. Ч. 2. 2014. С. 175-177.

7. Карпенко Р.В. Мотивы совершения телесных повреждений несовершеннолетними. Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Харків, 5 грудня 2014 р. Харків: ХНУВС, 2014. С. 457–459.

8. Карпенко Р.В. Типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Актуальні питання теорії та практики криміналістичної науки: матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 16 трав. 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 177-179.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГУНП	–	Головне Управління Національної поліції
НП	–	Національна поліція
ЄРДР	–	Єдиний реєстр досудових розслідувань
КК	–	Кримінальний кодекс
КПК	–	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	–	Міністерство внутрішніх справ
НДЕКЦ	–	Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
ОМП	–	Огляд місця події
СОГ	–	Слідчо-оперативна група
СРД	–	Слідчі (розшукові) дії
НСРД	–	Негласні слідчі (розшукові) дії

ЗМІСТ

ВСТУП	1
РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАПОДІЯННЯ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ	9
1.1. Структура криміналістичної характеристики, заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми	9
1.2. Характеристика особи злочинця, потерпілого та мотивів вчинення злочину.....	23
1.3. Обстановка заподіяння неповнолітніми тілесних ушкоджень, способи вчинення злочину та слідова картина	49
Висновки до розділу 1	64
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ЕТАПІВ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАПОДІЯННЯ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ	67
2.1. Планування розслідування та обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні	67
2.2. Характеристика типових слідчих ситуацій та програми дій на початковому етапі розслідування	87
2.3. Типові слідчі ситуації та комплекси слідчих (розшукових) дій на подальшому етапі розслідування	108
Висновки до розділу 2	118
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ	121
3.1. Організація і тактика огляду та освідування	121
3.2. Особливості проведення допиту	141

	22
3.3. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні	159
Висновки до розділу 3	175
ВИСНОВКИ	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	183
ДОДАТКИ	204

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Стаття 3 Конституції України наголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Саме тому, злочини проти життя та здоров'я особи є одними з наднебезпечних у сучасному суспільстві. Особливе занепокоєння викликають випадки заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, що вчиняються неповнолітніми. Особливістю таких злочинів є зухвалість, надмірна жорстокість, невмотивованість з якою вони вчиняються. Тенденція зростання агресивної поведінки неповнолітніх, що проявляються останнім часом є наслідком недостатньої роботи профілактичної роботи соціальних служб, громадських організацій, правоохоронних органів тощо.

Іншим негативним фактором, що впливає на злочинну поведінку неповнолітніх є недостатній рівень розслідування злочинів, що породжує у їх світогляді впевненість у безкарності вчинених діянь. Аналіз статистичних даних Генеральної прокуратури України свідчить про значну кількість заподіяння тілесних ушкоджень, вчинених неповнолітніми. Так, у 2013 р. обліковано 8429 фактів заподіяння тяжких та середньої тяжкості та 50018 легких тілесних ушкоджень, у той час як повідомлення про підозру було вручено у 5669 та у 22528 випадках відповідно, 2014 р. – 7255 та 37840, повідомлень про підозру – 4557 та 17653, 2015 р. – 5973 та 34730, повідомлень про підозру – 3764 та 13764, 2016 р. – 5551 та 29959, повідомлення про підозру – 3438 та 12454, 2017 р. – 5173 та 23789, повідомлень про підозру – 3573 та 13452, за перше півріччя 2018 р. – 2203 та 13816 з яких повідомлення про підозру вручено у 1324 та 4826 кримінальних провадженнях. При цьому за участю неповнолітніх заподіяно тілесних ушкоджень у 2013 р. – 662, 2014 р. – 495, 2015 р. – 438, 2016 р. – 397, 2017 – 435, першій половині 2018 р. – 125. Аналіз наведених даних свідчить про значну кількість нерозкритих злочинів

даної категорії (у середньому 47 % за п'ять років), в тому числі вчинених за участю неповнолітніх. Негативна ситуація з розслідування вказаних злочинів обумовлена низкою об'єктивних та суб'єктивних причин, однією з яких є відсутність науково обґрунтованих та перевірених практикою рекомендацій з розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, вчинених неповнолітніми.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали наукові розробки вчених, які присвятили свої роботи методиці розслідування окремих видів злочинів, зокрема Ю. П. Аленіна, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, І. О. Возгріна, А. Ф. Волобуєва, І. Ф. Герасимова, В. Г. Гончаренка, Г. І. Грамовича, Л. Я. Драпкіна, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, І. І. Когутича, О. Н. Колесніченка, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, В. П. Корж, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, Г. А. Матусовського, С. І. Мінченка, О. В. Одерія, М. А. Погорецького, О. В. Пчеліної, О. Р. Ратінова, О. С. Саїнчина, М. В. Салтевського, Р. Л. Степанюка, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, Б. В. Щура, М. П. Яблокова та ін.

Окремі науковці приділяли увагу розслідуванню тілесних ушкоджень. Зокрема, це дослідження Н. І. Гуковської (1964 р.), Л. Д. Гаухмана (1975 р.), В. О. Ледащева (1977 р.), В. В. Вандишева (1987 р.), В. С. Бурданової (1989 р.), С. О. Сафронова (1999 р.), В. Г. Дрозд (2009 р.), В. В. Логінової (2012 р.), Т. О. Лускатової (2015 р.). Теоретичним проблемам розслідування та особливостям процесу доказування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх приділено увагу роботах О. О. Левендаренка (2003 р.), М. О. Карпенка (2004 р.), А. Б. Романюка (2004 р.), А. Є. Голубова (2005 р.), О. Ю. Хахуцяк (2006 р.), О. О. Андрєєва (2007 р.), С. М. Зеленського (2007 р.), Р. С. Холода (2007 р.), Г. В. Дідківської (2011 р.), С. В. Пастушенка (2011 р.), О. В. Сіренко (2012 р.), М. О. Пасеки (2013 р.), Д. А. Патрелюка (2014 р.), Б. Ю. Бистрицького (2016 р.), О. М. Процюк (2016 р.), С. В. Харченка (2016 р.), І. В. Сороки (2017 р.), Ю. В. Рудницької (2017 р.), К. В. Бахчева (2017 р.),

І. Л. Калімбета (2017) та інших.

Серед досліджень проблем розслідування визначеної нами категорії злочинів потрібно відмітити наступні. У дисертації В. Г. Дрозд «Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень» (Київ, 2009) на основі комплексного аналізу наукових джерел та практики розслідування злочинів визначено якісні та кількісні показники елементів криміналістичної характеристики тяжких тілесних ушкоджень; типові способи заподіяння тілесних ушкоджень та встановлено ознаки їх відображення в слідах; визначено особливості виявлення таких злочинів. У дослідженні В. В. Логінової «Основні положення методики розслідування заподіяння тілесних ушкоджень» (Київ, 2012) наведена класифікація заподіяння тілесних ушкоджень за криміналістичними ознаками; систематизовано типові слідчі ситуації та запропоновано відповідні ним напрямки розслідування. У свою чергу, К. В. Бахчев у роботі «Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми» (Дніпро, 2017) здійснив науковий аналіз хуліганства, одним з проявів якого є заподіяння тілесних ушкоджень, з урахуванням суб'єкта вчинення злочину – неповнолітнього, де виокремив криміналістично вагомі ознаки особи злочинця та потерпілого, визначив обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні даної категорії злочинів. Продовжуючи напрямком дослідження злочинів вчинених неповнолітніми І. Л. Калімбет у роботі «Розслідування групових корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх» (Одеса, 2017) визначив організаційно-тактичні особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів у провадженнях цієї категорії; окреслити систему та завдання, що вирішуються при проведенні окремих гласних та негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування групових корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх.

Змістовний внесок у науку та практику протидії злочинності у зазначених вище роботах є беззаперечним. Однак, особливостям методики розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, в їх роботах не приділялось достатньої уваги. Аналіз практики розслідування, теоретичних

розробок методики розслідування заподіяння тілесних пошкоджень та злочинів, вчинених неповнолітніми, а також специфічність обстановки, способів учинення, мети, мотивів, знарядь заподіяння тілесних ушкоджень зумовили вибір та актуальність теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності Національної поліції України на період 2015-2019 рр., затвердженого наказом МВС України від 16.03.2015 № 275 та у межах загальноуніверситетської наукової теми Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ «Теорія і практика застосування кримінально-правових і кримінально-процесуальних норм, кримінологічних, криміналістичних заходів протидії злочинності в Україні» (державний реєстраційний номер 0112U003551).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є отримання наукового результату у вигляді теоретичних положень та практичних рекомендацій з розслідування тілесних ушкоджень, вчинених неповнолітніми. Для досягнення поставленої мети були сформовані наступні завдання:

- визначити структуру криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми;
- встановити ознаки особи злочинця та потерпілого;
- визначити обстановку, в якій заподіюються тілесні ушкодження, виокремити способи та відповідні ним сліди вчинення злочину;
- сформулювати типові слідчі ситуації початкового та подальшого етапів розслідування та розробити комплекси дій, спрямованих на їх вирішення;
- визначити особливості тактики огляду за фактом заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми;
- виокремити організаційно-тактичні прийоми проведення допиту при розслідуванні;
- визначити види та форми використання спеціальних знань у досліджуваній категорії кримінальних проваджень.

Об'єктом дослідження є суспільні правовідносини, що виникають під час розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, вчинених неповнолітніми.

Предмет дослідження – розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, вчинених неповнолітніми.

Методи дослідження складають комплекс загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, обраних відповідно до поставлених у роботі мети і задач, з урахуванням об'єкта і предмета дослідження. Основу методологічної бази дослідження став *діалектичний метод*, завдяки якому методика розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, вчинених неповнолітніми розглядалась у сукупності та взаємозв'язку її елементів, їх впливі один на одного. *Формально-логічні методи* (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) застосовувалися при розробці елементів криміналістичної характеристики злочину, а саме способів та слідової картини (підрозділ 1.3), обстановки вчинення злочину (підрозділ 1.3), характеристик особи злочинця та потерпілого (підрозділ 1.2); *порівняльно-правовий метод* використано при формулюванні основних категорій криміналістики на основі поглядів науковців (розділи 1, 2). *Системно-структурний метод* був застосований для визначення структури криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, вчинених неповнолітніми (підрозділ 1.1) та визначення типових слідчих ситуацій і, відповідних ним слідчих (розшукових) дій (підрозділи 2.2, 2.3). *Соціологічні методи* (анкетування, інтерв'ювання) було використано для підтвердження теоретичних розробок дослідження практичною діяльністю слідчих, оперативних працівників, прокурорів; *статистичні методи* (аналіз кількісних показників, зведення, групування) застосовано при обробці результатів анкетування респондентів, узагальненні аналізі матеріалів кримінальних проваджень та інших емпіричних матеріалів, що стосуються предмета дослідження.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні та аналітичні матеріали Генеральної прокуратури України за 2013-2018 рр., зведені результати опитування 648 працівників правоохоронних органів України (464

слідчих, 126 працівників оперативних підрозділів, 58 прокурорів), матеріали 293 кримінальних проваджень з проблематики дослідження (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Харківська, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Сумська, Черкаська та Чернігівська області).

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертаційне дослідження є першим у вітчизняній науці монографічним дослідженням методики розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. На основі здійсненого дослідження сформульовано ряд наукових категорій та практичних рекомендацій, зроблено конкретні висновки та пропозиції, які у своїй сукупності мають певний ступінь наукової новизни.

Основні наукові положення, які виносяться на захист:

1. Визначено зміст кожного з елементів криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, вчинених неповнолітніми, а саме: способу вчинення злочину, слідової картина, обстановки злочину, особи злочинця та потерпілого.

2. Розроблено типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування з урахуванням вчинення злочину у складі групи осіб та в залежності від таких факторів: наявності чи відсутності підозрюваного; присутності свідків, очевидців події; наявності у матеріалах кримінального провадження доказової бази та ступеня її повноти; відношення підозрюваних до вчиненого ними злочину

3. Удосконалено систему типових ознак, що характеризують особу злочинця, якими є соціально-демографічні; психофізіологічні; кримінальні.

4. Запропоновано систему типових способів заподіяння тілесних ушкоджень, вчинених неповнолітніми, зважаючи на наявність чи відсутність їх складових елементів: підготовки, безпосереднього вчинення та приховування.

5. Визначено комплекси слідчих (розшукових) дій та інших заходів, спрямованих на вирішення типових слідчих ситуацій на початковому та подальшому етапах розслідування.

6. Надано пропозиції щодо вдосконалення процесу використання спеціальних знань у формі залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій, а саме: інспектора-криміналіста та судово-медичного експерта при проведенні огляду та освідчування; психолога, педагога – під час проведення допитів для встановлення психологічного контакту та постановки запитань неповнолітньому.

7. Уточнено окремі концептуальні поняття та визначення наукових категорій, а саме: криміналістичної характеристики; способу вчинення злочину; обставин, що підлягають встановленню; криміналістичної класифікації; типової слідчої ситуації; криміналістичного вчення про організацію та планування розслідування.

8. Сформульовано теоретичні положення про періодизацію розслідування, обґрунтування поділення розслідування на два етапи: початковий і подальший, необґрунтованість залишення у структурі криміналістичної методики заключного етапу розслідування.

9. Надано пропозиції щодо вдосконалення організаційно-тактичного забезпечення проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні даної категорії кримінальних проваджень.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації впроваджені й надалі можуть бути використані у:

– *науковій діяльності* для подальших досліджень наукових проблем розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, вчинених неповнолітніми, та як підґрунтя для розробки методики розслідування інших кримінальних правопорушень (акт впровадження Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 16.05.2018 р.);

– *освітньому процесі* під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Особливості розслідування злочинів», «Тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій», «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних

правопорушень», а також при підготовці підручників і текстів лекцій, проведенні семінарів і практичних занять з кримінального процесу та криміналістики (акти впровадження Донецького юридичного інституту МВС України від 20.04.2018 р.; Львівського державного університету внутрішніх справ від 15.05.2018 р., Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 16.05.2018 р.);

– *практичній діяльності* для вдосконалення роботи прокуратури, слідчих, оперативних та експертних підрозділів Національної поліції України (акт впровадження Слідчого управління ГУНП в Дніпропетровській області від 14.03.2018 р.).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації викладено у наукових доповідях і повідомленнях на науково-практичних конференціях і семінарах: «Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (Одеса, 2014); «Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії» (Запоріжжя, 2014); «Інформаційне забезпечення розслідування злочинів» (Одеса, 2014); «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (Дніпропетровськ, 2014); Щорічна звітна конференція професорсько-викладацького складу Міжнародного гуманітарного університету (Одеса, 2014); «Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов», (Кишинев, 2014); «Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики» (Харків, 2014); «Актуальні питання теорії та практики криміналістичної науки» (Дніпро, 2018).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з основної частини (вступу, трьох розділів, які включають дев'ять підрозділів, висновків), списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 255 сторінок, з яких основного тексту – 182 сторінки. Список використаних джерел налічує 214 найменувань і займає 21 сторінку, 4 додатки викладено на 30-и сторінках.

Розділ 1

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАПОДІЯННЯ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

1.1. Структура криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми

Питання щодо структури криміналістичної характеристики виду (групи) злочинів в цілому розглядалось багатьма науковцями й їх позиції з цього приводу не завжди є схожими, незважаючи на те, що вивчення зазначеної наукової категорії здійснюються з 70-х років минулого сторіччя.

Дослідженням криміналістичної характеристики злочину займалися такі науковці, як В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.О. Возгрін, А.Ф. Волобуєв, В.Ф. Ермолович, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, О.М. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Р.М. Мельник, М.І. Порубов, М.В. Салтевський, Р.Л. Степанюк, В.Ю. Шепітько, А.В. Шмонін, М.П. Яблоков та інші. Криміналістичним характеристикам спричинення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості приділяли увагу О.В. Беспечний, А.Ф. Волобуєв, В.Г. Дрозд, О.М. Дуфенюк, А.О. Карєва, В.П. Лавров, В.В. Логінова, І.М. Лузгін, О.В. Лускатова, Л.А. Лях, В.В. Пясковський, С.О. Сафронов, Є.Г. Сахарова, О.В. Юровських та інші вчені. Різні аспекти криміналістичної характеристики злочинів неповнолітніх в цілому та, зокрема, при учиненні різних видів діянь, у своїх роботах розглядали О.О. Андрєєв, К.В. Бахчев, А.Т. Бекбулатова, Б.Ю. Бистрицький, О.М. Дуфенюк, І.А. Іпатова, Л.Л. Канєвський, П.О. Кудлай, І.М. Лузгін, Є.Д. Лук'янчиков, О.В. Сіренко, І.В. Сорока, В.В. Радаєв, Ю.В. Рудницька, М.П. Яблоков й інші науковці.

Розглянемо думки окремих вчених щодо структури криміналістичної характеристики злочину. Зокрема, М.В. Салтевський на підставі аналізу думок

науковців констатував, що у ній в основному описується предмет безпосереднього посягання, спосіб вчинення злочину в широкому розумінні, типова обстановка – «слідова картина» в широкій інтерпретації, а також особа злочинця [150, с. 419]. До елементів загальної криміналістичної характеристики, погоджуючись з іншими вченими, В.П. Бахін відносив предмет злочинного посягання, спосіб вчинення злочину, слідову картину та характеристику злочинця. Але, на його думку, це типовий набір криміналістично вагомих ознак, що забезпечують службову функцію криміналістичної характеристики, і він може змінюватись шляхом скорочення чи розширення з урахуванням виду злочину [6, с. 182-184]. О.Р. Росинська називає такі елементи: характеристика типових способів учинення та приховування злочинів даного виду та інших обставин злочину; відомості про коло осіб, серед яких треба шукати злочинця; характеристика типового потерпілого; опис типових обставин, що сприяли або перешкоджали таким злочинам [146, с. 242].

Науковці пропонують й ширший склад досліджуваної категорії. Зокрема, С.В. Веліканов зазначає, що загальна криміналістична характеристика, як абстрагована від виду злочину конструкція, складається з п'яти елементів, серед котрих традиційно виділяють: особистість злочинця, особистість потерпілого (предмет посягання), обстановка злочину, спосіб (механізм) злочину, наслідки злочину (сліди, спричинену шкоду) [25, с. 339]. До структури криміналістичної характеристики злочинів окремого виду (групи) А.Ф. Волобуєв включає шість елементів: предмет злочину; місце, час і обстановку; способи підготовки, вчинення і приховування; сліди злочинів; особу злочинця; особу потерпілого [85, с. 374]. Подібні елементи називає Л.В. Шульга [206, с. 53]. Схожої думки дотримуються й інші науковці, вказуючи при тому, що для окремих видів (груп) діянь перелік елементів може коригуватись шляхом доповнення або заміни іншими відомостями (своєрідність організованої злочинної групи, мотиви злочину тощо) [69, с. 58]. Визначення складових криміналістичної характеристики злочинів здійснюється

на основі структури людської діяльності, зазначає В.В. Тіщенко, що охоплює суб'єкт, мету і мотиви, об'єкт (предмет), процес чи механізм (способи, знаряддя, засоби й ін.), результат [188, с. 60]. О.М. Дуфенюк називає сім основних типових елементів, вводячи до складу перерахованих вище ще й знаряддя та засоби. При цьому автор констатує, що особливістю криміналістичної характеристики окремого виду злочину може бути відсутність певного елемента [87, с. 507]. В.Ю. Шепітько вказує подібні елементи, акцентуючи увагу на залежності цього переліку від виду діяння, оскільки окремі з них можуть мати першочергове значення, інші – другорядне або взагалі бути відсутніми [201, с. 253]. А.В. Іщенко також вказує сім елементів, але, на відміну від попередніх двох позицій, замість знарядь та засобів включає до криміналістичної характеристики обставини, які підлягають встановленню [66, с. 7]. Л.А. Сергеев відзначав, що поряд з особливостями способів і слідів відповідних видів злочинів, обставин, що характеризують учасників злочинів та їх злочинні зв'язки, об'єктивну сторону, час, місце й обстановку вчинення злочину, об'єкт посягання та взаємозв'язок зазначених елементів, до криміналістичної характеристики можуть входити й інші її складники [157, с. 5]. На думку Т.Ф. Дмитрієвої до структури криміналістичної характеристики окремих видів та груп злочинів входять спосіб, обстановка учинення злочину, особливості слідової інформації, особи злочинця, потерпілого, специфіка предмету злочинного посягання, а також інші відомості, виявлені в процесі аналізу слідчої практики, що мають вагоме криміналістичне значення для розслідування злочину [45, с. 263-264].

В.М. Мешков констатує, що спеціалісти, які вивчають проблеми криміналістичної характеристики, включають до її структури від 5 до 20 елементів й при цьому більшість криміналістів підтримує точку зору щодо наявності у складі вказаної категорії наступних елементів: суб'єкт злочину (суб'єктивні фактори), ситуація (об'єктивні фактори), спосіб учинення злочину, сліди злочину [125, с. 9]. Г.А. Зорін розглядає криміналістичну характеристику як систему сприятливих для розслідування даних й пов'язаних з ними обставин

[59, с. 209]. На думку В.Ф. Єрмоловича, визначення кількості елементів криміналістичної характеристики обумовлено предметом та межами доказування й безпосередньо пов'язано із завданнями, що вирішуються при розслідуванні злочинів [52, с. 21]. Здійснивши аналіз, науковець погоджується з тими авторами, які включають до складу криміналістичної характеристики відомості щодо механізму злочинів; способів; умов місця та часу скоєння злочинів; знарядь та засобів, використаних при їх учиненні; обстановки; обставин та умов, що сприяють учиненню злочинів; особистості злочинця; особистості потерпілого; об'єкта та предмета злочинного посягання; мотивів та цілей злочину та деяких інших. При цьому він наголошує про те, що між ученими ведеться дискусія з приводу включення або ні тих або інших елементів до складу певної криміналістичної характеристики [52, с. 27-28]. Схожої позиції стосовно будування структури криміналістичної характеристики на підставі системи обставин, які входять до предмету доказування, дотримуються й інші науковці. Разом з тим, визначений ними перелік її елементів є кінцевим та включає: тип (вид, рід, категорію) події; способи підготовки, вчинення та приховування злочину; типові джерела і види матеріально фіксованої інформації; типові джерела вербальної інформації; предмет злочинного посягання; коло осіб, серед яких найбільш імовірно перебуває особа, яка вчинила злочин; типові мотиви та цілі вчинення даного роду злочинів [82, с. 364].

Найбільш оптимальною із розглянутих структур загальної криміналістичної характеристики злочинів нам видається пропозиція А.Ф. Волобуєва, оскільки містить достатній набір взаємозалежних складових, між якими необхідно виявляти кореляційні зв'язки. Слід зазначити, що стосовно підходів до формування складу криміналістичної характеристики конкретної категорії (виду, групи) злочинів вчені досить одностайні. Крім вже названих вище позицій варто вказати й на інші. Зокрема, Р.Л. Степанюк зазначає, що структура криміналістичної характеристики є варіативною в залежності від об'єкта дослідження [182, с. 176]. На варіабельність структури

криміналістичної характеристики залежно від виду злочину вказує В.О. Малярова [122, с. 36]. В.Ф. Єрмолович вважає, що перелік елементів криміналістичної характеристики не має бути жорстким, суворо визначеним [52, с. 22]. Щодо різної кількості та ієрархії елементів криміналістичної характеристики, залежно від виду злочинів, наголошує й О.М. Литвинов [107, с. 27]. І.А. Возгрін вважає, що для кожного виду злочинів повинен бути встановлений свій комплекс елементів криміналістичної характеристики з визначенням їх закономірних кореляційних зв'язків і залежностей у вигляді кількісних показників [30, с. 27-28]. На думку В. Журавля, у криміналістичній характеристиці, як інформаційній моделі, відбиваються типові ознаки, що притаманні даному масиву злочинів, а, крім того, і специфічні, котрі відокремлюють його від інших груп злочинів [54, с. 209].

Деталі будь-якої конструкції, у тому числі й наукової, мають вагоме значення, оскільки від складових суттєво залежить те, наскільки ефективно буде працювати відповідний механізм. Тому повністю підтримуємо висловлені вище думки вчених щодо індивідуальності, варіативності структури криміналістичної характеристики з урахуванням категорії діянь, що вона опрацьовує.

На думку В. А. Журавля, у криміналістичній характеристиці злочину як інформаційній моделі систематизовано відомості про злочин у вигляді послідовно розташованих елементів, що мають певні кореляційні зв'язки [54, с. 202]. Як констатують Л. Г. Аристакесян та Р. С. Белкін, за умов встановлення кореляційних зв'язків та залежностей криміналістична характеристика набуде свого практичного значення, тобто стане основою для висунення версій [4, с. 11]. Тож, для побудови криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, необхідно: по-перше, визначити складові вказаної структури, між якими потенційно можливим є виявлення кореляційних зв'язків; по-друге, розташувати елементи у найбільш доцільній послідовності, що забезпечує їх взаємодію; по-третє, вирахувати між ними кореляційні зв'язки.

Виконуючи перше із вказаних завдань, проаналізуємо думки науковців щодо структури криміналістичних характеристик відповідних діянь, зокрема, злочинів, учинених неповнолітніми, а також спричинення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості. Враховуючи, що науковці відносять методику розслідування злочинів, учинених неповнолітніми, до позавидових, що мають найбільший ступень узагальнення пропонованих даних та рекомендацій [7, с. 17; 86, с. 43-44], почнемо з криміналістичної характеристики вказаної категорії діянь.

Л.Л. Каневський вважає, що у криміналістичній характеристиці злочинів неповнолітніх треба розрізняти наступні рівні: загальну криміналістичну характеристику злочинів, учинених неповнолітніми, що має значення для визначення характеру діяння; криміналістичну характеристику окремих видів (груп) злочинів, зокрема й проти особи; криміналістичну характеристику окремих категорій злочинів. Остання, на думку науковця, представляє значний інтерес, оскільки найбільш ефективно може бути використана у ході розслідування [93, с. 643]. Навпаки, Є.Д. Лук'янчиков зазначає, що розробка криміналістичних характеристик не по видових ознаках злочинів, а у залежності від суб'єкта їх учинення є недоцільною, оскільки інформація щодо останнього є також одним з елементів криміналістичної характеристики. Підлітки можуть учинити різні правопорушення й точніше варто казати не про особливу їх криміналістичну характеристику, а про специфіку криміналістичного аналізу інформації, що характеризує такі діяння [115, с. 26]. Разом з тим, на думку В.О. Коновалової, актуальною є проблема розробки мікрометодик з розслідування окремих різновидів злочинів [77, с. 16]. В.А. Журавель наголошує на вагомості розробки підвидових криміналістичних методик, що найбільш наближені до потреб практики, дозволяють формулювати конкретні завдання розслідування, будувати алгоритми їх вирішення [55, с. 185]. Щодо виокремлення методик вузького спрямування (підвидових або групових) вказує й В.В. Тіщенко [189, с. 34].

Підтримуючи позиції Л.Л. Каневського, В.О. Коновалової, В.В. Тіщенко

та В.А. Журавля, маємо зазначити, що криміналістична характеристика більш вузької категорії злочинів, учинених неповнолітніми, зокрема й стосовно заподіяння тілесних ушкоджень, дозволяє, за умов виявлення кореляційних зв'язків між її елементами, надати більш конкретну інформацію правоохоронцям з метою ефективної побудови пошукових версій.

Так, Л.Л. Каневський, розглядаючи криміналістичну характеристику злочинів, учинених неповнолітніми, характеризує спосіб, обстановку учинення злочину, предмет злочинного посягання, особу злочинця та особу потерпілого [93, с. 644-646]. Дещо ширше, зокрема, ще й зі слідами злочину, пропонують структуру досліджуваної криміналістичної характеристики автори підручника «Криміналістика. Академічний курс» [82, с. 468]. Схожої думки дотримується О.М. Дуфенюк [87, с. 895-900]. Ю.Н. Аксенова–Сорохтей звужує зміст даної криміналістичної характеристики до чотирьох елементів: спосіб учинення злочину; предмет злочинного посягання; обставини учинення злочину (місце, час, обстановка); особа неповнолітнього злочинця, його мотиви та цілі [1, с. 128-129]. При цьому науковець пропонує розглядати особу злочинця разом з його мотивами та цілями.

Надалі розглянемо менші за ступенем узагальнення даних криміналістичні характеристики окремих видів та груп злочинів, зокрема, спричинення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості. Серед найбільш близьких до теми нашого дослідження треба вказати дисертації В.В. Логінової («Основні положення методики розслідування заподіяння тілесних ушкоджень», Київ, 2012 р.) та Є.Г. Сахарової («Расследование причинения вреда здоровью», Тюмень, 2005 г.). Так, перший із зазначених науковців включає до структури криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень спосіб вчинення злочину у поєднанні зі способами готування та приховування; обстановку (місце, час умови та інші обставини); типові матеріальні сліди злочину та механізм їх утворення; особу потерпілого; особу злочинця [109, с. 10]. На думку Є.Г. Сахарової криміналістична характеристика спричинення шкоди здоров'ю складається з типових способів підготовки,

учинення та приховування вказаних злочинів; обстановки їх учинення (включно з типовими місцями та часом); особливостями осіб потерпілих; осіб злочинців; мотивів та цілей цих злочинів [154, с. 189-190]. Т.О. Лускатова, здійснивши аналіз позицій багатьох науковців, які розглядали структури криміналістичних характеристик спричинення тілесних ушкоджень, визначила, що вони різняться за кількістю елементів, але категорія злочинів, ступінь тяжкості ушкоджень не є визначальними для формування структури криміналістичної характеристики з певним набором складових [120, с. 318]. На думку вченої, безсумнівним є включення до структури досліджуваної наукової категорії способів підготовки, вчинення та приховування злочину; обстановки, місця й часу; особи злочинця; особи потерпілого; слідової картини злочину, але в кінцевому розрахунку автор доводить необхідність додання до вказаних елементів ще й мотивів учинення діяння [119, с. 20, 24-27].

Вважаємо також за необхідне проаналізувати позиції науковців, які досліджували структури криміналістичних характеристик різних видів та груп злочинів, учинених неповнолітніми, зокрема й тих, що певним чином пов'язані зі спричиненням тілесних ушкоджень. Зокрема, О.О. Андрєєв до системи криміналістичної характеристики вбивств, вчинених неповнолітніми, включає способи; обстановку вчинення вбивств; типові сліди вбивств; особу потерпілого; особу злочинця (включно з мотивами та цілями злочину) [3, с. 117]. Як бачимо, дана структура є досить подібною до наведеної вище. Б.Ю. Бистрицький зазначає, що до структури криміналістичної характеристики грабежів, учинених неповнолітніми, входять елементи: особа злочинця; спосіб учинення злочину; слідова картина; особа потерпілого; предмет злочинного посягання [19, с. 70]. На думку А.Т. Бекбулатової, криміналістична характеристика грабежів та розбійних нападів, учинених неповнолітніми, складається з відомостей щодо особи неповнолітнього злочинця; вихідної інформації про вчинений злочин; відомостей про особу потерпілого; відомостей щодо предмету злочинного посягання; відомостей про обстановку учинення злочину (діяльність з підготовки, учинення, приховання сліди; механізм

слідоутворення) [11, с. 13]. О.В. Сіренко до криміналістичної характеристики крадіжок, грабежів та розбійних нападів, учинених неповнолітніми, включає дані про спосіб, обстановку учинення злочину, особу злочинця та особу потерпілого [158, с. 30]. На думку вченої, з'ясування мотиву злочину сприяє вдосконаленню даної криміналістичної характеристики [159, с. 267]. Склад криміналістичної характеристики крадіжок майна громадян, учинених неповнолітніми, І.В. Сорока визначає наступним чином: обстановка злочину (місце і час), спосіб вчинення злочину (способи дій неповнолітнього з підготовки, вчинення та приховування злочину), слідова картина (сукупність відображень дій злочинця, зумовлених обстановкою вчинення крадіжки), особа потерпілого (сукупність відомостей про осіб, які зазнали шкоди), особа злочинця (опис неповнолітнього за соціально-демографічними, морально-психологічними та біологічними ознаками) [162, с. 3, 19]. Ю.В. Рудницька дійшла висновку, що елементами криміналістичної характеристики крадіжок, учинених неповнолітніми, є обстановка, у якій неповнолітні вчиняють крадіжки; предмет злочинного посягання; способи вчинення злочину; слідова картина злочину; відомості про особу неповнолітнього злочинця; відомості про особу потерпілого [150, с. 33]. П.О. Кудлай пропонує наступні складові криміналістичної характеристики крадіжок вантажів, скоєних неповнолітніми з рухомого складу залізничного транспорту: предмет безпосереднього злочинного посягання; спосіб скоєння злочину в його широкому розумінні (обставини приготування, вчинення і приховування діяння, образ дії суб'єкта для досягнення мети); типова слідова картина; особа злочинця [100, с. 7]. К.В. Бахчев до структури криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми, включає обстановку; слідову картину злочину; спосіб учинення злочину; особу злочинця; особу потерпілого [9, с. 183].

Маємо підсумувати, що науковці неоднаково визначають елементний склад розроблених ними криміналістичних характеристик окремих видів та груп злочинів, учинених неповнолітніми. Це обумовлено специфікою кожного окремо взятого діяння. Так, зрозумілим є включення до структури

криміналістичної характеристики предмету посягання щодо злочинів корисливого характеру. Навпаки, К.В. Бахчев та О.О. Андреев утримуються від введення цього елемента до складу розроблених ними криміналістичних характеристик. М.С. Остапчук вказує, що предмет посягання має важливе значення у структурі криміналістичної характеристики тілесних ушкоджень, але не аргументує свою думку [131, с. 81]. Стосовно складу криміналістичної характеристики іншого виду злочинів проти життя та здоров'я особи, зокрема, убивства, О.О. Алексеев констатує, що до нього не входить предмет злочинного посягання, оскільки те, що пов'язано із жертвою злочину, знайде відображення у характеристиках способу або особи потерпілого [88, с. 431]. Подібної позиції дотримується Т.О. Лускатова, досліджуючи склад криміналістичної характеристики умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого. На її думку, злочинець посягає на тіло, тілесну недоторканість (здоров'я) людини багатьма діями, які у своєму різноманітті представляють різні способи вчинення даного виду злочину. Між цим та іншими елементами криміналістичної характеристики наявні кореляційні зв'язки, для визначення котрих і необхідне розмаїття ознак у змісті даних елементів. Натомість предмет (об'єкт) посягання повторюється при кожному учиненні тілесних ушкоджень, не містить розмаїття, якісних та кількісних ознак, а тому не надає можливості виявити кореляційні зв'язки з іншими елементами криміналістичної характеристики [120, с. 320-321]. Здійснивши аналіз думок вчених щодо структури криміналістичних характеристик спричинення шкоди здоров'ю або учинення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, вона констатує, що майже всі з них не враховують предмет злочинного посягання [119, с. 23]. На нашу думку, зміст предмету посягання суттєво не зміниться й за умов спричинення тілесного ушкодження більш вузькою категорією суб'єктів, зокрема неповнолітніми. Тож, підтримуючи позицію О.О. Алексеева та Т.О. Лускатової, вважаємо зайвим включення предмету посягання до структури криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми.

Серед розглянутих вище структур криміналістичних характеристик окремих категорій злочинів, учинених неповнолітніми, найбільш близькою до досліджуваної нами теми за видом посягання є робота О.О. Андреева, котрий до системи криміналістичної характеристики вбивств, вчинених неповнолітніми, включає особу злочинця (у складі з мотивами та цілями злочину). С.П. Лапта та В.М. Гузей у зв'язку «підозрюваний–жертва» в криміналістичній характеристиці умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, розглядають мотиви та цілі вказаних діянь [102, с. 158-159]. С.О. Сафронов до її елементів криміналістичної характеристики умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень включає мотиви і мету злочинного посягання [153, с. 13]. В.Г. Дрозд у структурі криміналістичної характеристики умисних тяжких тілесних ушкоджень також називає вказані складові [47, с. 13].

На нашу думку, якщо говорити про цілі неповнолітньої особи, яка скоює злочин, то вона рідко має за мету й заздалегідь планує спричинити тілесні ушкодження конкретного виду й ступеня тяжкості, а в першу чергу керується емоціями, котрі виникають внаслідок контакту з жертвою, можливо завдяки неправомірній, віктимній чи іншій поведінці останньої, що здатна спровокувати винного на агресивні дії. Підвищена емоційність особливо характерна для неповнолітніх, на чому наголошують різні науковці [93, с. 643; 178, с. 569; 177, с. 475; 146, с. 336; 213, с. 281; 115, с. 27; 82, с. 469]. На думку О.В. Сіренко, емоції займають одне з перших місць у мотивації злочинів, вчинюваних неповнолітніми, які досить часто приймають рішення імпульсивно і водночас можуть вчинити діяння через вороже ставлення, ревності, гнів або з почуття симпатії [159, с. 266].

Тож, надалі розглянемо питання щодо включення мотиву до структури криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Раніше вже були вказані позиції науковців, які включають до структури криміналістичних характеристик різних типів (загальної, видових,

підвидових) в якості складової мотиви злочинів чи допускають таку можливість [69, с. 58; 52, с. 27-28; 82, с. 364; 1, с. 128-129; 154, с. 189-190; 119, с. 24-27; 3, с. 177; 159, с. 267; 153, с. 13; 47, с. 13]. Розглядаючи взаємозв'язки елементів криміналістичної характеристики, С.В. Веліканов зазначає, що мотив як психологічний феномен індивіда, є ключем для розуміння зв'язку між особою злочинця та способом злочину [25, с. 339-340]. На думку І.О Возгріна, відомості щодо найбільш розповсюджених мотивів злочину дозволяють визначити особу вірогідного злочинця й тому повинні бути включені до криміналістичної характеристики [95, с. 77-78]. Методика розслідування злочинів неповнолітніх відображає низку особливостей, пов'язаних головним чином з їх особистістю, котрі проявляються при учиненні ними протиправного діяння (включаючи мотиви та спосіб дії) [92, с. 871-872]. Науковці констатують, що більшість вчених, що вирішували проблему формування криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, включили до неї мотиви злочину [118, с. 50]. На нашу думку, більш вузька, але й більш конкретна з урахуванням специфіки суб'єкта криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, також повинна мати у своєму складі мотиви злочину.

Все викладене вище дозволяє сформувати структуру досліджуваної категорії з наступними елементами: особа злочинця; особа потерпілого; мотиви; способи підготовки, учинення та приховування; час, місце та обстановка; слідова картина злочину.

Аналіз кримінальної статистики за період 2013–2017, а також за 9 місяців 2018 року свідчить про те, що кількість досліджуваних видів правопорушень за період 2018–2014 років була відносно стабільною у кожному році, за винятком 2013 року, де спостерігався певний сплеск умисних середньої тяжкості та легких тілесних ушкоджень. Зокрема, зазначимо по видах злочинів: умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України): 2013 рік – 43, 2014 – 58, 2015 – 42, 2016 – 35, 2017 – 47, 9 місяців 2018 р. – 26; умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК): 2013 рік – 128, 2014 – 76, 2015 – 59, 2016 –

80, 2017 – 78, 9 місяців 2018 р. – 53; умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне в стані сильного душевного хвилювання (ст. 123 КК) – злочини у кожному з вказаних періодів відсутні; умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 124 КК): 2013 рік – 1, 2014 – 2, 2015 – 1, 2016 – 1, 2017 – 1, 9 місяців 2018 р. – 0; умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК): 2013 рік – 491, 2014 – 359, 2015 – 337, 2016 – 282, 2017 – 310, 9 місяців 2018 р. – 192; необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК): 2013 рік – 30, 2014 – 24, 2015 – 20, 2016 – 17, 2017 – 18, 9 місяців 2018 р. – 18 [139]. Розрахунки загальної кількості зазначених видів діянь (2540) за період 2017–2013 років показують, що умисно було учинено 2431 злочини (96 %), з необережності – 109 (4 %); по видах умисних злочинів: умисне тяжке тілесне ушкодження – 225 (9 %), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження – 421 (17 %), умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне в стані сильного душевного хвилювання – 0 (0 %), умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця – 6 (0,3 %), умисне легке тілесне ушкодження – 1779 (70 %). З урахуванням вказаних показників можна констатувати, що користувачами методики розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми будуть переважно співробітники правоохоронних органів, що розслідують злочини, передбачені ст.ст. 121, 122, 125 КК України. Відповідно, процес формування відомостей, що складають криміналістичну характеристику вказаної категорії деліктів також переважно буде базуватись на результатах розслідування діянь, передбачених зазначеними вище нормами КК України.

Раніше ми акцентували щодо необхідності розташування визначених складових криміналістичної характеристики у найбільш доцільній послідовності, що забезпечить їх взаємодію. Дослідимо це питання. Р.Л. Ахмедшин зазначає, що вирішення питання щодо ієрархії елементів криміналістичної характеристики є основою структурування криміналістично

вагомої інформації про злочинну подію [5, с. 58]. У числі елементів загальної структури криміналістичної характеристики В.В. Тіщенко першим у переліку вказує «дані про суб'єкт (суб'єкти) злочину (злочинної діяльності)», наголошуючи, що така послідовність відображає системно-діяльнісний та функціональний підхід до аналізу та вивчення криміналістичної характеристики [188, с. 60-61]. На думку А.В. Шмоніна, розгляд криміналістичної характеристики необхідно починати з ознак суб'єкта злочину, спираючись на принципи системного та діяльнісного підходу, а саме через елементи будь-якої діяльності: суб'єкта, об'єкта та засобу злочину [205, с. 183]. Особа злочинця є найбільш вагомою серед всієї системи елементів, зокрема, це та складова, що створює всі обставини кримінально-караної діяльності та перебуває в безпосередньому взаємозв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики [193, с. 221]. Незважаючи на те, що на початковому етапі розслідування досить часто обсяг інформації щодо особи злочинця є мінімальним, завдання щодо його встановлення є найвагомим. Тому для побудови версій про ознаки особистості винного слідчий використовує інформацію, отриману на місці події щодо місця, часу, обстановки, способу скоєння злочину, залишених слідів тощо. Шляхом застосування таких відомостей й криміналістичної характеристики відповідного виду злочину створюється можливість побудови вірогідного портрету правопорушника з певним набором ознак, що й стає основою для висунення пошукових версій.

На думку В. Журавля, у криміналістичних характеристиках злочинів зосереджені як дані щодо особи злочинця, так і відомості про імовірно-статистичні зв'язки між цим та іншими елементами, серед яких науковець в першу чергу зазначає потерпілого [54, с. 203]. В.В. Логінова наголошує на існуванні взаємозв'язку між потерпілим та підозрюваним у заподіянні тілесних ушкоджень, з'ясування якого дозволяє визначити мотиви злочину [111, с. 204]. А.М. Корягіна вказує, що значний вплив на мотиви поведінки злочинця відбувається завдяки поведінці та самої особи жертви, взаємовідносин між

ними [81, с. 286]. В. М. Мешков акцентує на тому, що інформація про потерпілого дозволяє повніше охарактеризувати мотиви учинення злочину й допомагає точніше визначити коло осіб, серед яких треба шукати винного [125, с. 15]. На начення мотивів й відомостей щодо потерпілого для висунення версій стосовно винної особи вказують й інші науковці [20, с. 11].

Відповідно дослідження змісту криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, розпочнемо з особи злочинця, а потім особи потерпілого, як елементів, щільно взаємопов'язаних між собою, у тому числі й завдяки мотиву учинення злочину.

1.2. Характеристика особи злочинця, потерпілого та мотивів вчинення злочину

Відомості про типові ознаки особи злочинця є найвагомим елементом криміналістичної характеристики правопорушень будь-якого виду. Дані щодо суб'єкту як елемент криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, які складають найбільш вірогідний портрет правопорушника, дозволяють більш цілеспрямовано та ефективно організувати розшук винного, звзвити коло пошуку підозрюваних, висунути та перевірити версії тощо.

Особу злочинця, зокрема й неповнолітнього, характеризують наявність низки негативних чинників. Так, порівняно зі своїми однолітками злочинці мають низький культурний рівень, перекручене розуміння понять «товариство», «мужність», виражені антигромадські погляди, демонструють зневагу до створення матеріальних і моральних цінностей. Неповнолітні правопорушники часто виховуються в неповних, неблагополучних родинах, тікають з дому чи залишені без нагляду батьків і педагогів, ніде не працюють або перебиваються випадковими заробітками, перебувають на профілактичному обліку правоохоронців. Вчинення ними злочинів проти особи

часто супроводжується безглуздою жорстокістю, заподіянням жертві великої кількості тілесних ушкоджень [211, с. 110].

Як дорослому, так і неповнолітньому притаманні певні якості, що можна структурувати. Розглянемо позиції науковців з цього приводу. М.І. Єнікеев зазначає, що особа злочинця – це сукупність типологічних якостей індивіда, які обумовили вчинене ним злочинне діяння [51, с. 47]. Зокрема, І.А. Іпатова наголошує, що у криміналістиці прийнято виділяти чотири типи неповнолітніх правопорушників, різниця між якими умовна: 1) особи, що вперше учинили злочин, а їх попередня поведінка та моральний стан досить позитивні (переважно скоюють малозначні правопорушення під впливом конфліктної чи надзвичайної ситуації); 2) особи, які вперше учинили злочин під впливом ситуації, але попередня їх поведінка не була бездоганною (вживання алкоголю, наркотиків, втечі з дому тощо); 3) підлітки з моральною деформацією, які уже вчиняли різні правопорушення, притягувалися до адміністративної відповідальності, спрямовувались до спеціальних закладів освіти (багато злочинів учиняється ними спонтанно; мотив та мета формується під впливом ситуації, дорослої особи або однолітка); 4) особи з моральною деформацією, що є небезпечною для суспільства, а поведінка має стійкий антисоціальний характер (переважно не працюють; засуджені умовно, достроково звільнені тощо; входять до злочинних угруповань; коло їх інтересів: дозвільне проведення часу, азартні ігри, випивка тощо) [61, с. 117-118]. Схожу позицію висловлюють й інші науковці [92, с. 342; 101, с. 872-873]. Результати своїх досліджень за подібною типологією неповнолітніх грабіжників пропонує Б.Ю. Бистрицький [19, с. 33]. Специфічні риси, що характеризують особу злочинця, знаходять своє виявлення, передусім, у його поведінці, що передуює вчиненню злочину. Ці риси, про що доречно говорить Б.С. Волков, зазвичай полягають у ставленні до праці, навчання, своїх обов'язків, суспільства, колективу, інших осіб, виявляється у поведінці в сім'ї, побуті тощо [108, с. 15]. П.П. Цветков включає до предмету вивчення особи злочинця два елементи: соціально-правові дані; природно-біологічну інформацію [194, с. 92].

Ф.В. Глазирін розрізняє: соціально-демографічні властивості; психологічні якості; біологічні особливості особи [36, с. 6].

В.Ф. Єрмолович у ознаки особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики включає різні дані, зокрема ті, що впливатимуть на кваліфікацію злочину (посадове становище, психічна хвороба тощо); допомагатимуть встановленню елементів складу злочину (освіта, досвід роботи і т.д.); будуть важливі при визначенні запобіжних заходів (вік, стан здоров'я, сімейний стан тощо); матимуть кримінологічне значення (судимість) [52, с. 194-195]. А.В. Шмонін за результатами аналізу думок низки вчених виділяє статево-вікові, фізичні, психологічні характеристики особи, інтереси та потреби людини, її знання, переконання, інтелектуальні та вольові властивості, темперамент, соціальний і сімейний стан, професійну приналежність, освітній та культурний рівень, біологічні й психічні особливості [205, с. 184].

В.Г. Дрозд виокремлює три групи криміналістично-значущих властивостей особи злочинця, який спричинив умисні тяжкі тілесні ушкодження: 1) біологічні (статеві, вікові, анатомічні, фізіологічні та інші); 2) психічні (інтелект, емоційна і вольова сфери індивіда); 3) соціальні (суспільний статус, професійна належність, родинний стан, місце проживання, рід занять, взаємостосунки з іншими членами суспільства) [48, с. 49].

В.В. Логінова акцентує увагу на такі ознаки особи злочинця, що спричинив тілесні ушкодження: стать; вік; вчинення злочину за співучасті; наявність судимості; агресивність, ворожість та роздратованість до оточуючих, негативні відгуки за місцем проживання; матеріальний стан, зокрема, відсутність постійного джерела доходу; сімейний стан; вчинення діяння в стані алкогольного, наркотичного, токсичного чи іншого сп'яніння [111, с. 204].

Р.Д. Мусабіров пропонує звертати увагу на наступні ознаки особи, що вже вчиняля злочини проти життя та здоров'я: соціально-демографічні, вік, інтелектуальний рівень, освіту, соціально-біологічні ознаки, зловживання алкогольними та наркотичними речовинами, кількість судимостей, місце проживання, рід занять, наявність та склад сім'ї [126, с. 205]. Є.Г. Сахарова у

своєму дослідженні щодо спричинення різного ступеня тяжкості шкоди здоров'ю звертає увагу на низку особливостей суб'єктів злочину: стать, вік, наявність судимості, освітній рівень, рід діяльності та зайнятість роботою чи навчанням, наявність досвіду й навичок, достатньої фізичної сили [154, с. 58-61]. С.О. Сафронов у складі криміналістичної характеристики умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень розглядає: біографічні відомості, суспільні та службові характеристики, умови та спосіб життя винного, його відношення до скоєного, постзлочинну діяльність, психологічні риси характеру тощо [153, с. 15-17].

Т.О. Лускатова за результатами аналізу думок науковців, які досліджували ознаки злочинця, що спричиняє умисні тілесні ушкодження, пропонує наступний перелік його властивостей: фізичні та біологічні (стать, вік, анатомічні, фізіологічні та інші ознаки); соціальні та демографічні (суспільний статус, рід діяльності, освіта, професія, матеріальний та сімейний стани, місце проживання, житлові умови, взаємостосунки з іншими членами суспільства); психічні (інтелект, емоційна і волева сфери індивіда); психологічні (агресивність, ворожість до оточуючих, цинізм, інші негативні риси), у тому числі й психічні аномалії; наявність співучасників злочину; вчинення злочину в стані алкогольного (наркотичного, токсичного чи іншого) сп'яніння; наявність судимості. Крім того, науковець пропонує доповнити вказаний перелік ступенем фізичного розвитку особи (спортивний, середній чи слабкий), відомостями щодо перебування на обліку у нарколога, психіатра; також допускає включення до вказаних ознак наявності у правопорушника спеціальних знань, але констатує, що злочинці майже не застосовують такі знання чи навички, спричиняючи тяжкі тілесні ушкодження, що призводять до смерті потерпілого, а діють переважно шляхом нанесення ударів по останньому руками, ногами чи іншими частинами тіла [119, с. 34-35]. Останнє твердження певним чином підтверджується даними кримінальної статистики, опублікованими Генеральною прокуратурою України за 2013–2017 р.р. та за 9 місяців 2018 року. Відповідно до Єдиних звітів про кримінальні

правопорушення, за вказаний період неповнолітні або при учиненні злочинів за їх участю, щодо котрих кримінальні провадження спрямовані до суду, жодного разу не використовували вогнепальну зброю чи вибухівку і лише у 8 випадках застосували холодну зброю [180].

Щодо неповнолітніх злочинців науковці пропонують звертати увагу на наступні відомості: вік; характеристики родини (взаємовідносини, матеріальний стан, негативний вплив (алкоголізм, наркоманія, аморальна поведінка тощо); об'єктивні обставини, що заважають вихованню (хвороба, тривалі відрядження, відсутність одного з батьків); характеристики найближчого побутового оточення (здійснення негативного впливу на неповнолітнього); ставлення до навчання та праці, дисциплінованість тощо; наявність фактів попередніх правопорушень; характер, звички тощо; використання вільного часу (хобі, вживання алкоголю, наркотиків тощо); наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників злочину; розумова відсталість, не пов'язана із психічним захворюванням [62, с. 646; 90, с. 523]. О.М. Дуфенюк вказує на основні соціально-демографічні характеристики неповнолітнього злочинця: вік, освіта, сімейно-побутова обстановка, матеріальне забезпечення, вплив алкоголю [87, с. 897-898].

О.О. Андрєєв, аналізуючи особу неповнолітнього вбивці, звертає увагу на такі ознаки: 1) соціально-демографічні (стать, вік, освіта, відношення до праці, матеріальне забезпечення, характеристики родини, характеристики житла), 2) психофізіологічні (риса характеру; наявність травм та інших захворювань; перебування на обліку у психоневрологічному, туберкульозному диспансері; відносини у родині (знущання з боку батьків, що викликали стомлюваність, дратівливість, спроби суїциду у підлітка), страждання ними на алкоголізм, наркоманію, самогубство близьких родичів; фізичний розвиток неповнолітнього (зайняття спортом, активний і рухливий спосіб життя); потреби та інтереси; вольові якості; антисоціальні інтереси та прагнення (пияцтво; наркоманія; розваги та дозвілля; контакти з особами антигромадської поведінки, раніше засудженими; аморальні зв'язки та стосунки), 3) кримінальні

ознаки (наявність на обліку НП, час початку скоєння правопорушень, наявність судимості, поведінка в установах виконання покарань, формування рішення про вчинення злочину (заздалегідь обдумане, постіна готовність до учинення злочину, прийняття рішення під впливом ситуації чи без її урахування, під впливом оточення, тяжкого збігу обставин, інших факторів, не здатність відмовитися від учинення злочину) [3, с. 55-65]. Б.Ю. Бистрицький, досліджуючи особу неповнолітнього грабіжника, акцентує лише на окремих властивостях: вік; стать; місце проживання; характеристики родини; відношення до праці чи навчання; повторність учинення злочину; в групі або ні; вживання алкоголю, наркотиків, токсичних речовин; тип злочинця [19, с. 27, 31-34]. Схожий підхід стосовно осіб неповнолітніх крадіїв демонструє й Ю.В. Рудницька, наводячи відомості лише щодо віку; статі; характеристик родини; відношення до праці чи навчання; учинення злочину в групі; вживання алкоголю; перебування на обліку правоохоронних органів; попередня судимість [150, с. 74-78]. І.В. Сорока по цій же категорії злочинців вказує на такі властивості: стать; вік; характеристики родини; відношення до праці чи навчання; в групі або ні; попередня судимість; освіта; місце проживання; місце навчання; повторність учинення злочину; стан алкогольного (наркотичного) сп'яніння під час учинення злочину [162, с. 82, 89, 91]. К.В. Бахчев за результатами аналізу особи неповнолітнього хулігана наводить відомості про вік; стать; місце проживання; характеристики родини; відношення до праці чи навчання; стан алкогольного (наркотичного) сп'яніння під час учинення злочину; перебування на обліку у нарколога, психіатра [9, с. 72-76].

З урахуванням вказаних вище позицій науковців, зокрема, спираючись в цілому на думку О.О. Андрєєва щодо виділення трьох груп відомостей, пропонуємо досліджувати особу злочинця, що спричиняє тілесні ушкодження, за наступними ознаками:

1) соціально-демографічні: стать; вік; освіта; відношення до праці чи навчання; матеріальний стан, характеристики родини (кількість батьків, їх спроможність до повноцінного виховання внаслідок хвороби чи постійної

(тимчасової) відсутності вдома); місце проживання, житлові умови;

2) психофізіологічні: психологічні особливості (агресивність, ворожість до оточуючих, цинізм, інші негативні риси характеру), у тому числі й психічні аномалії, наявність розумової відсталості, не пов'язаної із психічним захворюванням; використання вільного часу (хобі; інтереси; участь у молодіжних неформальних об'єднаннях (рухах); звички; вживання алкоголю, наркотиків й стан під час учинення злочину тощо); перебування на обліку у нарколога, психіатра; відносини у родині (знуцання з боку батьків чи інша їх аморальна поведінка; вживання ними алкоголю, наркотиків; спроби суїциду у підлітка); взаєностосунки з найближчим оточенням (сусідами, друзями, особами за місцем роботи чи навчання; характер їх впливу на суб'єкта злочину), контакти з раніше засудженими, наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників злочину; фізичний розвиток неповнолітнього (сильний, середній, слабкий, зайняття спортом);

3) кримінальні ознаки: наявність на обліку НП й фактів попередніх правопорушень, судимості; учинення злочину в групі (лише неповнолітніх, за участю дорослих).

Зазначений перелік властивостей було використано для формування криміналістично вагомих типових рис особи неповнолітнього злочинця, який спричиняє тілесні ушкодження.

Розглянемо соціально-демографічні ознаки особи неповнолітнього злочинця, розпочавши зі статі. О.М. Дуфенюк зазначає, що злочини переважно учиняють неповнолітні юнаки (92,3 %) [87, с. 898]. За даними дослідження В.В. Логінової, злочини проти здоров'я частіше учиняють чоловіки (84 %), а вчинення даного злочину жінкою є нетиповим і спостерігається лише у 16 % [110, с. 68]. Є.Г. Сахарова вказує, що спричинення шкоди здоров'ю більше учиняють чоловіки (78,2 %) [154, с. 59]. С.О. Сафронов щодо умисного заподіяння тяжкого та середньої тяжкості тілесних ушкоджень також констатує перевагу чоловіків (87 %) [152, с. 5]. Науковці, що досліджували спричинення умисних тяжких тілесних ушкоджень, у тому числі й тих, що призвели до

смерті потерпілого, однак у тому, що переважно такі посягання учиняють чоловіки: О.В. Беспечний (84 %) [18, с. 60], В.Г. Дрозд (88 %) [48, с. 50], Т.О. Лускатова (88,8 %) [119, с. 35]. О.О. Андреев дослідив, що при учиненні вбивств превалюють (92 %) неповнолітні чоловічої статі [3, с. 55]. За даними Б.Ю. Бистрицького неповнолітніми чоловічої статі учиняється 73,8 % грабежів [19, с. 27].

За нашими даними (по матеріалах кримінальних проваджень) неповнолітні хлопці учиняють 85 % тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, дівчата відповідно – 15 %. Респонденти з числа практичних працівників НП вказали відповідно 79 % та 21 %.

Характеристика підлітків-злочинців має суттєві особливості у порівнянні з цими ж властивостями злочинців з інших соціально-вікових груп. Науковці зазначають, що 16–17 років є найбільш криміногенним віковим періодом у неповнолітніх злочинців [87, с. 898]. В.В. Логінова констатує, що серед осіб, які заподіюють тілесні ушкодження, 15 % учиняють неповнолітні [110, с. 68]. Л.А. Лях зазначає, що кількість неповнолітніх у віці від 14 до 17 років, які спричинили тяжку шкоду здоров'ю, небезпечну для життя, у тому числі, з особливою жорстокістю, складає 16,4 % від загальної кількості злочинців, що учинили вказані види діянь [120, с. 53]. За результатами дослідження Т.О. Лускатової, умисні тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть потерпілого, скоїли 2,9 % неповнолітніх у віці до 16 років та 8,3 % осіб у віці 16–18 років з усіх злочинців по названій категорії діянь [119, с. 36]. О.О. Андреев встановив, що неповнолітні вбивці розподіляються по таких вікових категоріях: до 14 років – 11 %, 14–15 років – 68 %, 16–18 років – 21 % [3, с. 55]. Б.Ю. Бистрицький зазначає, що 43,8 % неповнолітніх учиняють грабіж у віці 14–16 років, 56,2 % – 17–18 років [19, с. 32].

Відповідно до ст. 22 Кримінального кодексу України, вік, з якого настає кримінальна відповідальність по злочинах, передбачених ст.ст. 121–122, становить 14 років. По інших видах досліджуваних посягань (ст.ст. 123, 124, 125, 128 КК України) підлітків притягають до кримінальної

відповідальності з 16 років. Результати нашого дослідження (за матеріалами кримінальних проваджень) показали наступний розподіл у віці неповнолітніх, які спричиняють тілесні ушкодження: 14–15 років – 22 %, 16–17 років – 78 %. Результатми опитування правоохоронців відповідно – 26 % та 74 %.

Науковці наводять цікаві відомості щодо освіти неповнолітніх, які учиняють різні види злочинів. За даними О.М. Дуфенюк, серед неповнолітніх найвищий показник (67,6 %) у осіб, які мають неповну середню освіту, а найменший (0,8 %) – у неграмотних підлітків, які не мали навіть початкової освіти [87, с. 898]. О.О. Андрєєв встановив, що 85 % неповнолітніх убивць мають базову середню освіту, приблизно 10 % – повну середню, 5 % – професійно-технічну [3, с. 55]. За даними дослідження І.В. Сороки, лише 5 % неповнолітніх крадіїв мали середню технічну (спеціальну) освіту, 5 % – середню, 35 % – неповну середню й продовжують навчання, 51 % – навчались у школах до дев'ятого класу [162, с. 82].

Отримані нами результати (по матеріалах кримінальних проваджень) свідчать, що неповнолітні, які спричиняли тілесні ушкодження, переважно мали базову середню освіту (55 %), 28 % – повну середню, 9 % – неповну базову середню, 7 % – неповну середньо-спеціальну освіту [Додаток 1]. Опитані практичні працівники відповідно надали 48 %, 29 %, 13 % та 10 % відповідей.

Щодо відношення неповнолітніх злочинців до праці та навчання вчені наводять такі дані. О.О. Андрєєв за результатами дослідження осіб неповнолітніх вбивць констатує, що 72 % з них раніше не працювали, а 16 % працювали тимчасово [3, с. 56]. Б.Ю. Бистрицький підсумовує, що на момент учинення грабежу 63,1 % підлітків не навчались і не працювали [19, с. 32]. І.В. Сорока вказує, що більшість неповнолітніх крадіїв не навчались (65 %) та не працювали (87 %) [162, с. 87]. Ю.В. Рудницька зазначає, що 50 % неповнолітніх крадіїв є учнями середніх навчальних закладів, 30 % – студенти професійно-технічних навчальних закладів, 20 % – не працюють і не навчаються [150, с. 78].

За результатами нашого дослідження (по матеріалах кримінальних

провадженнь), 34 % неповнолітніх не навчалися та не працювали, навчалися – 55 %, працювали – 11 %. Респонденти вказали дещо відмінні відомості, а саме, відповідно – 52 %, 39 % та 9 % відповідей.

Науковці констатують, що суб'єктами злочинів часто стають неповнолітні, які виховуються у неповних чи неблагополучних родин, члени котрих є алкоголіками, наркоманами, раніше судимими; які залишені без нагляду з боку батьків та педагогів, не навчаються, жебракують, бродяжать, перебиваються випадковими заробітками [62, с. 746-747]. Натомість, на думку Б.М. Головкина, контингент неповнолітніх, які конфліктують зі законом, втратив колишню стратифікацію за соціальним походженням й кримінальна поведінка однаково притаманна як дітям формально благополучних сімей, так і тим, сім'ї яких опинились у тяжких життєвих обставинах [37, с. 209]. За даними О.М. Дуфенюк 19,4 % неповнолітніх злочинців жили дуже бідно, 22,2 % – бідно, 33,3 % – із середніми доходами, 16,6 % – жили в достатку, 2,7 % – у заможних родин [87, с. 898]. О.О. Андрєєв за результатами дослідження осіб неповнолітніх вбивць констатує, що 53 % з них проживали у неповних родин, зокрема 44 % росли з матір'ю без батька, 5 % – з батьком, 2 % – з вітчимом, 1 % – з мачухою [3, с. 57].

Отримані нами результати (по матеріалах кримінальних провадженнь) свідчать, що неповнолітні, які спричиняли тілесні ушкодження, переважно (48 %) мешкали у неповних родин, 43 % – у повних, 8 % – виховувались опікунами чи у дитячих будинках, 1 % – часто мешкали поза родиною, оскільки зникали з дому [Додаток 1]. Результати опитування правоохоронців відповідно – 50 %, 41 %, 7 %, 2 %.

Вчені як одну з причин криміногенного характеру, що впливає на формування поведінки підлітків, називають низьке матеріальне забезпечення. Б.Ю. Бистрицький зазначає, що на момент учинення грабежу 28,5 % підлітків не мали постійного місця проживання, 49,2 % проживали у місті, 22,3 % – у сільській місцевості [19, с. 32]. За результатами дослідження К.В. Бахчева, 24 % неповнолітніх хуліганів не мали постійного місця проживання [9, с. 76].

Вивчення нами матеріалів кримінальних проваджень показало, що більшість (73 %) неповнолітніх, які учиняли злочини досліджуваної категорії, проживали у містах, 27 % – у сільській місцевості. Крім того, 64 % мешкали у власному (родинному) будинку чи квартирі, 36 % – не мали власного житла та постійного місця проживання. Аналіз відповідей респондентів показав, що 67 % осіб проживали у містах, 33 % – у сільській місцевості; 70 % – у власному (родинному) житлі, 30 % – не мали такої можливості [Додаток 1].

Розглянемо психофізіологічні ознаки особи неповнолітнього злочинця, який спричиняє тілесні ушкодження.

Науковці зазначають, що у віці до 14 років відбувається накопичення негативних, антисуспільних поглядів та звичок, дія яких проявляється пізніше. Молодь з мало- чи незабезпечених сімей особливо відчуває різницю у доходах; зростає відчуття заздрості, невпевненості, ущемлення, що в якості психологічної компенсації породжує жорстокість і агресивність. Левендаренко О.О. вказує, що в молодшому підлітковому віці та у старших підлітків загострюється проблема, пов'язана з відчуттям дорослості. Вони здатні до скоєння непередбачених вчинків, аби довести свою зрілість. У кінці підліткового періоду це відчуття трансформується у почуття самоствердження, що проявляється в бажанні відзначитися, показати індивідуальність, оригінальність. Однак ці вікові особливості самі по собі не призводять до скоєння правопорушень. Лише присутність антисоціальної складової, що обумовлюється особливостями їх життя та виховання, може сприяти скоєнню суспільно небезпечних дій. Підліток прагне відчутти повагу колективу, а будь-яке приниження його гідності спонукає на пошуки засобів підтримання свого авторитету, що досягається шляхом бійок, непристойних виразів тощо [104, с. 21, 27].

Р.І. Благута називає чинники агресивної поведінки підлітків: виховання в сім'ї та в системі освіти, де можуть мати місце заохочення, сприяння та провокація агресії; вплив групи однолітків, зокрема, неформальних молодіжних об'єднань; вплив юнацької субкультури; вплив засобів масової комунікації та

комп'ютерних технологій тощо [17, с. 8]. Р.М. Кулаков акцентує увагу на фактори, що впливають на формування неповнолітнього правопорушника (негативний вплив родини, безпосереднього оточення, засобів масової інформації, недоліки побутового, шкільного виховання тощо); умови, що сприяють вчиненню злочинів (недоліки організаційного характеру, завдяки котрим особи отримують можливість здійснити свої наміри) [100, с. 379].

Демонстрація на телебаченні насильства, жорстокості здійснює негативний вплив на молодь, яка внаслідок цього стає більш ворожою до оточення, жорстокою, втрачає співчуття. Слід зазначити, що останнім часом популярним серед неповнолітніх став так званий «булінг», що виливається у розповсюдження в мережі Internet чи за допомогою мобільного зв'язку фото-відеозображень, де, як правило, група однолітків принижують підлітка, нерідко відбувається його побиття, спричинення тілесних ушкоджень.

Д.В. Петров констатує, що у 81,3 % неповнолітніх грабіжників та 66,7 % розбійників було діагностовано розлади психіки й поведінки особистості різного походження, зокрема, відповідно залежність від психоактивних речовин (38,5 % та 50 %), органічний розлад особистості (30,8 % та 50 %), крім того, у 23,1 % грабіжників виявлено легку розумову відсталість та не соціалізований розлад поведінки (7,6 %). За результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень нами не було виявлено випадків психічних аномалій чи наявності розумової відсталості у неповнолітніх, що спричиняли тілесні ушкодження.

Дослідимо думки науковців щодо досугу, звичок тощо злочинців-підлітків. О.О. Андрєєв констатує, що неповнолітніх вбивць характеризують вкрай антисоціальні інтереси та прагнення: пияцтво (65 %); наркоманія (34 %); розваги та дозвілля (78 %); контакти з особами антигромадської поведінки, раніше засудженими (40 %); аморальні зв'язки та стосунки (27 %) [3, с. 60]. В.О. Тараненко звертає увагу на молодіжний рух скінхедів та його окремі угруповання, дії котрих непокоють суспільство. На рахунку молодиків погром 13 квітня 2002 р. Центральної синагоги у Києві, напади на представників кримсько-татарського населення [186, с. 154-156].

І.М. Лузгін зазначає, що для підлітків характерним є учинення злочинів у стані алкогольного сп'яніння [90, с. 522]. О.М. Дуфенюк вказує, що 75 % неповнолітніх вживають алкогольні напої та наркотичні засоби, але лише 19,4 % злочинів учиняється ними у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння [87, с. 898]. Б.Ю. Бистрицький констатує, що 31,5 % неповнолітніх учинили грабежі в стані алкогольного, а 26,2 % – наркотичного сп'яніння [19, с. 32]. За даними дослідження Д.В. Петрова 55,6 % неповнолітніх грабіжників та розбійників періодично вживали спиртні напої, 20 % – постійно, 28,8 % – пробували наркотичні засоби, 6,7 % – вживали періодично, 8,9 % – постійно; під час вчинення злочину 38,6 % грабіжників та 20,8 % розбійників були у стані алкогольного сп'яніння, відповідно 0,4 % й 2,1 % – у наркотичному збудженні. К.В. Бахчев зазначає, що 79 % неповнолітніх хуліганів під час учинення злочину перебували у стані алкогольного сп'яніння [9, с. 72].

Отримані нами відомості (по матеріалах кримінальних проваджень) свідчать, що 43 % неповнолітніх спричиняли тілесні ушкодження у стані алкогольного, 10 % – наркотичного сп'яніння. Схожі дані вказали опитані правоохоронці, відповідно 44 % та 10 % [Додаток 1].

За даними дослідження К.В. Бахчева, 1 % неповнолітніх хуліганів перебували на обліку у наркологічному та 1 % – у психоневрологічному диспансері [9, с. 73]. За результатами вивчення нами матеріалів кримінальних проваджень маємо підсумувати, що 2 % осіб перебували на обліку психоневрологічного, 2 % – наркологічного диспансеру. Респонденти відповідно надали відомості щодо 3 % та 1 %.

Значну роль у формуванні особи неповнолітнього відіграє сім'я. Хоча всі батьки наділені однаковими правами та обов'язками щодо виховання дітей, у кожній сім'ї виховний процес відбувається по-різному. Формальна участь батьків у вихованні дітей, відсутність контролю за їх поведінкою містить великі ризики ранньої алкоголізації, наркотизації, входження до неформальних груп криміногенної спрямованості, життєдіяльність котрих протікає на вулицях, у

дворах тощо. Основними соціально-негативними властивостями сім'ї, що здійснюють криміногенний вплив на поведінку неповнолітніх є: виховання дітей в умовах неповної сім'ї; наявність судимих родичів; зловживання спиртними напоями, скандали, бійки, сексуальна розбещеність; важке матеріальне становище, погані житлові умови сімей, відсутність окремої кімнати для дітей, потреба в харчуванні, одязі; правовий нігілізм дорослих членів родини; грубість, жорстокість, насильство.

Так, 25 лютого 2012 р., приблизно о 15 год., перебуваючи за місцем власного проживання, неповнолітня Д., яка мешкала у неповній родині та виховувалась без батька, учинила сварку зі своєю старшою сестрою, внаслідок виконання останньою накладеної їх матір'ю заборони щодо перегляду Д. телевізійних програм. Під час сварки старша сестра нанесла Д. удар долонею по обличчю, після чого остання, узявши на кухонну побутову сокиру, запропонувала сестрі взяти у неї сокиру з рук, а коли та відмовилась, нанесла їй не менше 15 ударів сокирою по голові. Оскільки старша сестра намагалась захиститись від ударів сокири лівою рукою, додатково було пошкоджено й ліву долонь. Проведеною судово-медичною експертизою вказані тілесні ушкодження були визнані тяжкими за ознакою небезпеки для життя [166].

За даними О.М. Дуфенюк 40 % майбутніх злочинців не відчували позитивного впливу родини, а 30 % зростали в атмосфері сімейних негараздів, насильства, аморальності [87, с. 898]. О.О. Андреев констатує, що 40 % неповнолітніх убивць мали раніше засуджених близьких родичів, у 42 % один з батьків систематично вживав алкоголь, 45 % близьких родичів страждали алкогольною залежністю чи наркоманією, 10 % підлітків учиняли в дитинстві спроби суїциду [3, с. 57, 59]. За результатами дослідження І.В. Сороки, у 32 % неповнолітніх крадіїв батьки притягалися до кримінальної відповідальності [162, с. 87]. На підставі результатів опитувань неповнолітніх грабіжників та розбійників Д.В. Петров акцентує на тому, що лише 33,3 % батьків (опікунів тощо) цікавилися життям дітей, 37,8 % – робили це формально та інколи контролювали, 15,6 % – майже не цікавилися, 13,3 % – взагалі не цікавилися;

натомість у 46,7 % респондентів батьки постійно конфліктували та їм було не до виховання, у 24,4 % – зловживали алкоголем чи наркотиками, у 22,2 % – постійно були зайняті на роботі, у 6,7 % – влаштовували особисте життя. Серед членів родини 51,1 % вказаної категорії осіб не мали раніше засуджених, у 48,9 % вони були наявні, з останніх: 45,5 % – батько, 18,2 % – брат, 13,6 % – мати, 13,6 % – дід, 9,1 % – дядько [133, с. 69-70]. Б.Ю. Бистрицький зазначає, що 67,0 % неповнолітніх грабіжників є вихідцями з неблагополучних сімей [19, с. 33].

Результати нашого дослідження (по матеріалах кримінальних проваджень) свідчать, що певна частина (24 %) батьків страждали на алкоголізм чи наркоманію, у 35 % був раніше засудженим член родини. Респонденти вказали відповідно 33 % та 28 % [Додаток 1].

Суттєвий, навіть іноді більший вплив на підлітка, ніж родина, здійснює його найближче оточення, особи, з якими він проводить вільний час, часто спілкується, котрі, на жаль, можуть провокувати, підбурювати його до учинення злочину. Стосовно проблеми втягнення молоді у злочинну діяльність можна зазначити, що особи, які втягують їх у злочинну діяльність, використовують недостатню правову інформованість молоді, проблему її незахищеності, юнацький максималізм, схильність до участі в акціях антигромадського характеру. Хоча більше чверті злочинів підлітки учиняють спільно з дорослими, не в усіх випадках у діях других є ознаки втягнення неповнолітніх до скоєння злочину, оскільки у значної частини дорослих різниця у віці з підлітком складає менше року та нерідко вони самі не можуть не тільки пояснити, а навіть зрозуміти, хто з них був ініціатором діяння. Б.М. Головкін зазначає, що в умовах зубожіння населення наявна тенденція до втягнення батьками та близькими родичами неповнолітніх у злочинну діяльність, зокрема, у 50 % неповнолітніх, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, батьки й близькі родичі мають судимості [37, с. 210]. Б.Ю. Бистрицький вказує, що 21,5 % неповнолітніх переважно учинили грабіж вперше, під впливом інших співучасників, зокрема, й дорослих підбурювачів

[19, с. 33].

Проведений нами аналіз матеріалів кримінальних проваджень показав, що 27 % неповнолітніх спричинили тілесні ушкодження під впливом з боку осіб, щодо входили до їх найближчого оточення.

Керуючись логікою, особа, перш ніж учинити агресивні дії щодо іншої людини, має оцінити власні фізичні можливості та врахувати постійну (інвалідність тощо) чи тимчасову (стан алкогольного сп'яніння, хвороба тощо) неспроможність жертви надати гідний опір нападнику. Між тим, результати дослідження Т.О. Лускатової свідчать, що 80,4 % злочинців, які спричинили тяжкі тілесні ушкодження, котрі призвели до смерті потерпілого, мали середні фізичні дані, 14,4 % мали слабкий та лише 5,2 % сильний фізичний розвиток [119, с. 39]. Натомість, за даними О.О. Андреева неповнолітні убивці гарно розвинені фізично, зокрема, 92 % з них займалися спортом чи вели активний, рухливий спосіб життя [3, с. 59].

Вивчення нами матеріалів кримінальних проваджень з числа тих, де відображені необхідні відомості (приблизно 21 %), показало, що 66 % неповнолітніх, які спричинили тілесні ушкодження, були гарно фізично розвинені внаслідок занять спортом чи фізичної праці.

Розглянемо кримінальні ознаки осіб досліджуваної категорії.

Результати дослідження стану злочинності неповнолітніх за 2009–2013 роки свідчать, що коефіцієнт злочинної активності неповнолітніх у віковій групі осіб 14-16 років майже втричі нижчий, ніж у неповнолітніх засуджених, яким виповнилося 16-18 років. Крім того, неповнолітні старшої вікової групи вчиняють більш тяжкі суспільно небезпечні діяння, ніж особи віком від 14 до 16 років [143, с. 214]. За даними науковців, у загальній кількості осіб, раніше засуджених за учинення злочинів проти життя та здоров'я, чисельність неповнолітніх вказаної категорії складає від 1 % до 3 % [126, с. 206]. Зокрема О.В. Юровських констатує, що питома вага неповнолітніх 16-17 років, які спричинили тяжку шкоду здоров'ю, що призвела до смерті потерпілого, серед контингенту таких злочинців складає 1 % [209, с. 72]. За даними О.О. Андреева

на обліку в органах внутрішніх справ знаходилось 34 % неповнолітніх убивць. Науковець відмічає, що 89 % осіб почали скоювати правопорушення (крадіжки, грабежі, знищення або пошкодження майна) ще в дитячому віці, фактично з 8–10 років. Раніше не засудженими з них були 85 % [3, с. 63-64]. Б.Ю. Бистрицький констатує, що 13,1 % неповнолітніх грабіжників за своїм типом мають чітко виражений криміногенний характер, є учасниками злочинних груп, були раніше засудженими [19, с. 33]. За даними дослідження К.В. Бахчева, лише 1 % неповнолітніх хуліганів були засудженими [9, с. 74]. І.В. Сорока констатує, що 86 % неповнолітніх крадіїв не мали судимості [162, с. 87].

Результати нашого дослідження свідчать, що 3 % неповнолітніх, які спричинили тілесні ушкодження, мають судимість. Анкетування правоохоронців показало схожі результати [Додаток 1].

Поглиблене вивчення особистості кожного співучасника необхідно для з'ясування їх ролі у вчиненні злочину, визначення ініціатора діяння. Груповий мотив є відображенням соціальної позиції як групи у цілому, так і кожного з її членів. Групи, котрі створюються для спільного проведення часу підлітків, не відрізняються стійкістю, але якщо угруповання отримує антисуспільне спрямування, воно характеризується стабільністю учасників, пов'язаних круговою порукою. С.А. Шалгуновою за результатами проведеного дослідження виявлено закономірність: чим більш тяжкий злочин учиняється молодого людиною, тим більше імовірність того, що його буде здійснено у групі, оскільки підтримка групи, з одного боку, надає впевненості й посилює результативність, з іншого – психологічно мінімізує почуття відповідальності за скоєне, сприяє переконаності у безкарності [200, с. 290]. Б.М. Головкін зазначає, що посягання на життя й здоров'я особи заздалегідь плануються й учиняються злочинними групами змішаного вікового складу неповнолітніх та на кілька років старших дорослих [37, с. 211]. В.В. Радаєв та М.В. Суботіна зазначають, що в групі переважно об'єднуються друзі або добре знайомі особи, рідше – родичі; найчастіше це відносно стійки групи, створені не для

злочинних цілей, а спільного проведення часу, вживання спиртних напоїв тощо. Крім того вчені стверджують, що тяжкість учинених групою злочинів залежить від участі у ній дорослого чи підлітка, який вже має злочинний досвід [98, с. 110]. За даними О.О. Андрєєва неповнолітні вчиняють злочини в групі частіше разом з друзями за місцем проживання, дуже рідно – з товаришами з класу [3, с. 63]. Щодо групового характеру більшості злочинів неповнолітніх наголошують й інші науковці [92, с. 873; 93, с. 646; 62, с. 745].

О.В. Безпечний констатує, що для неповнолітніх та осіб у віці до 20 років характерним є учинення злочинів, пов'язаних зі спричиненням тяжкої шкоди здоров'ю, групою (майже 60 % випадків). Групу за участі неповнолітніх відрізняє значний кількісний склад (як правило, троє та більше осіб) [18, с. 67-68]. Проведений ним аналіз кримінальних справ показав, що близько 60 % тяжких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень спричиняється неповнолітніми у групі, що складається лише з них або за їх участі. За даними дослідження В.В. Логінової чоловіки учиняють тілесні ушкодження потерпілому групою у 48 % випадків, жінки рідше (9 %) й така поведінка характерна для дівчат-підлітків, які з'ясовують відносини з іншими [110, с. 68].

Б.Ю. Бистрицький зазначає, що у складі злочинної групи діяли 75,0 % неповнолітніх грабіжників [19, с. 33-34]. За даними П.О. Кудлай, 72,7 % крадіжок вантажів з рухомого складу залізничного транспорту неповнолітні здійснювали у складі групи з двох чи більше осіб, 27,3 % діяли самостійно [100, с. 8].

Отримані нами відомості (по матеріалах кримінальних проваджень) свідчать, що 73 % неповнолітніх діяли групою, спричиняючи тілесні ушкодження, 27 % робили це одноосібно [Додаток 1]. Респонденти надали відомості щодо 66 % випадків групового учинення злочинів підлітками.

Зазначене вище дозволило скласти типовий портрет неповнолітнього, який спричиняє тілесні ушкодження, зокрема, це особа чоловічої статі у віці 15–17 років з базовою середньою освітою, яка переважно ще навчається, мешкає у неповній родині, у місті, має власне (родинне) житло, вчинила

злочин у стані сп'яніння, але не перебуває на обліку в психоневрологічному чи наркологічному диспансері, гарно розвинена фізично, раніше не засуджена, діяла у складі групи.

Одним з важливих та необхідних елементів криміналістичної характеристики є відомості про особу потерпілого, оскільки суттєво сприяють діяльності правоохоронців щодо встановлення суб'єкту злочину. Так, Є.О. Центров зазначає, що вчиняючи злочин, особливо підготовлюючись до нього, злочинець оцінює не тільки обстановку, в якій він буде діяти, але й особу потерпілого (стать, вік, фізичну силу, інтелектуальні можливості, її морально-психологічні та інші особистісні особливості) [195, с. 58]. Разом з тим, окремі вчені висловлюються щодо недоцільності включення відомостей про особу потерпілого до структури криміналістичної характеристики злочинів, учинених з необережності. Зокрема, А.В. Іваниця та М.М. Єфімов стосовно структури криміналістичної характеристики необережних вбивств зазначають, що суб'єкт вказаного виду діяння не має мети та мотивів учинення правопорушення проти людини, яка стає його жертвою; не передбачає, що конкретна, а не будь-яка особа може з'явитись у межах досяжності його небезпечної діяльності. Незважаючи на те, що між злочинцем та потерпілим можуть існувати певні соціальні зв'язки (спільні робота, навчання, інтереси; місце проживання тощо), між категоріями «особа потерпілого» та «особа злочинця» як елементами криміналістичної характеристики необережних вбивств не можуть бути побудовані сталі кореляційні зв'язки [53, с. 12]. Погоджуючись із вказаною думкою, маємо констатувати, що при використанні криміналістичної характеристики тілесних ушкоджень, спричинених неповнолітніми, не варто спиратись на відомості стосовно особи потерпілого. Відповідно при формуванні вказаної категорії нами не досліджувались дані щодо особи потерпілого, який отримав внаслідок необережних дій неповнолітнього тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження.

Вище вже зверталась увага на думки науковців щодо зв'язків між особою злочинця та її жертвою й значення таких зв'язків для розслідування [102, с. 158-

159; 54, с. 201; 111, с. 204; 81, с. 286; 125, с. 15]. Зокрема, за результатами дослідження Т.О. Лускатової, в більшості випадків спричинення умисних тяжких тілесних ушкоджень, що призвели до смерті потерпілого, між ним та злочинцем були наявні різного роду зв'язки, зокрема, за даними вивчення матеріалів кримінальних справ лише у 9 % посягань нападник та жертва не були знайомі раніше, а підсумки анкетування правоохоронців вказують на 20% аналогічних випадків [119, с. 25]. В.В. Логінова також вказує, що особи вчиняють злочини, передбачені ст. ст. 121-123, 125, 128 КК України, відносно: випадкового знайомого – у 28 % випадків, у колі родинних зв'язків – 24 %, незнайомої особи – 20 %, друзів – 19 %, колег по роботі – 9 % [110, с. 33]. Варто нагадати й інші позиції науковців щодо родинних зв'язків. На думку В.Я. Рибальської, неповнолітні, на відміну від дорослих, майже не учиняють злочини щодо осіб, з котрими перебувають у родинних стосунках [144, с. 33]. Натомість С.А. Шалгунова констатує, що у сфері сімейних відносин під час конфліктів батьки застосовують насильство щодо дітей (65 % випадків), а діти щодо батьків (35 %), однак при цьому кількість проявів насильства з боку неповнолітніх дітей 14–17 років збільшується до 80 % [200, с. 265]. Крім того, науковці зазначають, що серед тяжких злочинів неповнолітніх часто зустрічаються посягання на близьких родичів, коли це пов'язано з тривалою конфліктною обстановкою у сім'ї, систематичним п'янством потерпілих, які тероризують інших членів родини [98, с. 109].

Є.Є. Центров розрізняє типи зв'язків злочинця та потерпілого на підставі характеру соціальних контактів, що існували між ними до учинення злочину. Науковець виділяє три групи: 1) особи, що знаходяться зі злочинцем у певних родинних стосунках, а також у фактичних шлюбних відносинах; 2) знайомі: а) за місцем мешкання, місцем народження; б) по спільній роботі, навчанню, службі в армії, суспільній діяльності, проведенні відпочинку чи досугу; в) по випадкових зустрічах на вулиці, в клубах, дискотеках тощо; г) за результатами участі у злочинній діяльності; д) інші знайомі; 3) потерпілі, що не були знайомі зі злочинцем та зустрілись із ним безпосередньо перед учиненням злочину чи

невдовзі до нього або у зв'язку з виконанням службових чи суспільних обов'язків [195, с. 59-60]. Подібної думки дотримуються й інші вчені [20, с. 11-15]. О.М. Джужа називає два види зв'язків, що існують між злочинцем та потерпілим, зокрема, 1) об'єктивні (незалежно від їх попереднього знайомства), оскільки при учиненні злочину цих осіб об'єднує час та місце злочину, а поведінка та стан потерпілого сприяють або протидіють учиненню діяння; 2) суб'єктивні, що мають місце лише, коли зазначені особи знайомі, мають певні (родинні, подружні, сусідські, комерційні, службові чи інші) стосунки [44, с. 123].

Розглянемо позиції окремих науковців щодо відомостей про особу потерпілого у складі криміналістичної характеристики злочину. В цілому до даної проблеми у своїх працях звертались В.Ф. Єрмолович [52, с. 144-145], О.Н. Колісниченко [161, с. 37-38], Г.А. Матусовський [83, с. 195], В.В. Тіщенко [188, с. 64] та інші вчені. В якості елемента криміналістичної характеристики спричинення тілесних ушкоджень питання досліджували О.В. Беспечний [18, с. 68-72], В.Г. Дрозд [47, с. 57-58], В.П. Лавров [95, с. 580], Т.О. Лускатова [119, с. 84], Є.Г. Сахарова [154, с. 66-70], С.О. Сафронов [153, с. 33-35], О.В. Юровських [212, с. 87-91] та інші.

О.І. Резнікова пропонує систему даних щодо особи жертви злочину (потерпілого) у складі криміналістичної характеристики злочинів у вигляді трьох блоків інформації: відомості про криміналістично значущі ознаки, якості та властивості потерпілого; про особливості поведінки потерпілого; про зв'язки й відносини зі злочинцем. У перший блок вчена включає соціально-демографічні дані (стать, вік, місце народження та проживання, національність, службу в армії, сімейний стан, освіта, професія, місце роботи чи навчання, матеріальне та житлове забезпечення (спільний бізнес, борги, кредити), судимість); соціально-психологічні дані (темперамент, риси характеру, спосіб життя, наявність психічних відхилень, емоційний і психічний стан до і під час вчинення злочину; соціальні зв'язки та ін.); віктимні властивості потерпілого; до другого блоку – характеристики поведінки потерпілого, яка передувала

вчиненню злочину (нейтральна, позитивна, негативна) з деталізацією віктимної поведінки; поведінки у ході реалізації злочинного наміру (активна протидія злочину чи пасивна поведінка); поведінку після злочинного посягання; та до третього блоку – відомості щодо знайомства потерпілого і злочинця, ступень і обставини знайомства (за місцем проживання, навчання, роботи, відпочинку тощо); перебування потерпілого у родинних, сімейних або шлюбних відносинах з винним [145, с. 132]. Т.О. Лускатова пропонує вивчати особу жертви тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого, за наступними ознаками: стать; вік; місця проживання, роботи та навчання; освіта; професія; культурний рівень; сімейний стан; матеріальне становище; ціннісні орієнтири; інтереси; звички; зв'язки та стосунки з іншими людьми, в тому числі зі злочинцем; фізіологічні; морально-психологічні; інтелектуальні особливості; психічні аномалії; відомості про спосіб життя; схильність до зловживання алкоголем чи наркотиками; злочинний досвід та наявність судимості; фізична сила; віктимність поведінки. Разом з тим науковець зазначає, що певну частину властивостей може знати лише співробітник, який здійснює розслідування, й частина таких даних не обов'язково фіксується у матеріалах кримінального провадження, зокрема, відомості щодо культурного рівня, матеріального становища, ціннісних орієнтирів, інтересів, звичок, зв'язків та стосунків з іншими людьми (крім зв'язків зі злочинцем), морально-психологічних, інтелектуальних особливостей, психічних аномалій у жертви, а з'ясовуються лише тоді, коли мають безпосереднє відношення до виявлення обставин злочину й особи винного [119, с. 84].

На нашу думку, для дослідження особи потерпілого доцільно обрати в загальному вигляді систему, за якою нами здійснювалось вивчення особи злочинця, але частково її відкорегувати щодо окремих ознак, враховуючи потенційну можливість побудови кореляційних зв'язків з іншими елементами криміналістичної характеристики та в першу чергу з особою злочинця. З урахуванням вищевказаних позицій науковців, пропонуємо здійснювати аналіз відомостей щодо особи потерпілого, якому неповнолітні спричинили тілесні

ушкодження, за такими властивостями:

1) соціально-демографічні: стать; вік; освіта; сімейний стан; відношення до праці чи навчання; місце проживання; наявність зв'язків зі злочинцем (родинні, професійні тощо; час їх формування);

2) психофізіологічні: психологічні особливості (агресивність, ворожість до оточуючих, цинізм, інші негативні риси характеру), у тому числі й психічні аномалії, наявність розумової відсталості, не пов'язаної із психічним захворюванням; використання вільного часу (хобі; інтереси; участь у молодіжних неформальних об'єднаннях (рухах); звички; вживання алкоголю, наркотиків й стан особи на момент злочину тощо); фізичний розвиток (сильний, середній, слабкий); віктимна поведінка потерпілого до учинення злочину (нейтральна, провокаційна без застосування фізичного впливу на винного та з його застосуванням); поведінка у ході реалізації злочинного наміру (активна протидія злочину чи пасивна поведінка);

3) кримінальні ознаки: наявність судимості.

Зазначений перелік властивостей було використано для формування криміналістично вагомих типових рис особи потерпілого, якому суб'єктом досліджуваної категорії злочинів було спричинено тілесні ушкодження.

Отримані результати та аналіз праць зазначених вище науковців дозволяють сформувати узагальнений портрет потерпілого, якому спричинено тілесні ушкодження неповнолітніми. Їх, на нашу думку, можливо поділити на дві категорії. До першої можна віднести осіб 13-17 років, знайомих з неповнолітнім нападником, слабо або середньо розвинені фізично. Такій категорії потерпілих наносяться тілесні пошкодження, в основному легкої тяжкості з мотивів неприязних відносин за місцем проживання чи навчання. Інша категорія це чоловіки у віці 18-39 років, які мають вищу, середню спеціальну чи середню освіту, перебувають у шлюбі, працюють або навчаються, є місцевими мешканцями, знайомі зі злочинцем, під час нападу перебували у стані алкогольного сп'яніння, середньо розвинені фізично, не провокували своїми діями злочинця, але і активно йому не протидіяли, раніше

судимими не були.

Розглянемо мотиви дій злочинців досліджуваної категорії. Вище вже наголошувалось на їх вагомості для криміналістичної характеристики злочину, але варто додатково навести й інші аргументи. Значення мотиву, на думку С.В. Страхової, у тому, що він характеризує особистість злочинця, відображаючи її найважливіші властивості, а також є провідником для відображення особливостей вказаної особи через спосіб і обстановку учинення злочину, слідову картину, вибір жертви. Мотив виступає сполучною ланкою між особистістю злочинця і змістом всіх інших елементів криміналістичної характеристики [184, с. 41]. Л.В. Дорош зазначає, що мотив дозволяє визначити тип злочинця, його певні характеристики (агресивність, схильність до насильницьких дій тощо), що надає уявлення про особу в загальному півні, допомагає оцінити його соціальний статус, суспільну небезпечність, готовність до учинення нових посягань, протидії правоохоронцям тощо [46, с. 164]. Відомості про типові мотиви злочину дозволяють окреслити загалом потреби злочинця, що наштотхнули його на вчинення злочину, і, як наслідок, встановити основні напрями розслідування [201, с. 258].

Складність встановлення мотиву злочину іноді призводить до твердження щодо немотивованості діяння, що принципово є неправильним, оскільки будь-яка усвідомлена поведінка збуджується усвідомленими чи неусвідомленими мотивами або підміною мотиву поясненнями винного, тому намагання встановити мотив лише з його слів, без урахування його основних психологічних особливостей, аналізу поведінки можуть призвести до помилок [22, с. 315-316]. На думку Є.Г. Сахарової, винні переважно на мають бажання пошкодити які-небудь органи, спотворити обличчя тощо, а думка щодо спричинення шкоди здоров'ю у більшості випадків виникає раптово, під впливом емоційного стану особи та без передбачення винним конкретних наслідків своїх дій, а це пояснюється характером такого роду злочинів, котрі учиняються в обстановці, де немає часу розмірковувати стосовно ушкоджень, що наносяться [154, с. 40]. За результатами дослідження В.В. Логінової тілесні

ушкодження особи учиняють на ґрунті неприязних стосунків; для жінок типовим мотивом є психологічна обстановка внаслідок поведінки потерпілого (постійних образ, побоїв, зради, безпідставних підозр, аморальних дій та тяжкої матеріальної обстановки з його вини) [111, с. 204-205]. О.В. Беспечний констатує, що спричинення тяжкої шкоди здоров'ю неповнолітніми та особами у віці до 20 років переважно мотивовано хуліганськими спонуканнями (56 % випадків). Для них характерними є прагнення підтвердити своє лідерство в певній соціальній групі, використання незначного приводу для провокування сварки, в ході якої й спричиняються тілесні ушкодження [18, с. 67]. Т.О. Лускатова та О.В. Лускатов констатують, що за результатами опитування тяжкі тілесні ушкодження, внаслідок котрих настає смерть потерпілого, учиняють з хуліганських мотивів (31 % відповідей), ревнощів (21 %), користі (20 %), ворожнечі (16 %), помсти (4 %), страху (2,2 %); за результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень відповідно 10,1 %, 6,1 %, 13 %, 64,6 %, 4 % та 2,2 % випадків. При цьому жінки не діяли з хуліганських та корисливих мотивів, а учиняли діяння переважно з ворожнечі, рідше з мотивів ревнощів (0,7 %), помсти (0,7 %) й страху (0,7 %) [118, с. 52].

Законодавець наступним чином врахував значення мотиву для диференціації кримінальної відповідальності по досліджуваних нами видах злочинів: ч. 2 ст. 121 та ч. 2 ст. 122 КК – зазначено мотив расової, національної або релігійної нетерпимості. Аналіз кримінальної статистики за період 2013–2017, а також за 9 місяців 2018 року свідчить про те, що не було зареєстровано скоєних неповнолітніми або за їх участю умисних тяжких тілесних ушкоджень, учинених з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості [139]. По інших видах діянь досліджуваної категорії злочинів нами не було виявлено наявності вказаної мотивації.

Є.Д. Лук'янчиков наголошує на тому, що спонукальні причини значної частини правопорушень неповнолітніх схожі до мотивів дорослих (хуліганського, бажання здобути засоби для придбання алкоголю, помсти, користі), однак деякі з них є типовими для підлітків (учинення діяння з

пустощів, бажання розважитися, продемонструвати силу й сміливість, отримати визнання друзів, із неправильно зрозумілого почуття солідарності, внаслідок наслідування дій іншого, цікавості тощо) [115, с. 27]. І.А. Іпатова вказує на характерну для неповнолітніх більшу різноманітність мотивів учинення злочинів, ніж у дорослих, зокрема, це прагнення допомогти друзям, пустощі, бажання прагнення утвердиться в групі, довести свою сміливість, продемонструвати силу та спритність тощо [61, с. 122]. Переважно спричинення шкоди здоров'ю з хуліганських спонукань здійснюється підлітками у групі, що мають тип «компанії» та створюються не для учинення злочинів, а для спільного проведення часу. Під час спілкування, уживання спиртних напоїв, наркотиків такі компанії скоюють суспільно небезпечні діяння з ситуаційних (випадкових) механізмів.

С.А. Шалгунова констатує, що для особи насильницького злочинця при нанесенні тілесних ушкоджень характерними є мотиви помсти; хуліганський; бажання допомогти друзям, проявити солідарність з ними при спільному вчиненні злочину; бажання отримати визнання серед товаришів; користь; також ще бажання розважитись. На думку науковця, головним для насильницьких злочинів залишається корисливе начало та є мотиви, поєднані з користю: помста (12 %); заздрість (9 %); ревнощі (4 %); реакція на обман, погрозу, образу або приниження (28 %); зведення рахунків (6 5), інші мотиви (подружня невірність, неповернення боргу тощо) та безмотивні злочини (41 %). Також вона зазначає, що при учиненні насильницьких злочинів як неповнолітніми, так і дорослими правопорушниками, превалює (85–92 % випадків) такий мотив, як бажання розважитись, що є характерним для осіб молодіжного віку (від 16 до 35 років) [199, с. 226-227].

За результатами дослідження О.О. Андрєєва, мотивами вчинення убивств неповнолітніми були: бажання мати гроші для розваг – 25 %, побутові – 20 %, самоствердження в групі – 15 %, хуліганські – 15 %, бажання відчуттів від ризику – 10 %, помста – 5 %, приховання іншого злочину – 5 %, бажання придбати алкоголь чи наркотики – 3 %, віддати борги – 2 % [3, с. 66].

К.В. Бахчев вказує, що мотивами дій неповнолітніх, крім хуліганського, можуть бути ревнощі та неприязні відносини з батьками [9, с. 83]. О.В. Сіренко за результатами проведеного дослідження зазначає, що, як правило, мотивами учинення злочинів неповнолітніми є користь (62 %), хуліганські мотиви (26 %) та помста (12 %). Зокрема, помста насамперед відображає прагнення винного відновити справедливість, що була порушена особою, яка стала жертвою [159, с. 226-227]. На думку М.С. Остапчук, для неповнолітніх в процесі застосування фізичного насильства, зумовленого немайновими причинами, характерним є створення конфліктної ситуації з мотиву ворожості, ревнощів, бажання самоствердження, приниження жертви [131, с. 33].

Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень свідчать, що неповнолітні, які спричиняють тілесні ушкодження діяли з наступних мотивів: хуліганських чи бажання розважитись (47 % випадків), користі (19 %), ворожнечі (16 %), помсти (7 %), ревнощів (7 %), страху (4 %) [Додаток 1]. Респонденти відповідно надали 50 %, 16 %, 17 %, 7 %, 7 %, 3 % відповідей.

Вище зазначалось, що мотив слугує провідником для відображення особливостей винного через спосіб і обстановку учинення діяння, слідову картину, вибір жертви; виступає сполучною ланкою між особистістю злочинця та усіма іншими елементами криміналістичної характеристики [184, с. 41]. Для повного уявлення змісту криміналістичної характеристики тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, необхідно розглянути обстановку, місце й час; слідову картину; способи їх підготовки, учинення та приховування.

1.3. Обстановка заподіяння неповнолітніми тілесних ушкоджень, способи вчинення злочину та слідова картина

Вагомим елементом криміналістичної характеристики злочину є обстановка, місце й час. Зазначені відомості взаємопов'язані як між собою (обстановка на місці події може обумовлювати вибір злочинцем часу й місця

вчинення правопорушення), так і з іншими складовими криміналістичної характеристики (здатна впливати на вибір способу діяння, потенційної жертви тощо). Отримані на місці злочину характеристики обстановки, місця й часу дозволяють висувати версії, сприяють виявленню та викриттю винного.

До структури обстановки злочину В.В. Тіщенко включає часові та просторові характеристики його етапів; природнокліматичні умови; матеріальну обстановку місць підготовки, вчинення та приховування діяння; поведінку учасників події й відносини між ними; умови перебігу злочинної події; обставини, що сприяють або перешкоджають правопорушенню [187, с. 88]. Враховуючи, що поведінку учасників злочину й взаємовідносини між ними розглянуто у складі відомостей щодо жертви злочину, обмежимось лише обстановкою, місцем і часом.

На думку О.В. Челишової, характеристика часу пов'язана не тільки з його астрономічними властивостями (рік, місяць, дата, години та хвилини), а також із сезонністю, настанням темряви чи світла, часом відпочинку тощо [198, с. 24]. В.М. Мешков зазначає, що при аналізі місця злочину враховують різні факти, що стосуються як просторової орієнтації, так і певних природно-кліматичних факторів, наявності чи відсутності особливих умов виробництва, життєдіяльності людей [125, с. 13].

Є.Д. Лук'янчиков вказує, що для неповнолітніх злочинців характерна територіальна стійкість й правопорушення зазвичай учиняється у своєму районі та місцях проведення часу, зокрема, пустирях, покинутих будинках, парках, скверах, танцмайданчиках, підземних переходах та станціях метро, гаражах і стоянках автомашин, кафе, барах, сараях, підвалах тощо [115, с. 29]. Схожої думки дотримується Д.В. Петров, який до місць дозвілля неповнолітніх і скоєння ними злочинів відносить внутрішні двори, провулки, прибудинкові території багатоповерхівок (включаючи під'їзди), спортивні та ігрові майданчики, зупинки громадського транспорту тощо. Науковці також вказують на нічні клуби, Інтернет-кафе, комп'ютерні центри [82, с. 454], місця роботи на навчання [85, с. 215].

Таким чином, досліджуючи обстановку спричинення тілесних ушкоджень неповнолітніми у складі криміналістичної характеристики вказаної категорії нами зроблено акцент на просторових (зв'язок з місцем проживання злочинця, різновид території учинення діяння) та часових характеристиках (час доби, день тижня, пора року).

О.О. Андрєєв також наголошує, що неповнолітні переважно учиняють вбивства у регіоні свого проживання (місті, районі міста, селищі). У числі конкретних місць вбивств науковець називає: безлюдні (38 %); відпочинку та розваг (15 %); житло потерпілих (11 %); приміщення, що належать злочинцям, їх родичам (7 %); транспортні шляхи (2 %); інші місця (1 %) [3, с. 43]. К.В. Бахчев вказує наступні місця учинення хуліганств неповнолітніми: відпочинку (37 %), громадського значення (14 %), розважальні заклади (21 %), спортивні комплекси (18 %), громадський транспорт (4 %), інші місця (6 %) [9, с. 183]. М.С. Остапчук зазначає, що розбійні напади учиняються неповнолітніми поблизу місць їх проживання чи навчання, місця мешкання близьких родичів, друзів, знайомих. Місця нападів можуть бути пов'язані з визначенням способу втечі з місця події або навпаки публічністю місця у випадках учинення злочину демонстративно, для самоствердження перед однолітками [131, с. 37]. За даними О.В. Сіренко лише 30 % неповнолітніх учиняють злочини за межами району проживання [158, с. 49]. Ю.В. Рудницька констатує, що близько 82 % крадіжок неповнолітні учиняють у районі, де мешкають, у 13 % випадків – в інших районах міста, у 5 % – за межами населеного пункту, де проживають [150, с. 46].

Результати вивчення нами матеріалів кримінальних проваджень свідчать, що тілесні ушкодження неповнолітні спричиняють переважно (74 %) у районі міста, населеному пункті сільського типу, де мешкають самі. Анкетування правоохоронців надало схожі дані (78 %).

Щодо різновидів території, де неповнолітніми були спричинені тілесні ушкодження, з матеріалів кримінальних проваджень отримано наступні відомості: приміщення, де мешкає винний чи його родичі (5 %); територія

поруч з безпосереднім місцем його проживання (28 %); місце навчання (роботи) неповнолітнього та прилегла територія (7 %); розважальний заклад (10 %); місце реалізації алкоголю та прилегла територія (12 %); відкрита місцевість з великим скупченням людей (10 %); безлюдна чи майже безлюдна відкрита місцевість (26 %); об'єкт транспортної інфраструктури (2 %) [Додаток 1]. Респонденти відповідно надали 6 %, 27 %, 8 %, 14 %, 11 %, 8 %, 24 %, 2 % відповідей.

Науковці наголошують, що спричинення шкоди здоров'ю неповнолітні частіше вчинюють у вечірній час [82, с. 469]. О.М. Дуфенюк щодо даної категорії злочинів вказує, що неповнолітні їх учиняють у вечірній та нічний час у громадських місцях, розважальних закладах, місцях культурно-масових і спортивних заходів, рідше – на відкритих ділянках місцевості, транспорті [87, с. 900]. Інші вчені ще зазначають про учинення підлітками правопорушень у другій половині дня та темний час доби [85, с. 215; 93, с. 644].

О.О. Андреев констатує, що неповнолітні учиняють вбивства навесні (40 %), влітку (30 %), восени (20 %), взимку (10 %). Крім того, ними скоюється 69 % убивств у період 20–6 год., найменша кількість злочинів здійснюється між 6 та 11 год. (7 %); у будні дні учиняється 54 % діянь, інші – у вихідні, передсвяткові та на свята [3, с. 44]. К.В. Бахчев зазначає, що хуліганські дії неповнолітні вчиняють з 18 до 24 год. (43 %), 24–6 год. (7 %), 6–12 (17 %), 12–18 (33 %); переважно у суботу та неділю (63 % випадків). Щодо пори року скоєння хуліганств науковець зазначає, що жодна з них майже не превалює над іншими: весна – 21 %, літо – 27 %, осінь – 28 %, зима – 24 % [9, с. 183]. За даними Б.Ю. Бистрицького, найбільше грабежів учиняється неповнолітніми у період 12–18 годин (45 %), близько 30 % – з 18 до 22 год., 20 % – з 22 до 6 год., 5 % – з 6 до 12. Крім того, близько 63 % злочинів здійснюється у будні дні, 24 % – у вихідні та 13 % – у святкові [19, с. 41]. В ході проведеного дослідження О.В. Сіренко з'ясувала, що крадіжки, грабежі та розбійні напади неповнолітніми частіше здійснюються у період з 12 до 18 годин (41 %), майже однакова їх кількість припадає на періоди з 18 до 22 годин (28 %) та з 22 до 6

годин (26 %), а найменше таких діянь скоюється з 6 до 12 годин (5 %). Крім того, виявлено, що 77 % злочинів неповнолітніми учиняється в будні, 18 % – у вихідні, 5 % – у святкові [158, с. 39].

За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень констатуємо, що неповнолітні переважно спричиняють тілесні ушкодження у період з 18 до 24 год. (49 %); крім того протягом доби ними також учиняються вказані діяння, зокрема, з 0 до 6 год. (11 %), 6–12 (10 %), 12-18 (30 % випадків). Респонденти відповідно надали наступні відомості: 53 %, 12 %, 9 %, 26 %. Виявлено наступний розподіл учинення даних правопорушень між порами року: взимку – 15 %, навесні – 33 %, влітку – 31 %, восени – 21 % випадків. За даними, отриманими шляхом анкетування, відповідно 17 %, 33 %, 32 %, 18 % Зазначимо також, що неповнолітніми учиняється більшість посягань у будні дні (60 %), інші – у вихідні та на свята. Респонденти відповідно надали 57 % відповідей [Додаток 1, 2].

Отримані результати дозволили визначити ознаки типової обстановки вчинення злочинів досліджуваної категорії. Їх вчинюють переважно на території або в місцях, розташованих поряд з безпосереднім місцем проживання злочинця. Іншими місцями заподіяння тілесних ушкоджень неповнолітніми, можуть бути: місця відпочинку (парки, сквери, дитячі майданчики, прибудинкова територія); інші громадські місця (вулиці, площі, підземні переходи, станції метрополітену); розважальні та заклади харчування (нічні клуби, дискотеки, бари, кафе, ресторани); місця проведення дозвілля молоді (спортивні комплекси, гуртки, клуби); громадський транспорт (трамваї, тролейбуси автобуси, маршрутні таксі). Злочини вчиняються протягом всього року, але частіше навесні та влітку, з 18 до 24 годин у будні дні.

Традиційно у криміналістиці під слідом розуміють відображення морфологічних особливостей зовнішньої будови об'єкту зі стійкими просторовими межами, що утворюються внаслідок взаємодії, пов'язаної з подією злочину [125, с. 14]. На думку В.М. Мешкова, залишені злочинцем на місці події сліди дають уявлення щодо загальних властивостей певної групи

осіб, серед яких може знаходитись винний, рідше – відомості щодо конкретної особистості [125, с. 15]. В.К. Гавло зазначає, що криміналістику та її методику цікавлять такі дані про особу суб'єкта злочину, які вказують на закономірні зв'язки між ним і вчиненим злочином, що проявляються зовні – у різних наслідках скоєного. У цьому плані особу треба вивчати як слідоутворюючий об'єкт, джерело інформації про вчинений злочин і як засіб його розкриття [34, с. 197]. Є.Є. Центров вказує, що сліди відображають дії злочинця та відповідні активні чи пасивні дії потерпілого у певній матеріальній обстановці, що об'єктивує зв'язки вказаних осіб. Ця обстановка може бути виявлена, розгадана при дослідженні та оцінці місця події, різних об'єктів, вивченні поведінки потерпілого та його особистісних особливостей [195, с. 58-59].

На нашу думку, слідову картину тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, треба розглядати не менше, як у двох аспектах, зокрема, по-перше, які саме відображення можуть свідчити про скоєння правопорушення підлітком чи за його участю; по-друге, різновиди та властивості слідів, що залишаються на місці події злочинів досліджуваної категорії. Звісно, що будь-яка криміналістична характеристика передбачає ще й виявлення кореляційних зв'язків між її елементами, одним з котрих є слідова картина.

Певна частина науковців одностайні у тому, що на учинення злочинів неповнолітніми можуть вказувати невеликого розміру відбитки рук, ніг (зубів тощо) [177, с. 480; 92, с. 881; 91, с. 252; 98, с. 110; 101, с. 343]. Зокрема, у слідах рук на обрізку 0,5 см у дітей віком 8–12 років наявні 12–13 папілярних ліній, у підлітків – 10–12, у дорослих – 9–10 ліній; при виявленні стежки слідів ніг за довжиною кроку визначають приблизний зріст людини. Разом з тим вчені наголошують на недостатній об'єктивності висновків щодо віку за такими слідами, оскільки кожна людина індивідуальна та й в умовах акселерації покоління, яке зростає, необхідно робити корегування [128, с. 157-158]. Ми також підтримуємо окреслену думку, оскільки визначення віку підлітка за критерієм розміру слідів має велику похибку внаслідок прив'язання до фізичних розмірів тіла людини. Помилка може бути здійснена як у разі скоєння

злочину неповнолітнім, що має великий зріст, так і у випадку вчинення діяння дорослим з маленьким зростом. З іншого боку, враховуючи, що за статистикою, на чому наголошувалось вище, неповнолітні переважно спричиняють умисні легкі тілесні ушкодження, кримінальна відповідальність за які настає з 16 років, надійність вказаного критерія взагалі зводиться нанівець.

Крім вказаного криміналісти називають інші сліди, що можуть свідчити про учинення злочину неповнолітніми: виявлені на місці події частини одягу для підлітків; написи на вертикальних поверхнях, їх висота; характерна стежка слідів взуття; сліди саме підліткового взуття; залишені особисті речі, які переважно використовують неповнолітні [146, с. 336; 93, с. 649; 98, с. 177; 92, с. 880; 177, с. 480; 91, с. 452-453; 62, с. 745]. На нашу думку, зазначені ознаки, особливо у разі наявності їх комплексу на місці події, більш надійні для визначення потенціальної можливості участі неповнолітнього у вчиненні злочину.

Розглянемо різновиди слідів, що можуть залишатись при спричиненні тілесних ушкоджень. В.В. Логінова називає сліди від знарядь та засобів; сліди боротьби; сліди потерпілого та винної особи (рук, ніг та взуття, крові, виділень; мікрооб'єкти, частини одягу тощо) [110, с. 27]. Схожу позицію висловлює Є.Г. Сахарова, вказуючи на сліди знарядь на тілі й одязі потерпілого, частинах оточуючої обстановки; сліди дій потерпілого; інші сліди дій злочинця (рук, взуття, крові; мікрооб'єкти; кинуті речі) [154, с. 46-51]. Досить розгалужену систему слідів учинення умисних тяжких тілесних ушкоджень, що призвели до смерті потерпілого, пропонує Т.О. Лускатова: 1) сліди, в яких відображаються дії правопорушника: сліди від насильства на тілі та одязі жертви (сліди від впливу руками, ногами чи іншими частинами тіла; від знарядь, використаних правопорушником; сліди-нашарування від виділень правопорушника тощо); сліди на власних тілі й одязі правопорушника (сліди від дій частинами тіла убійці жертви; сліди-нашарування виділень жертви тощо); сліди на знаряддях злочину та оточуючих предметах (відображення рук, ніг, взуття, знарядь, транспорту; сліди від застосування зброї, вибухівки; мікрооб'єкти; сліди крові; сліди-

нашарування виділень правопорушника тощо); зміни в обстановці (пересування, пошкодження окремих об'єктів; залишені зброя, знаряддя, інші предмети; сліди пожежі, вибуху, сильнодіючих хімічних та інших речовин тощо); 2) сліди, в яких відображаються дії жертви: сліди від опору жертви на тілі та одязі правопорушника, на знаряддях злочину (від рук, ніг чи інших частин тіла; від знарядь, що потрапили до рук жертви; нашарування виділень жертви тощо); сліди від опору жертви на її власних тілі й одязі (від дій частинами тіла убійця; від знарядь, що потрапили до рук жертви; нашарування виділень злочинця тощо); сліди на оточуючих предметах (рук, ніг, взуття тощо; крові; мікрооб'єкти; нашарування виділень жертви); зміни в обстановці (пересування, пошкодження окремих об'єктів тощо; залишені речі) [119, с. 76-77].

О.М. Дуфенюк диференціює слідову картину за комплексами відбитків, зокрема, сліди на потерпілому (садна, синці, переломи, вивихи, розриви внутрішніх органів, відриви та відділення частин тіла, колоті, різані рани й інші ушкодження, сліди боротьби, розірваний та пошкоджений одяг, мікрооб'єкти тощо); сліди на місці злочину (залишені знаряддя, сліди взуття, відбитки рук, плями крові, мікрооб'єкти тощо); сліди на особі злочинця (кров потерпілого, сліди боротьби тощо); сліди за місцем мешкання підлітка (знаряддя, одяг зі слідами злочину тощо) [87, с. 901]. На нашу думку, ця позиція цілком прийнятна для аналізу слідової картини тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, та, за необхідності, різновиди відображень можуть бути доповнені з урахуванням вказаних вище думок науковців.

Серед різновидів матеріальних слідів, які неповнолітні убивці залишають на місцях учинення посягань, О.О. Андрєєв вказує сліди рук, ніг, транспортних засобів, крові, сечі, клітини епітелію, волосся, волочіння тіла потерпілого, мікрочастки з одягу злочинця і жертви; у випадку застосування вогнепальної зброї – сліди пострілу; сліди на тілі потерпілого від застосування певних знарядь (наручників, мотузок тощо), від тілесних ушкоджень (синці, садна, переломи кісток, струси головного мозку, странгуляційні борозни тощо)

[3, с. 38-41]. К.В. Бахчев визначив вузлові місця, під час огляду котрих можливе виявлення слідів хуліганських дій неповнолітніх: місця, де вчинювалися активні дії; у яких перебували потерпілі після скоєння стосовно них злочинних дій; місця, де підлітки переховували сліди правопорушення. За результатами вивчення матеріалів наукових проваджень науковець констатує, що у 82 % випадків сліди учинення хуліганства знаходились за місцем проживання неповнолітнього, 18 % – у інших місцях. Крім того, за його даними по фактах хуліганств, учинених неповнолітніми, виявляли тілесні ушкодження (38 %), сліди знарядь (31 %), безпосередньо злочинця (23 %), крові (19 %), мікрооб'єкти (14 %) [9, с. 63-65]. Результати досліджень Б.Ю. Бистрицького свідчать, що неповнолітні грабіжники на місцях подій залишають сліди-відображення (31,3 %), зокрема, рук (28,8 %), взуття (23,8 %), зубів (10,0 %), рукавичок (8,8 %), нігтів (7,5 %), інструментів та інших знарядь (6,3 %); крім того, кинуті об'єкти (26,3 %), мікрооб'єкти (11,3 %), сліди біологічного походження (7,5 %) та інші види слідів (27,5 % випадків). Серед різновидів залишених підлітками науковець називає пляшки, запальнички, цигарки та їх недопалки, обгортки від цукерок, жувальних гумок, носові хустинки, серветки, головні убори, рукавички тощо [19, с. 48, 51-52].

Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень про спричинення тілесних ушкоджень неповнолітніми свідчать, що підлітки найчастіше залишають на місці події сліди у вигляді кинутих об'єктів (знайдених до злочину та використаних у процесі його скоєння) предметів (каміння, дротів, дошок, гілок тощо), інструментів, пляшок тощо – 36 %; також сліди біологічного походження – в цілому 15 % (зокрема, крові – 8 %, сперми – 4 %, частинок шкіри – 2 %, слини – 1 %, сечі – 1 %); мікрооб'єкти – 14 %; відбитки взуття – 13 %; рук – 12 %; знарядь – 7 %; транспорту – 3 % випадків [Додаток 1]. Респонденти певним чином підтвердили вказані дані та відповідно надали відповідей 24 %; 16 % (9 %, 2 %, 2 %, 3 %, 1 %); 13 %; 13 %; 13 %; 10 %; 4 %. Крім того, до цього списку ними ще було зазначено відомості щодо вогнепальної та холодної зброї відповідно 2 % та 4 % відповідей [Додаток 2].

Загальновідомо, що вивчення обстановки, слідів безпосередньо на місці події дозволяє модулювати спосіб дій злочинця, та, за наявності достатнього кола інформації, визначити його з достатнім відсотком вірогідності. Крім того, обстановка здатна детермінувати сукупність дій винного, змушувати його корегувати спосіб учинення діяння. М.В. Салтевський констатував, що «кожен спосіб вчинення злочину ґрунтується на використанні обставин часу і місця, на подоланні несприятливих умов зовнішнього середовища» [151, с. 426]. У структурі криміналістичної характеристики злочинів певної категорії способи їх підготовки, учинення й приховування займають одне з центральних місць.

На думку В.П. Бахіна, спосіб учинення злочину є виключно важливим та рухливим елементом, що суттєво впливає на конкретний зміст окремих методик [7, с. 6]. Г.Г. Зуйков констатує, що спосіб є повноструктурним, коли у його складі є дії, спрямовані на підготовку до злочину, а також по його приховуванню в період підготовки діяння та безпосередньо при його вчиненні. Зміст способу в його повній структурі відноситься тільки до умисних злочинів, але й у них зустрічається далеко не завжди. Між тим, після вчинення необережних діянь особами приймаються заходи до приховування своїх дій [60, с. 6-7].

Науковці, розглядаючи поведінку неповнолітніх під час учинення злочинів, акцентують на тому, що останнім бракує складних хитрощів, послідовності, логіки; вони роблять все поспіхом, спонтанно та ситуаційно (наприклад, через перебування потерпілого у стані алкогольного сп'яніння тощо), створюють безлад на місці події та у навколишній обстановці; можуть використовувати «книжкові» способи скоєння діяння, наслідувати дій героїв детективів тощо; здійснюють цинічні дії на місці злочину, зокрема, залишають нецензурні написи, справляють природні потреби; проявляють жорстокість, садизм, спричиняють чисельні, не викликані необхідністю, ушкодження потерпілому; не приймають заходів до підготовки та приховання правопорушення [213, с. 279-280; 95, с. 503; 115, с. 28; 146, с. 336; 87, с. 897; 2, с. 288; 92, с. 880; 91, с. 453; 82, с. 468-469].

Розглянемо послідовно наявність кожного з елементів зазначеної структури при учинення тілесних ушкоджень неповнолітніми. Дослідження науковців свідчать, що підготовка злочину взагалі мало характерна для будь-якої вікової категорії правопорушників у випадку спричинення умисних тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості. Наведені ними емпіричні дані щодо наявності такої діяльності у злочинців містяться у межах 10–15 % [110, с. 39; 153, с. 21-22; 48, с. 28; 18, с. 44; 119, с. 49]. Вчені, які досліджували різні види злочинів, що учиняються неповнолітніми також констатують переважно відсутність підготовки діяння підлітками. Так, О.О. Андреев зазначає, що убивства неповнолітніми частіше учиняються імпульсивно, під впливом обставин, що виникли раптово. Ним взагалі не було виявлено підготовчих дій як складової способу учинення злочину за результатами проаналізованих кримінальних справ [3, с. 30]. О.В. Сіренко наголошує, що злочини, учинені неповнолітніми, характеризуються спонтанністю дій; відсутністю планування, професійних злочинних навичок; вибором потерпілого, менш за все здатного до опору. Обираючи спосіб злочину, особи вказаної категорії прагнуть отримати результат негайно і тому шукають легкі шляхи [158, с. 46]. Щодо спонтанності грабежів, учинених неповнолітніми, вказує й Б.Ю. Бистрицький, за даними якого 65 % випадків таких діянь здійснювалось без попередньої підготовки [19, с. 40]. За даними дослідження К.В. Бахчева, неповнолітні хулігани застосовували наступні заходи підготовки злочинів: планування (10, %), пошук об'єкта посягання (9 %), добір співучасників (7 %), розподіл між ними ролей (1 %) [9, с. 53]. Ю.В. Рудницькою встановлено, що планування злочину неповнолітніми крадіями здійснювалось лише у 16 % випадків, зокрема, підбір співучасників – 9 %, розподіл ролей – 9 %, підготовка знарядь – 9 %, вибір об'єкта посягання – 10 %, збір відомостей щодо останнього – 3 %, інші дії – 2 % [150, с. 292].

Результати проведеного дослідження матеріалів кримінальних проваджень свідчать, що підлітки, які спричиняли тілесні ушкодження, здійснювали підготовку досить рідко (17 % випадків). Вона зводилась до

наступних заходів: вибір жертви (6 %), підбирання співучасників (5 %) та розподіл між ними ролей (2 %), збирання відомостей щодо жертви (3 %), відшукування та підготовка знарядь злочину (1 %) [Додаток 1]. Відомості, отримані від респондентів, суттєво не відрізнялись від названих даних й у цілому склали 16 % (з них відповідно 7 %, 5 %, 1 %, 2 %, 1 % відповідей).

Зокрема, В.В. Логінова наводить приклад щодо неповнолітніх дівчат, які з'ясовують відносини в підлітковому віці. Так, 16.09.2007 р. на території сільської школи Голопристанського району Херсонської області дві учениці 10 класу А. і К. через неприязнені відносин до учениці 9 класу С., які виникли через заздрощі та її «неправильну поведінку», нанесли останній багаточисельні удари руками і ногами по голові та тулубу, чим завдали потерпілій С. середньої тяжкості тілесні ушкодження. Науковець зазначає, що в цілому при спричиненні тілесних ушкоджень злочинцями, незалежно від віку, типовим є багаторазове нанесення ударів по різних частинах тіла. Разом з тим, автор називає й такі знаряддя як холодна зброя (кинжалі, ножі, кастети, нунчаки тощо) й інші предмети (палиці, біти, пляшки) [110, с. 68]. У якості знарядь злочину, застосовуваних неповнолітніми, вчені називають предмети побуту або ті, що підібрані поблизу місця події (складні ножі, дверні ключі, пляшки, булижники, обрізки труб, металева арматура, цеглини тощо) [110, с. 71]. За даними дослідження О.О. Андрєєва, лише у 32 % випадків неповнолітні убивці застосовували різні знаряддя та засоби. У числі найбільш поширених знарядь він називає вогнепальну зброю та предмети, зовнішньо схожі на неї; холодну зброю; предмети навколишньої обстановки або їх конструктивні елементи; такі, що мають господарсько-побутове призначення (молотки, сокири, столові ножі); спеціальні засоби (гумові кийки, електрошокери, спеціальні вибухові засоби, балончики зі сльозоточивим газом тощо); інші (мотузки, тканини, отруйні речовини тощо) [3, с. 32-33]. М.О. Ларкін вказує види знарядь при скоєнні протиправних діянь, що використовуються членами молодіжних неформальних рухів: холодна та вогнепальна зброя; вибухові пристрої; різні гострі та тупі тверді предмети; транспорт; тварини тощо. При цьому зброя чи інші

застосовані в ході злочину предмети можуть мати специфічні позначки, написи, що підтверджують приналежність особам з певного неформального об'єднання [104, с. 85]. Серед способів дій неповнолітніх хуліганів, що можна пов'язати зі спричиненням тілесних ушкоджень, К.В. Бахчев називає цинічні тілорухи у поєднанні з нецензурною лайкою та нанесенням побоїв (56 % випадків) та використання вогнепальної (2 %), холодної зброї (13 %), спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень предметів (21 %) [9, с. 57-58]. Розглядаючи способи спричинення тілесних ушкоджень при скоєнні неповнолітніми грабежів, Б.Ю. Бистрицький акцентує увагу лише на ударах по голові руками та іншими предметами, множинних ударах по тілу [18, с. 42].

Для вирішення досліджуваної проблеми нами було використано розроблену Т.О. Лускатовою систему способів, знарядь та засобів учинення умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілому [119, с. 58-59], оскільки вважаємо її достатньо універсальною для застосування до більш широкої категорії посягань на життя та здоров'я особи, зокрема тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості без урахування вікової категорії суб'єкта. Серед виділених науковцем шістьох критеріїв розподілу способів, знарядь та засобів (за формою діяння; за методом діяння; за методом впливу; за кількістю способів; за цільовим призначенням знарядь та засобів; за порядком підготування, отримання та застосування знарядь та засобів) другий, четвертий, п'ятий та шостий було використано при вивченні матеріалів кримінальних проваджень. Отримані результати дозволяють констатувати, що при учиненні тілесних ушкоджень підлітки діють переважно (74 % випадків) не використовуючи знаряддя, засоби та інші методи (тобто наносять тілесні ушкодження частинами тіла). Серед способів із застосуванням останніх (26 %) маємо вказати наступні: використання «випадкового» (знайденого перед подією чи безпосередньо в ході її перебігу) знаряддя (10 %); холодної зброї (3 %); кухонного (5 %) та побутового інструменту (8 % випадків) [Додаток 1]. Опитані правоохоронці щодо використання неповнолітніми знарядь, засобів та інших методів надали 25 % позитивних відповідей, з них відповідно 9 %; 4 %; 3 %;

6 %. Крім того, ними було зазначено щодо застосування підлітками вогнепальної (0,7 %), травматичної (0,9 %) й пневматичної (0,4 %) зброї; вибухівки й піротехнічних засобів (1,3 %); залишення жертви в умовах низьких температур (0,1 %) [Додаток 2].

В основному неповнолітні використовують одиничні (83 %) способи нанесення тілесних ушкоджень, комплексні значно рідше (17 %). З останніх при вивченні матеріалів кримінальних проваджень нами було виявлено поєднання ударів частинами тіла із застосуванням «випадкового» зняряддя, холодної зброї та побутового інструменту. На аналогічні комплексні способи звернули увагу й респонденти. Дослідження засвідчило, що підлітки частіше використовують холодну зброю ріжучої та рублячої дії на противагу ударно-роздріблювальній, серед побутових інструментів перевагу надають також засобам ріжучої й рублячої дії.

В якості прикладу комплексного способу із нанесенням жертві ударів частинами тіла й застосування «випадкового» зняряддя варто вказати наступний. 07 жовтня 2002 року, близько 22 год. 30 хв. громадянин Д., знаходився у власному житлі, розташованому у буд. 103 по вул. Кутузова у м. Хмельницькому, разом із знайомими В., Е., неповнолітніми Г. та Ж., де спільно розпивали спиртні напої. Під час їх уживання між Д. та Ж. виник конфлікт, внаслідок котрого останній умисно наніс Д. декілька ударів калаками по тулубу та обличчю. Після цього В. також наніс кулаками декілька ударів по тулубу Д. Одразу до побиття приєднались Г. та Е., які по чергово нанесли Д. по декілька ударів кулаками та ногами по тулубу й голові. Надалі В. дерев'яною палицею та Ж. порожньою склянню пляшкою нанесли Д. численні удари по різних частинах тіла й голові. Коли палиця зламалась, один з уламків підібрав Ж., а інший Г. й ними нанесли численні удари Д. по різних частинах тіла й голові. В результаті отриманих тілесних ушкоджень останній невдовзі помер [168].

Науковці наголошують на тому, що неповнолітні зазвичай не здійснюють заходів приховання злочину, а основне їх бажання після нього – швидше зникнути з місця події. Якщо ж приховування задіюється, то це може бути

маскування явних слідів (замивання плям крові, чищення взуття тощо), прохання до одноліток підтвердити факт його перебування в іншому місці [62, с. 587]. Існує дві форми приховування злочину: активна (дії, людська поведінка) та пасивна (бездіяльність). Дія та бездіяльність, що складають спосіб приховування злочину, об'єднуються загальним протиправним задумом, сутність котрого у перешкоджанні встановленню об'єктивної істини. До дій з приховування злочину В.М. Мешков відносить створення перешкод для виявлення самого факту посягання (наприклад, знищення трупу), а також заходів, що заважають встановити особу винного, зокрема, знищення залишених слідів, інсценування обстановки події чи слідів, підготовку неправдивого алібі, тиск на свідків та потерпілих, їх усунення чи насильство над ними [125, с. 11].

Здійснений О.О. Андреевим аналіз кримінальних справ про вбивства, учинені неповнолітніми, засвідчив, що тільки у 15 % випадків винні намагались приховати злочин різними шляхами [3, с. 34]. За даними К.В. Бахчева, неповнолітні приховували хуліганство шляхом надання неправдивих свідчень, висунення алібі (26 %), знищення слідів (19 %), відмови від давання показань (11 %) [9, с. 59]. Б.Ю. Бистрицький констатує, що до заходів з приховування слідів учинення ними грабежів вдавалися лише 20,0 % неповнолітніх [18, с. 40]. Ю.В. Рудницька зазначає, що при учиненні крадіжок неповнолітніми, дії з приховування слідів злочину, переважно відсутні [150, с. 292].

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень дозволило визначити, що підлітки лише у 17 % випадків намагались приховати факт спричинення ними тілесних ушкоджень; респонденти з цього питання надали 14 % позитивних відповідей. Серед способів приховання, що були задіяні найчастіше, є наступні: повне або часткове знищення знаряддя злочину (5 %), слідів на власному одязі чи його в цілому (3 %), слідів на місці події (3 %), замовчування факту злочину й своєї участі у ньому (3 %). Крім того, мали місце виїзд до іншої місцевості (2 %), поширення неправдивої інформації про справжні мотив, мету й обставини злочину (1 %), залякування чи умовляння потерпілого (1 %) [Додаток 2].

Висновки до розділу 1

1. Структуру криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, складають наступні елементи: особа злочинця; особа потерпілого; мотиви; способи підготовки, учинення та приховування; час, місце та обстановка; слідова картина злочину.

2. Криміналістично вагомими ознаками неповнолітнього, який заподіює тілесні ушкодження, варто формувати шляхом узагальнення наступних відомостей: соціально-демографічних (стать; вік; освіта; відношення до праці чи навчання; матеріальний стан, характеристики родини; місце проживання, житлові умови); психофізіологічних (психологічні особливості, у тому числі й психічні аномалії, наявність розумової відсталості, не пов'язаної із психічним захворюванням; використання вільного часу; звички; вживання алкоголю, наркотиків й стан під час учинення злочину тощо); перебування на обліку у нарколога, психіатра; відносини у родині; взаємостосунки з найближчим оточенням, контакти з раніше засудженими, наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників злочину; фізичний розвиток неповнолітнього); кримінальних (наявність на обліку НП й фактів попередніх правопорушень, судимості; учинення злочину в групі).

3. Типовий портрет неповнолітнього, який заподіює тілесні ушкодження, наступний: особа чоловічої статі у віці 16–17 років з базовою середньою освітою, яка переважно ще навчається, мешкає у неповній родині, у місті, має власне (родинне) житло, скоїла злочин у стані сп'яніння, але не перебуває на обліку в психоневрологічному чи наркологічному диспансері, гарно розвинена фізично, раніше не засуджена, діяла у складі групи.

4. Типовий портрет потерпілого, якому неповнолітні заподіюють тілесні ушкодження, наступний: чоловік у віці 18–39 років, який має вищу, середню спеціальну чи середню освіту, перебуває у шлюбі, працює або навчається, є місцевим мешканцем, знайомий зі злочинцем, під час нападу перебував у стані

алкогольного сп'яніння, середньо розвинений фізично, не провокував своїми діями злочинця, але і активно йому не протидіяв, раніше судимим не був.

5. Спричиняючи тілесні ушкодження, неповнолітні діють з наступних мотивів: хуліганських чи бажання розважитись (47 % випадків), користі (19 %), ворожнечі (16 %), помсти (7 %), ревнощів (7 %), страху (4 %).

6. Типові обстановка, місце й час, за яких неповнолітні заподіюють тілесні ушкодження характеризуються тим, що вказані злочини скоюють переважно на території поряд з безпосереднім місцем проживання, протягом всього року, але частіше навесні та влітку, з 18 до 24 годин у будні дні. Іншими місцями заподіяння тілесних ушкоджень неповнолітніми можуть бути: місця відпочинку (парки, сквери, дитячі майданчики, прибудинкова територія); інші громадські місця (вулиці, площі, підземні переходи, станції метрополітену); розважальні та заклади харчування (нічні клуби, дискотеки, бари, кафе, ресторани); місця проведення дозвілля молоді (спортивні комплекси, гуртки, клуби); громадський транспорт (трамваї, тролейбуси автобуси, маршрутні таксі);

7. На місцях заподіяння тілесних ушкоджень неповнолітні найчастіше залишають сліди у вигляді кинутих об'єктів (знайдених до злочину та використаних у процесі його скоєння) предметів (каміння, дротів, дошок, гілок тощо), інструментів, пляшок тощо – 36 %; також сліди біологічного походження – 15 %; мікроб'єкти – 14 %; відбитки взуття – 13 %; рук – 12 %; знарядь – 7 %; транспорту – 3 % випадків.

8. Неповнолітні, які заподіюють тілесні ушкодження, переважно використовують неповноструктурні способи вчинення злочину, не ускладнюючи їх діями з підготовки та приховування.

9. Заподіюючи тілесні ушкодження, неповнолітні діють переважно (74 % випадків) не використовуючи знаряддя, засоби та інші методи, а наносять тілесні ушкодження частинами тіла. Серед способів із застосуванням знарядь засобів та інших методів (26 %) маємо вказати наступні: використання «випадкового» (знайденого перед подією чи безпосередньо в ході її перебігу)

знаряддя (10 %); холодної зброї (3 %); кухонного (5 %) та побутового інструменту (8 % випадків). Неповнолітні переважно використовують одиничні (84 %) способи нанесення тілесних ушкоджень у вигляді поєднання ударів частинами тіла із застосуванням «випадкового» знаряддя, холодної зброї та побутового інструменту.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕТАПІВ РОЗСЛІДУВАННЯ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

2.1. Планування розслідування та обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні

Процес розслідування являє собою складну розумову діяльність слідчого, який на основі аналізу події минулого, що відображається у слідах повинен відтворити обстановку вчинення кримінального правопорушення, виявити осіб, які вчинили злочин та встановити інші обставини, що мають значення для справи. Будь-який розумовий процес, в тому числі й розслідування злочину неможливий без чіткого розуміння цілей та кінцевого результату, а також шляхів досягнення цього результату, тобто засобів та методів діяльності. Необхідною умовою для досягнення мети розслідування є його планування, яке у свою чергу є початком організаційної діяльності слідчого по розслідуванню злочину. Планування розслідування є необхідною умовою ефективної організації роботи слідчого по конкретному кримінальному провадженню. За визначенням авторів підручника за редакцією Р. С. Белкіна планування це «складний розумовий процес, сутність якого полягає у визначенні направленості та завдань розслідування, способів та засобів їх вирішення у межах закону» [92, с. 475]. За іншим визначенням, яке містить більш розширене тлумачення розслідування, планування – це «розумова діяльність слідчого, спрямована на оцінювання інформації про злочин, висунення версій, визначення на їх основі обставин, що підлягають встановленню, і необхідних для цього слідчих дій, оперативно-розшукових заходів та термінів їх проведення» [85, с. 385]. За визначенням М. В. Салтевського планування – це «найбільш доцільна і цілеспрямована діяльність, яка дозволяє швидко і ефективно організувати збирання, дослідження і використання доказової інформації для розшуку і встановлення злочинця та інших обставин, що

підлягають доказуванню» [151, с. 317]. Аналізуючи організаційну і психологічні сторони планування та спираючись на думки науковців, О. Б. Мельникова та Р. М. Шехавцов визначають «планування кримінально-процесуальної діяльності по розслідуванню злочинів як складну мисленеву діяльність слідчого по визначенню конкретних завдань розслідування та послідовності, способів організації та проведення процесуальних дій та рішень, розшукових та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на їх вирішення» [124, с. 8]. Ми поділяємо наведені думки науковців.

Планування тісно пов'язано з організацією розслідування. Як зазначає Ю. М. Черноус «якщо сутність планування полягає в тому, щоб вірно окреслити програму дій під час досудового розслідування, організація розслідування полягає в забезпеченні реалізації наміченого плану. Планування та організація органічно зв'язані, так як перше передбачає здійснення другого» [88, с. 318]. Планування розслідування неможливо без висовування версій, перевіркою яких, у свою чергу, встановлюються обставини, що підлягають доказуванню. «Проведення першочергових та невідкладних слідчих (розшукових) дій створює необхідну інформаційну базу для планування, є «матеріалом» для побудови криміналістичних версій, які, як відомо, визначають напрямок планування» [88, с. 318].

Процес планування розслідування складається із ряду взаємопов'язаних елементів, які одночасно слугують етапами цього процесу. Р.С. Белкін виділяє наступні елементи планування:

- вивчення початкової інформації;
- висунення версій;
- визначення кола обставин, які необхідно встановити, а також інших завдань розслідування;
- визначення шляхів, засобів і методів розслідування;
- визначення послідовності і строків вирішення окремих завдань та виконання окремих дій;
- визначення виконавців;

- визначення організаційних заходів щодо залучення виконавців, забезпечення використання окремих засобів проведення тих чи інших дій;
- складання письмового плану;
- коригування і розвиток плану [12, с. 38].

Отже, планування розслідування пов'язано з такими науковими категоріями як «організація розслідування», «обставини, що підлягають доказуванню» та «версії». Розглянемо ці категорії та зазначені етапи планування у відношенні розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми.

Досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР. Згідно ст. 214 КПК України, слідчий, прокурор «невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування» [99].

Чинний КПК України визначає підстави для початку розслідування у ч. 1 статті 214, а саме: заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення або самостійне виявлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Аналіз слідчої практики свідчить, що первинна інформація надходить до органів поліції, і є приводом для початку кримінального провадження щодо нанесення тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми міститься у заявах та повідомленнях громадян – 62 %. Серед них потерпілі сповіщають поліцію у 51 % випадках, 34 % – заяви родичів (у більшості випадків коли тілесні ушкодження вчиняються у відношенні до неповнолітніх), 15 % – заяви та повідомлення свідків та очевидців злочину. Іншими джерелами інформації про вчинення кримінального правопорушення є повідомлення державних та приватних медичних установ складають – 30 % (у випадках

нанесення тяжких та середньої тяжкості тілесних пошкоджень) та безпосередньо в виявленні слідчим факти – 8 %. Слідчий може отримувати відомості про нанесення тілесних ушкоджень під час розслідування інших кримінальних проваджень або з матеріалів, отриманих оперативними підрозділами [Додаток 1].

Одним з першочергових завдань розслідування, з якого починається будь-яке планування цього процесу є встановлення обставин, що підлягають доказуванню. Коло обставин, що підлягають доказуванню у кримінально-процесуальному праві називають предметом доказування. «Метою кримінально-процесуального доказування, – наголошує С.М. Стахівський, – є встановлення об'єктивної істини, а її досягнення можливе лише тоді, коли під час провадження у кримінальній справі з достатньою повнотою і достовірністю будуть встановлені усі факти і обставини, які мають значення для правильного вирішення цієї справи. Сукупність таких фактів і обставин утворюють предмет доказування у кримінальній справі» [180, с. 18].

Як зазначає В.В. Тіщенко, «обставини, які підлягають встановленню, на відміну від криміналістичної характеристики злочинів, інтегрують у собі властивості правової сутності злочину. Це дає змогу виділити з усіх подій і діянь ті, які наділені ознаками кримінально-правового, юридично значущого характеру (суспільна небезпека, протиправність, винність, караність) і дати їм правильну кримінально-правову оцінку, що виражається у визначенні в них відповідного складу злочину, передбаченого кримінальним законом. ... Таким чином обставини, що підлягають встановленню, уособлюють цілі розслідування у кожній кримінальній справі, встановлюють межі доказування, засвідчуючи своїм змістом повноту та об'єктивність розслідування» [188, с. 142]. Криміналістичний аспект обставин, що підлягають встановленню, виражається в тому, що вони є структурними елементами діяльності із вчинення злочину, що знаходяться в тісному взаємозв'язку. Наявність таких зв'язків дозволяє слідчому при встановленні однієї чи декількох обставин злочину робити висновки стосовно інших невідомих ще обставин розслідуваної

події, винних осіб, цілей, мотивів їх дій, форм вини [188, с. 143].

Серед обставин, що підлягають доказуванню, М.С. Строгович виокремив такі: подію (факт) злочину; відповідність його ознакам складу злочину, передбачених статтею Кримінального кодексу; вчинення злочину обвинуваченим; наявність вини; обставини, що пом'якшують чи обтяжують вину; обставини, що характеризують особу обвинуваченого [176, с. 363-369]. Зазначені обставини є найбільш загальними та відносяться до розслідування будь-якого злочину.

Законодавець при визначенні обставин, що входять в предмет доказування в ст. 91 КПК України, сформулював такі положення:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх

незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [99].

Щодо розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, то науковці виділяють наступні обставини. Так С. О. Сафронов розділяє їх на групи залежно від кваліфікаційних ознак складу злочину:

– обставини, що відносяться до суб'єкта злочину: 1. Стан здоров'я особи, яка вчинила злочин, а саме: наявність (відсутність) фізичних або психічних вад, раніше перенесених важких захворювань, травм голови. Встановлення стану здоров'я має юридичне значення: при вирішенні питання про: можливість прийняття відмови від захисника та осудність особи, яка вчинила злочин. 2. Відомості про судимість. 3. Чи не вчинений злочин у стані алкогольного сп'яніння 4. Рівень фізичного і розумового розвитку. 5. Обставини, що характеризують особистість обвинуваченого (за місцем роботи, проживання, у сім'ї). 6. Автобіографічні данні: прізвище, ім'я та по батькові, рік, місяць і день народження, місце народження і місце проживання, заняття, освіта, сімейний стан. 7. Матеріальне положення особи, яка скоїла злочин (рівень прибутку, наявність (відсутність) грошового внеску до банку, цінних паперів, приватного майна.) 8. Наявність (відсутність) збігу тяжких особистих або сімейних обставин, внаслідок яких був вчинений злочин. 9. Додаткові обставини, які треба встановлювати по справах про злочини, вчинені неповнолітніми.

– обставини, що встановлюють суб'єктивну сторону злочину: 1. Мотив злочину. При цьому доцільно встановити: а) якими були міжособистісні стосунки між особою, яка вчинила злочин, і жертвою до заподіяння тілесного ушкодження; б) чи були раніше або є зараз які-небудь життєві ситуації, події, які сприяли б або стали причиною формування віддаленого, або найближчого, як усвідомленого так і неусвідомленого мотиву злочину до заподіяння тілесного ушкодження; в) чи не була поведінка потерпілого провокуючою, аморальною, такою, що стала причиною або приводом для заподіяння йому

тілесного ушкодження; г) чи не вчинений злочин із корисливих або інших низьких спонукань; д) чи не вчинений злочин під впливом погрози або примусу, в силу матеріальної чи іншої залежності 2. Привід до вчинення злочину. 3. Мета злочину. При її з'ясуванні необхідно встановити: а) чи є заподіяння тілесного ушкодження проміжною або кінцевою метою діяння; б) чи була у виконавця тільки головна мета – виконати замовлення на заподіяння тілесного ушкодження; в) яка кінцева мета діяння, у тому випадку, якщо буде встановлено, що тілесне ушкодження було лише проміжною метою; г) чи не було мети залякати потерпілого або інших осіб. 4. Вину особи, яка заподіяла тілесне ушкодження. Для цього необхідно встановити: а) чи усвідомлювала особа суспільно-небезпечний характер свого діяння; б) чи передбачала особа суспільно-небезпечні наслідки, або можливість їх настання; в) чи бажала особа настання цих наслідків; г) чи свідомо допускала особа настання цих наслідків. 5. Встановлення інтелектуальної та вольової частини умислу співучасників злочину. Кожний співучасник злочину має бути поінформований й повинен знати про злочинний намір виконавця та бажати або свідомо припускати настання суспільно-небезпечних наслідків, які повинні статися у зв'язку з діянням виконавця. 6. Додаткові обставини, які свідчать про суб'єктивну сторону злочину: а) діяльність особи до і після заподіяння тілесного ушкодження. При цьому завжди необхідно з'ясувати мотиви і мету постзлочинної поведінки, тому що це має значення для встановлення суб'єктивної сторони злочину і його правильної кваліфікації. Так, завжди доцільно з'ясувати: 1) чи надавала безпосередньо особа, яка заподіяла тілесне ушкодження, допомогу жертві, й у чому конкретно ця допомога полягала, якими були мотиви і мета надання допомоги; 2) надавалась ця допомога добровільно чи під примусом; 3) чи сприяла особа, яка заподіяла тілесне ушкодження, своїми діями наданню допомоги жертві злочину з боку третіх осіб або навпаки, перешкоджала наданню їй допомоги, якими були мотиви і мета перешкоджання наданню допомоги жертві; 4) чи висловлювала особа після заподіяння тілесного ушкодження жаль стосовно того, що трапилося, чи

виправдовувала якість своїх дій, коли і перед ким, якого змісту її жалощі та виправдовування; 5) чи продовжує особа, яка заподіяла тілесне ушкодження, виражати у зовні мотиви або мету свого діяння, які вони; в) наявність ситуації, що не виключає можливість діяти по іншому (альтернатива діям стосовно вчинених).

– обставини, що належать до об'єктивної сторони злочину і до події злочину: 1. День, місяць, рік і час заподіяння тілесного ушкодження. 2. Місце заподіяння тілесного ушкодження. 3. Спосіб підготування до злочину. Слід з'ясувати чи не є він окремо протиправним. 4. Спосіб заподіяння тілесного ушкодження. Слід встановити чи не був він суспільно-небезпечним або таким, що має характер особливого мучення. 5. Засоби і знаряддя заподіяння тілесного ушкодження. 6. Чи є співучасники злочину, і чи немає серед них неповнолітніх. У випадку, якщо є співучасники, необхідно встановити характер діяння і ступінь участі у злочині кожного з них. 7. Чи не був потерпілий підлеглим, чи не знаходився він у безпорадному стані або в іншому залежному становищі від особи, яка заподіяла тілесне ушкодження. 8. Чи не є потерпілий малолітнім або старим. 9. Характер і локалізація тілесного ушкодження. 10. Механізм виникнення ушкодження. 11. Ознаки тілесного ушкодження і ступінь їх тяжкості. 12. Наявність (відсутність) причинного зв'язку між тілесним ушкодженням і смертю особи (підлягає встановленню у відповідному випадку). 13. Факт здійснення замовлення на заподіяння тілесного ушкодження, так само, як і факт прийняття виконавцем замовлення. При цьому слід встановлювати всі обставини злочинної домовленості, зокрема: місце та час зустрічі замовника і виконавця, предмет та обсяг винагороди, місце й час отримання винагороди, умови, у межах яких повинен діяти виконавець, тощо [153, с. 63-66].

На думку О. Ю. Булулукова при розслідуванні навмисного заподіяння тілесних ушкоджень, необхідно встановлювати такі обставини, що стосуються події злочину: а) чи мало місце заподіяння злочину; б) час і місце злочину; в) яке тілесне ушкодження заподіє, чи не було воно небезпечним для життя у момент завдання; г) спосіб заподіяння ушкодження; г) знаряддя, яким було

заподіяне ушкодження; д) чи не вчинено діяння в стані оборони або крайньої необхідності; е) чи не заподіяне тілесне ушкодження в разі перевищення меж необхідної оборони; є) чи не мало місце систематичне завдання побоїв або інших насильницьких дій, що мають характер мордування або катування [127, с. 234].

Слідчий повинен встановити також: а) ким заподіяне тілесне ушкодження; б) тілесне ушкодження заподіяне навмисно чи з необережності; в) яке ставлення винного до дії і до наслідків злочинну, чи передбачив він, чи бажав і чи повинен був передбачити настання цих наслідків; г) мотиви і цілі вчинення злочину; г) чи не заподіяне тілесне ушкодження в стані сильного душевного хвилювання [127, с. 235].

При дослідженні обставин, що впливають на ступінь і характер відповідальності обвинуваченого, й обставин, що характеризують його особу, необхідно з'ясувати: а) наявність обставин, що пом'якшують і обтяжують відповідальність обвинуваченого, викладених у статтях 66 і 67 КК України; б) вік, стать, освіту, професію й інші данні про обвинуваченого; в) наявність судимостей, чи не є обвинувачений особливо небезпечним рецидивістом [127, с. 234].

Для визначення тяжкості ушкодження і розміру збитку, заподіяного злочином, слідчий повинен з'ясувати: а) чи не спричинило тілесне ушкодження: втрати органа або втрати його функцій; душевної хвороби; розладу здоров'я, поєданого з утратою працездатності; переривання вагітності; незгладимого спотворення обличчя; б) який ступінь утрати потерпілим працездатності; в) яка тривалість розладу здоров'я, викликаного заподіянням тілесного ушкодження; г) якого матеріального збитку зазнав потерпілий у результаті злочину [127, с. 235].

На думку А.Ф. Волобуєва методика розслідування заподіяння тілесних ушкоджень визначається наступними обставинами, що підлягають доказуванню: чи був факт заподіяння тілесних ушкоджень; час та місце скоєння злочинну; характер тілесних ушкоджень (чи були вони небезпечні для життя в

момент заподіяння або їх небезпечність визначається наслідками); спосіб заподіяння тілесних ушкоджень, вид та характер знаряддя, котрим заподіяні тілесні ушкодження; чи не заподіяні тілесні ушкодження у стані необхідної оборони або крайньої необхідності; чи не заподіяні тілесні ушкодження у стані сильного душевного хвилювання або перевищення меж необхідної оборони; чи не супроводжувалося заподіяння тілесних ушкоджень вчиненням інших злочинів (наприклад, хуліганства) [85, с. 418]. З наведених вище думок науковців зрозуміло, що, незважаючи на різноманіття поглядів з даного питання, перелік обставин, що підлягають доказуванню у справах розглядуваної категорії злочинів достатньо повно розроблений в криміналістиці.

Однак при розгляді заподіяння тілесних ушкоджень, вчинених неповнолітніми необхідно виділяти не тільки предмет доказування, розроблений у видовій методиці, а й специфічність суб'єкта, що вчинює злочин, а саме неповнолітнього. Як вважає О.О. Левендаренко, з думкою якого ми погоджуємось, зміст предмета доказування у справах такої категорії повинні складати:

– обставини, що підлягають доказуванню в усіх кримінальних провадженнях (ст. 91 КПК України);

– обставини, що деталізуються в інших статтях кримінального процесуального закону і підлягають доказуванню в окремих категоріях кримінальних проваджень (ст. 485 КПК України);

– обставини, що мають юридично значущі якості, які безпосередньо впливають на вирішення питання про наявність необхідних передумов для кримінальної відповідальності та покарання винуватої особи (обставини, що за чинним законодавством дають підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності та покарання; процесуальні обставини, що виключають провадження);

– інші обставини, встановлення яких має доказове значення у справі [105, с. 66-67].

На думку І. М. Козьякова особу неповнолітнього підозрюваного необхідно вивчати у сукупності чотирьох складових: кримінально-правової, кримінально-процесуальної, криміналістичної (головним чином тактичний) і кримінологічної. «Кримінально-правове вивчення даних, що характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого, проводиться для вирішення питання про можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності; для правильної кваліфікації дій особи; для правильного застосування заходів кримінальної покарання. Кримінально-процесуальний напрям вивчення особистості підлітка необхідний для здійснення обґрунтованих процесуальних дій (проведення слідчих дій, обрання заходів процесуального примусу тощо). Криміналістичний напрям вивчення даних, що характеризують особистість підлітка, організується з метою правильного висунення слідчих версій, встановлення всіх епізодів у кримінальній справі і всіх співучасників обвинуваченого, а також для обґрунтованого вибору тактичних прийомів при провадженні окремих слідчих дій. Таке вивчення особистості підозрюваного, обвинуваченого неповнолітнього спрямоване на встановлення характерних властивостей, особливостей конкретного злочинця; його криміногенних інтересів і мотивації, які породили відповідну злочинну поведінку. Це важливо для створення якнайкращих основ і методик індивідуальної профілактики» [72, с. 89].

Відповідно до ст. 485 КПК України під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених ст. 91 цього Кодексу, також з'ясовуються:

«1) повні й усебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою міг керувати ними;

- 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;
- 3) умови життя та виховання неповнолітнього;
- 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення» [99].

З'ясування обставин, передбачених ст. 485 КПК України, є необхідним для встановлення причин і умов, які призвели до вчинення неповнолітніми кримінального правопорушення, а також для правильного застосування закону. На повноту і легітимність зібрання під час досудового розслідування доказів, що підтверджують зазначені обставини, прокурор повинен спрямувати свою діяльність з процесуального керівництва досудовим розслідуванням, що стане підвалинами ухвалення судом законного і справедливого рішення [99].

Такі індивідуально-психологічні особливості, як, наприклад, здатність до абстрактного мислення, можливість самостійної організації діяльності, високий рівень розвитку інтелектуальних здібностей, обмеженість запису загальних відомостей і знань, брак і примітивність інтересів, несформованість морально-етичних норм поведінки, асоціальність установок, основні риси характеру, інтереси, звички, ступінь прояву вікових особливостей психіки (сугестивність та ін.) належать до інших ознак особистості неповнолітнього, які також підлягають встановленню при розслідуванні та судовому розгляді проваджень щодо злочинів неповнолітніх [130, с. 15]. Пункт 2 ст. 485 КПК України передбачає обов'язкове з'ясування питання про ставлення неповнолітнього до вчиненого ним правопорушення. Це необхідно для забезпечення індивідуалізації кримінальної відповідальності, призначення справедливого покарання чи обрання виду примусового заходу виховного характеру, а також може бути враховано судом при вирішенні питання про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності, зокрема у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України, статті 285–288 КПК України) чи у зв'язку з примиренням з потерпілим (ст. 46 КК України, статті 468, 469, 471 КПК України).

Відповідно до ст. 487 КПК України слідчий зобов'язаний встановити

умови життя та виховання неповнолітнього, а саме: «1) склад його сім'ї, обстановку в ній, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови сім'ї; 2) обстановку в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, взаємини з вихователями, учителями, однолітками, характер та ефективність виховних заходів, які раніше застосовувались до нього; 3) зв'язки та поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою» [99].

Встановлення обставин, що підлягають доказуванню, здійснюється шляхом перевірки версій. З позиції гносеології розслідування злочину є пізнавальним процесом, структурними елементами якого є комплекси пошукових дій, заснованих на використанні евристичних прийомів. Основним евристичним методом творчої діяльності є гіпотеза, а її різновидом при розслідуванні є криміналістична версія. На думку Л.Я. Драпкіна відмітні риси криміналістичної версії зводяться до наступного: «1) криміналістичні версії висуваються в сфері практичної, а не наукової діяльності; 2) суб'єктами висування криміналістичних версій є оперативний працівник, слідчий, прокурор, суддя (склад суду), експерт; 3) порівняно невеликий по обсязі вихідний інформаційний матеріал (фактична база); 4) виведення версій як з вірогідно встановлених фактів, так і з ймовірної інформації, у тому числі й зі слухів, анонімних повідомлень і т.п.; 5) висування всіх фактично можливих припущень; 6) побудова версій відбувається одночасно або майже одночасно, що не виключає надалі висування нових версій» [93, с. 59]. Версії висуваються в ситуаціях інформаційної невизначеності, коли відсутні достатні дані для достовірних висновків. Висування версій є процесом формування логічних умовиводів, що певним чином узагальнюють та упорядковують попередньо отриману інформацію. У результаті із загального інформаційного масиву формується взаємозалежний і внутрішньо несуперечливий інформаційний комплекс, який можна розглядати як фактичну базу версії [93, с. 60].

Отже криміналістична версія – це обґрунтоване припущення щодо фактів,

явища бо групи фактів, явищ, що мають чи можуть мати значення для справи; версія вказує на наявність та пояснює походження цих фактів, явищ, їх зміст та зв'язок між собою [92, с. 472; 86, с. 201; 88, с. 311]. Більш спрощене трактування версії надає А.М. Ларін: «версія – це обґрунтоване припущення про подію злочину та осіб, які його вчинили», виділяючи при цьому найважливіші версії, що підлягають висуванню та перевірці у першу чергу [103, с. 56]. Такі ж версії виділяє й М.В. Салтевський, надаючи своє визначення: «криміналістична версія – це засноване на зібраній інформації припущення (ймовірне судження) слідчого, дізнавача, прокурора, суду про подію злочину і злочинця в цілому або окремі факти і осіб, причинні та інші зв'язки між обставинами, що підлягають доказуванню» [151, с. 281]. Заслугує на увагу також визначення Л. Я. Драпкіна: «криміналістична версія – це обґрунтоване припущення суб'єктів пізнавальної діяльності (слідчий, прокурор, оперативний працівник, суддя, експерт), що складається з можливих і припустимих пояснень уже існуючих вихідних даних (фактична база) та дозволяє на їх основі у взаємодії з теоретичною базою, імовірно (неоднозначно) встановити ще не відомі обставини, що мають значення для справи [93, с. 62].

Криміналістична версія повинна відповідати ряду ознак: «бути реальною; можливою для перевірки; обґрунтованою встановленими фактами; відносно простою, із чіткою та однозначною формулою; мати відношення до більш широкого кола фактів, що встановлюються в процесі розслідування кримінального правопорушення» [88, с. 311]. Як зазначає І. Ф. Пантелєєв, пізнавальна роль слідчої версії, полягає не лише у тому, що вона спроможна пояснити вже відомі слідчому обставини вчиненого злочину, а також в тому, що за її допомогою з'ясовуються нові обставини та факти, які не були відомі слідчому на момент її висунення [94, с. 50].

Серед загальної класифікації в науковій літературі виділяють типові версії які являють собою, на думку Р.С. Белкіна, «найбільш характерне для даної ситуації, з погляду відповідної галузі наукового знання або узагальненої практики, припустиме пояснення окремих факторів або події в цілому» [14,

с. 296]. Як припущення, побудоване на основі аналізу однотипних ситуацій, спільності певних необхідних явищ та зв'язків визначив типову слідчу версію Г. А. Матусовський. [123, с. 40]. Ми погоджуємось також з думками О. Н. Колесниченка та Г. А. Матусовського, що «використання систем типових версій, вносить у розслідування елемент точності, повноти розслідування, допомагає слідчому проаналізувати відомі йому аналогічні ситуації і відібрати підходящі під конкретний випадок з літературних джерел. Ознайомлення зі схемою таких версій дозволяє одночасно охопити та перспективно намітити всі можливі основні напрями розслідування» [76, с. 10].

З означеного вище можна дійти висновків, що типові версії висуваються в умовах істотного дефіциту первинної інформації і дають саме загальне, приблизне передбачення або пояснення події чи окремих її елементів. Провідну роль у побудові типових версій відіграють теоретичні положення криміналістики, дані криміналістичної характеристики злочину, статистичні дані, розроблені стандартні схеми розкриття злочину тощо. Типові версії на практиці використовуються найчастіше на початковому етапі розслідування злочину. Далі за розвитком процесу розслідування більшого значення набувають конкретні версії, що ґрунтуються на зібраній по кримінальному провадженню інформації.

Як зазначалось раніше, методика розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, вчинених неповнолітніми є внутрішньовидовою у відношенні до видових методик – розслідування заподіяння тілесних ушкоджень та розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми. Типовими загальними версіями у даному випадку будуть ті, що розроблені як для однієї так і для другої методики. Для видової методики – розслідування заподіяння тілесних ушкоджень:

- тілесні ушкодження біли навмисними та спричинені при обставинах, вказаних у заяві чи повідомленні;
- вчинено не тільки заподіяння тілесних ушкоджень, але й інший злочин (хуліганство, катування, розбій тощо);

– шкода здоров'ю виникла у результаті необережності самого потерпілого або іншої особи;

– мав місце нещасний випадок, а злочин відсутній [95, с. 582].

Для методики розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми типовими загальними версіями, на нашу думку, можна вважати наступні:

– злочин вчинено неповнолітнім одноособово;

– злочин вчинено групою неповнолітніх;

– злочин вчинено з наявністю дорослого підбурювача або за його участю.

Щодо окремих версій, то їх при розслідування може бути значна кількість, зважаючи на обставини, що підлягають доказуванню, які окреслені нами вище. Тому наводити повний їх перелік ми вважаємо зайвим. Зазначимо лише основні з них, що стосуються особи підозрюваного.

1. Зв'язок підозрюваного з особою потерпілого:

– стороння особа;

– особа, знайома з потерпілим (родичі, сусіди, друзі, випадкові знайомі);

– стороння особа, але знайома з оточення потерпілого або його родичами.

2. Наявність попередньої змови при вчиненні злочину у групі:

– без попередньої змови;

– за попередньою змовою;

– організованою групою.

3. Наявність у злочинців попереднього злочинного досвіду:

– вчинено особою вперше;

– вчинено особою, який раніше вчиняв такий же злочин або інші (хуліганство, крадіжки, грабежі тощо) та знаходиться на обліку у поліції.

4. Місце проживання підозрюваного:

– у межах одного з потерпілим району міста;

– з сусіднього району або іншого району міста;

– з сільської місцевості або іншого міста.

5. Щодо мотиву та мети злочину:

– з хуліганських мотивів;

- з корисливих мотивів (є ознаки грабежу);
- з метою помсти;
- з метою само затвердження, демонстрації своєї переваги.

Версія є основою планування розслідування. Кожна з висунутих версій повинна бути перевірена шляхом проведення слідчих (розшукових) дій. Роль версії стосовно плану розслідування, як стверджує В. Ю. Шепітько, є визначальною, оскільки версія є тим напрямом розслідування, що зумовлює побудову в плані комплексу слідчих, розшукових, організаційних заходів, здійснюваних з метою її перевірки [147, с. 24].

Планування та організаційні заходи з розслідування кримінального правопорушення починаються проводитись слідчим відразу після отримання заяви про подію злочину, тобто на початковому етапі розслідування. У сучасній криміналістиці процес розслідування поділяють на початковий, подальший та заключний етапи. На кожному з цих етапів проводяться певні організаційні, слідчі (розшукові) дії та інші заходи, обумовлені слідчою ситуацією.

На думку І.М. Лузгіна етап розслідування – це «такий його елемент, що являє собою взаємопов'язану систему дій, об'єднаних єдністю завдань, умовами розслідування, специфікою криміналістичних прийомів» [113, с. 86]. Під етапом розслідування В. К. Гавло розуміє «просторово-часовий відрізок, що об'єктивно фіксується в загальній системі розслідування, яка характеризується настанням якісно визначених змін, пов'язаних зі встановленням (невстановленням) обставин предмета доказування в результаті здійснення слідчих та інших дій, об'єднаних єдністю завдань і ситуацій розслідування» [33, с. 8].

Переважає більшість науковців приділяють увагу початковому етапу розслідування, оскільки отримані за результатами його проведення дані значною мірою визначають напрямки подальшого розслідування та його успіх в цілому. Значну увагу періодизації розслідування приділяв Л. Я. Драпкін. В основу поділення розслідування на етапи він поклав інформаційно-функціональний принцип та виділив наступні критерії, якими

характеризуються кожний з них: «1) типовими слідчими ситуаціями, що мають домінуюче значення для кожного з етапів; 2) ролі й значенню версій для розслідування, основним особливостям їх побудови й перевірки; 3) обсягом та змістом вихідних даних, що перебувають у розпорядженні слідчого на початку етапу; 4) основними завданням, які зважуються на відповідному етапі; 5) домінуючої спрямованості діяльності учасників розслідування; 6) обстановкою й умовами розслідування, що визначають найбільш стійкі риси проведення процесуальних, оперативно-розшукових і інших дій (склад, структура, особливості об'єднання в тактичні комплекси, ступінь концентрації сил та засобів, темп проведення тощо)». [93, с. 350-351]. Початковий етап розслідування Л. Я. Драпкін характеризує наступним чином «домінуючою рисою початкового етапу є проблемно-ситуаційний характер розслідування, що досить часто через різку та хронічну нестачу інформації набуває вкрай гострої форми» [93, с. 351]. Основним завданням даного етапу він вважає «виявлення необхідної доказової і тактичної інформації та її носіїв (джерел). Основне завдання етапу зумовило і його головну функцію – пошуково-розвідувальну спрямованість у діяльності слідчого та працівників органів дізнання, що взаємодіють із ним, а також ведучу роль слідчих та оперативно-розшукових версій» [105, с. 352]. Р.С. Белкін зазначає, що «основна спрямованість етапу це інтенсивний пошук, виявлення і закріплення доказів. На цьому етапі здійснюється основна робота з розкриття злочину. Дії слідчого та оперативних працівників на цьому етапі характеризуються максимальною оперативністю, в більшості випадків масованістю, невідкладністю. На цьому етапі визначальний фактор – час» [12, с. 784-785]. На думку І.О. Возгіна, початковий етап розслідування являє собою систему слідчих дій, що характеризуються «невідкладністю, безперервністю та порівняно коротким часом їх проведення з метою вирішення загальних і специфічних для цього періоду завдань» [29, с. 154].

Більш широкий перелік ознак, що відрізняють початковий етап розслідування від інших, виділяє О.Г. Філіппов. Він зазначає, що слідчий на початковому етапі частіше за все не має розгорнутого плану розслідування, а

будує свою роботу виходячи з типових версій, на підставі яких визначає простий перелік слідчих (розшукових) дій та інших заходів, що підлягають невідкладному проведенню. «Усі ці обставини, без сумніву, суттєвим чином впливають не тільки на характер організаційної роботи слідчого у ході початкового етапу розслідування, визначення кола та послідовності проведення слідчих дій, але в ряді випадків і на тактику їх проведення» [191, с. 17]. Щодо конкретних завдань початкового етапу, ми погоджуємось з думкою А.Ф. Волобуєва, який визначає їх наступними: «встановлення місця, часу й обстановки злочину, його сутності, а також виявлення, фіксація та вилучення його слідів – джерел доказів; встановлення, розшук і затримання особи, підозрюваної у скоєнні злочину; збирання доказів, достатніх для притягнення особи як обвинуваченої (хоча б за одним епізодом злочинної діяльності)» [31, с. 28].

Наведені думки науковців свідчать, що початковий етап характеризується недостатньою інформативністю та короткостроковістю, що формує його завдання та функції, виконання яких забезпечує підґрунтя для подальшого успішного розслідування в цілому.

Серед науковців не склалося єдиної думки з приводу розмежування етапів розслідування, що, з одного боку, пояснюється дискусіями щодо двох та трьох елементною структурою етапізацією розслідування. Виділяючи два етапи розслідування І. М. Лузгін окреслює межі етапів таким чином: «перший – починаючи від порушення кримінальної справи до пред'явлення обвинувачення. На цьому етапі збираються та оцінюються фактичні дані, необхідні для вирішення питання про порушення кримінальної справи, затримання обвинуваченого та пред'явлення обвинувачення. Другий етап – від пред'явлення обвинувачення до закінчення слідства. Головна мета даного етапу – дослідження та оцінка доказів із урахуванням показань обвинуваченого та прийняття рішення у справі» [112, с.89]. Виділяючи три етапи розслідування М. П. Яблоков зазначає: «на початковому етапі висувають версії, складають план розслідування та проводять початкові слідчі дії. На наступному етапі основним напрямком розслідування є встановлення злочинця та його розшук, а

при затриманні – збір додаткових фактичних даних, які б його викрили, пред'явлення йому обвинувачення. На заключному етапі здійснюється підготовка й виконання вимог, пов'язаних із закінченням розслідування» [96, с. 495-497]. Виділяючи два етапи у розслідуванні В.К. Лисиченко окреслює дії на кожному з них таким чином: «на початковому етапі розслідування після порушення кримінальної справи основною задачею розслідування є вивчення обставин події, виявлення та фіксація слідів та інших доказів, особливо тих, що швидко змінюються чи взагалі можуть зникнути. Наступний етап розслідування починається після пред'явлення підозрюваному постанови про притягнення як обвинуваченого та його допиту» [161, с.100-114]. На думку В. В. Логінової, «початковий етап розслідування заподіяння тілесних ушкоджень як поняття суто криміналістичне, використовується для позначення певного періоду досудового розслідування, під час якого слідчий чи особа, яка проводить розслідування, провадить слідчі дії та організаційні заходи для встановлення всіх обставин злочину та особи підозрюваного» [110, с. 82]. Як впливає з наведених думок науковців, проблема періодизації розслідування частково пов'язана з положеннями існуючого на той момент КПК.

Аналізуючи думки науковців та положення чинного КПК України можна стверджувати, що початковий етап розслідування починається з моменту повідомлення в органи поліції про вчинення кримінального правопорушення та закінчується затриманням особи та оголошенням йому повідомленням про підозру. З криміналістичної точки зору на цей момент має бути зібрано достатньо доказів, що свідчать про причетність особи до вчинення злочину. Подальший етап розслідування триває до моменту, коли слідчий, прокурор вважає зібрані під час досудового розслідування докази є достатніми для складання обвинувального акта. З криміналістичної точки зору мають бути проведені всі можливі слідчі (розшукові) дії, отримані результати всіх призначених по справі експертиз і повністю сформовано доказову базу. На нашу думку, заключного етапу в умовах існуючої на сьогодні системи кримінального провадження та положень КПК не може бути. В

криміналістичній літературі науковцями справедливо не приділялось достатньо уваги заключному етапу розслідування у зв'язку з його мало інформативністю та нескладністю у тактичному розумінні. Л. Я. Драпкін наступним чином характеризує заключний етап розслідування: «До заключного етапу входять процесуальні дії з повного завершення провадження по справі, деякі організаційно-технічні заходи, а іноді й додаткові слідчі дії (за вказівкою наглядового прокурора, начальника слідчого підрозділу, при задоволенні клопотань обвинувачуваного, його захисника, інших учасників карного судочинства). Однак при традиційній послідовності етапів розслідування всі ці можливі додаткові дії за своїм характером і завданням не повинні бути спрямовані на досягнення якісно нових, що істотно відрізняються від уже досягнутих результатів розслідування» [93, с. 356]. На сьогодні сторона захисту після пред'явлення обвинувачення та ознайомлення з матеріалами кримінального провадження всі питання, що входять в її компетенцію вирішує у судовому розгляді, а не на досудовому слідстві. Тому, заключного етапу розслідування, на нашу думку, не може бути як з процесуальної, так і з криміналістичної точки зору.

2.2. Характеристика типових слідчих ситуацій та програми дій на початковому етапі розслідування

Розслідування кожного злочину має свою специфіку, що визначається обставинами його вчинення та конкретних умов в яких слідчий проводить передбачені планом слідчі (розшукові) дії. Обстановка, у якій протікає розслідування, формується під впливом різного роду об'єктивних: час, місце проведення розслідування, механізм розвитку події, характер його відображення у навколишньому середовищі тощо та суб'єктивних факторів: рівень професійної підготовки слідчого, ступінь сприяння чи протидії розслідуванню з боку осіб, що беруть в ньому участь і т. п. [6, с. 189]

Конкретна обстановка розслідування, особливості якої обумовлюються сукупністю зазначених факторів, в криміналістиці визначається поняттям «слідча ситуація». Її значення для планомірної й ефективної організації розслідування та розробки його методики стосовно до окремих видів злочинів загально визнано. За основу для визначення сутності та змісту слідчої ситуації в одних випадках береться обстановка, у якій відбувається розслідування, а в інших сукупність даних про цю обстановку, що визначає можливості та шляхи проведення розслідування [15, с. 66-68].

Безпосередній вплив на проведення розслідування, на думку В. К. Лисиченка робить фактична обстановка, тобто наявна конкретна слідча ситуація. Планування й здійснення діяльності по розслідуванню будуються відповідно до рівня пізнання й оцінки даних, що відображають конкретну ситуацію розслідування. Складові слідчої ситуації досить різноманітні: умови, у яких зроблене злочин; наявність і характер наявних даних про подію; можливості й способи одержання додаткових відомостей; організаційні й матеріально-технічні можливості слідчого щодо реалізації необхідних для розслідування злочину заходів; наявність обставин, що сприяють або ускладнюють установлення істини в справі (поводження підозрюваного, допомога населення в розшуку й викритті злочинця); професійна кваліфікація й психологічна настроєність осіб, що беруть участь у розслідуванні, на рішення вартих перед ними завдань; можливість виправлення помилок, допущених на попередньому етапі розслідування злочину тощо [6, с. 190; 161, с. 16-17].

Аналізуючи складові слідчої ситуації В. К. Лисиченко визначає групу факторів, які впливають на її виникнення та у подальшому вирішення, зазначаючи при цьому, що у відношенні до окремо взятої слідчої ситуації виділити та врахувати всі фактори практично неможливо. «За своєю природою та значенням, – зазначає він, – для формування слідчих ситуацій впливають наступні фактори: а) інформаційного: дані про обставини вчиненого злочину, джерела одержання доказів, поінформованість зацікавлених осіб про хід розслідування тощо; б) процесуального та тактичного: можливості одержання та

використання доказів, тактичні особливості вирішення виникаючих у процесі розслідування завдань; в) психологічного: взаємовідносини слідчого й особи, що мають відношення до розслідуваної події, особливості психології цих осіб; г) організаційного та матеріально-технічного характеру: наявність необхідних сил та засобів, можливості їх використання» [161, с. 17]. Подібні фактори визначає також Р. С. Белкін, але дещо розширюючи їх трактування:

- 1) компоненти психологічного характеру: психологічний стан осіб, які є учасниками кримінального провадження, психологічний стан слідчого, результат конфлікту між слідчим і особами, які йому протистоять;
- 2) компоненти інформаційного характеру: обізнаність слідчого (про обставини злочину; можливі докази; можливості їх виявлення та експертного дослідження, місця приховування викраденого, наміри протидії слідству та ін.), обізнаність осіб, які протидіють слідчому й інших, що проходять по провадженню осіб (про ступінь інформованості слідчого і свідків, про виявлені й невиявлені докази, про наміри слідчого тощо); наслідки розголошення слідчої таємниці тощо;
- 3) компоненти процесуального і тактичного характеру: стан провадження, докази та їх джерела, наявність надійних ще не використаних джерел орієнтуючої інформації, можливість обрання потрібного запобіжного заходу, ізоляція один від одного осіб, що підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, проведення конкретної слідчої дії; наявність тактичного ризику і можливість його мінімізації, протидія встановленню істини з боку злочинця і його зв'язків, а іноді потерпілого і свідків, наслідки помилкових дій слідчого, понятих, фахівців та експертів і т. д.;
- 4) компоненти матеріального й організаційно-технічного характеру: наявність комунікацій між черговою частиною і слідчо-оперативною групою; наявність засобів передачі та прийому потрібної інформації з облікових апаратів органів внутрішніх справ, мобільність її пошуку за запитами; можливість мобільного маневрування наявними силами і засобами, забезпеченість тим і іншим одночасно і т. д. [13, с. 226].

Узагальнюючи свої міркування з приводу складових слідчої ситуації та факторів, що на неї впливають В. К. Лисиченко надає визначення слідчої

ситуації як сукупності «даних про подію злочину та обставини, що характеризує умови (обстановку) його розслідування на конкретному етапі, які обумовлюють вибір засобів і методів установлення істини у справі» [161, с. 19]. Р.С. Белкін вважає, що слідча ситуація в процесі розслідування носить переважно зовнішній характер. На його думку, слідчою ситуацією є «сукупність умов, за яких на певний момент здійснюється розслідування, тобто це та обстановка, в якій проходить процес розслідування» [15, с. 70].

Дослідженню поняття слідчих ситуацій та їх значення при розслідуванні приділялась значна увага серед науковців. Не вдаючись до наукової дискусії щодо сутності цього поняття, наведемо окремі визначення цієї наукової категорії, які, на наш погляд, більш чітко та в повному характеризують її зміст. Аналізуючи надані науковцями слідчих ситуацій, С. В. Веліканов згрупував їх таким чином: а) визначення, що характеризують слідчу ситуацію переважно як обстановку розслідування; б) визначення, згідно з якими слідча ситуація формується переважно під впливом зібраної у справі інформації, що характеризує стан розслідування; в) визначення, що містять положення, відповідно до якого сутність слідчої ситуації складають обстановка і стан розслідування [26, с. 15-21]. Вважаємо, що наведене узагальнення не може чітко відокремити ті чи інші трактовки поняття слідчої ситуації, оскільки майже у кожному визначенні тим чи іншим чином присутні усі з названих С.В. Велікановим складових.

Одним з перших визначив поняття слідчої ситуації, був О.Н. Колесніченко, як «певне положення у розслідуванні злочинів, що характеризується наявністю тих чи інших доказів й інформаційного матеріалу та виникаючими у зв'язку з цим конкретними завданнями їх збирання та перевірки» [75, с.214]. Спираючись на фактори, зазначені В. К. Лисиченком та Р.С. Белкіним, надає визначення Л. Я. Драпкін: «слідча ситуація – це уявна динамічна модель, що відображає інформаційно-логічний, тактико-психологічний, тактико-управлінський й організаційно-структурний стан, що склався у кримінальному провадженні та характеризує сприятливий або

несприятливий характер процесу розслідування» [93, с. 53]. Аналогічної думки дотримується Г.А. Матусовський, який вважає, що слідча ситуація розслідування – це уявна динамічна модель, що відображає інформаційно-логічний, тактико-психологічний, тактико-керівний та організаційний стан, що склався у кримінальній справі, та характеризує сприятливий чи не сприятливий перебіг процесу розслідування. [83, с.165-169]. На думку М.В. Салтевського «слідча ситуація – це сукупність обставин конкретної події злочину, актуалізованих слідчим, дізнавачем, прокурором, судом, що здійснюють його розкриття, розслідування і попередження. Коротше, слідча ситуація – це сукупність актуалізованої суб'єктами кримінального процесу доказова інформація, відображена в матеріальній обстановці події злочину» [151, с. 302]. І. Ф. Герасимов розуміє під слідчою ситуацією динамічну категорію, яка визначається сукупністю значущої для розслідування інформації, що характеризує обстановку розслідування і зумовлює прийняття рішень про напрям, організацію і планування як розслідування в цілому, так і окремих слідчих дій та інших заходів [35, с. 6–7]. М.І. Порубов під слідчою ситуацією розуміє «конкретну обстановку розслідування, особливості якої обумовлюються сукупністю обставин вчинення злочину і умовами його розслідування; сукупністю інформації про подію злочину, яка обумовлює шляхи і способи його розслідування на конкретному етапі» [2, с. 102]. У двох аспектах розглядає слідчу ситуацію В.П. Бахін. В широкому розумінні це сукупність всіх умов, які впливають на розслідування та визначають його особливості. У вузькому значенні це характеристика інформації, даних, відомостей, якими володіє слідство на конкретному етапі розслідування. Запропоноване визначення має більш широкий зміст, при якому слідчу ситуацію розглядають як сукупність даних про обставини злочину та обставини, які характеризують умови його розслідування на конкретному етапі і які обумовлюють вибір засобів та методів встановлення істини по справі [6, с. 196-197].

З наведених визначень зрозуміло, що конкретних слідчих ситуацій на

певний момент розслідування може бути велика кількість, оскільки інформація на якій будуються слідчі ситуації постійно змінюється. Зважаючи на динамічність цього процесу неможливо передбачити всі необхідні засоби вирішення цих ситуацій. Тому, в криміналістиці для розробки алгоритмів дій на етапах розслідування використовується поняття типової слідчої ситуації. Л. Я. Драпкін зазначає, що типові слідчі ситуації є результатом ситуаційного узагальнення певної категорії кримінальних справ і побудови типових моделей, які охоплюють суттєві ознаки, загальні для визначеної кваліфікаційної групи конкретних ситуацій [93, с 52]. Ознаки типової слідчої ситуації В. К. Гавло визначив такими:

– типова слідча ситуація – це наукове поняття щодо прояву загальних меж ходу і стану розслідування до визначеного його моменту;

– є найбільш вірогідною для створених умов обстановкою розслідування. В основі типової слідчої ситуації знаходяться інформаційні дані, спрямовані на загальні межі криміналістичної характеристики окремих видів (груп) злочинів і умови їх розслідування.

– характеризується комплексом своїх істотних узагальнених ознак, які відрізняють її від конкретної ситуації [34, с. 243–244].

Р.Л. Степанюк визначає типову слідчу ситуацію як «сформульована на підставі аналізу практики розслідування певної категорії злочинів абстрагована штучна модель, яка відображає стан наявної у слідчого інформації про обставини злочину й обставини, що склалися на відповідному етапі розслідування» [182, с. 111]. На думку С. С. Чернявського, «типова слідча ситуація – це інформаційна модель з найбільш значущими властивостями та ознаками процесу розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів певної категорії. На підставі цієї моделі розробляються криміналістичні засоби, прийоми та методи вирішення конкретних ситуацій розслідування» [199, с. 405]. Під типовою слідчою ситуацією А. Ф. Волобуєв розуміє сукупність інформації (доказів та оперативно-розшукових відомостей), яка найбільш характерна для певного етапу розслідування у кримінальних провадженнях окремих категорій

[32, с. 203].

Типові слідчі ситуації мають не тільки теоретичне, але й практичне значення. Перш за все, будь-яка типова слідча ситуація є узагальненням конкретних ситуацій, що виникають на практиці. З цього випливає, що конкретну ситуацію розслідування слідчий може віднести до певної типової ситуації і на підставі цього скористатися криміналістичними прийомами та рекомендаціями щодо вирішення даної типової слідчої ситуації. На думку В.Ю. Шепітька, значення типових слідчих ситуацій «дозволяє не тільки передбачити їх виникнення у відповідних умовах як закономірних, але й обрати такі тактичні прийоми (тактичні комбінації), що є найбільш оптимальними» [201, с. 262]. В залежності від типової слідчої ситуації обирається певний перелік слідчих (розшукових) дій щодо її вирішення, а звідси й перелік тактичних прийомів та їх комбінацій. «Взаємозв'язок між обранням тактичних прийомів та слідчою ситуацією полягає у тому, що така залежність дозволяє: визначити перелік тактичних прийомів слідчої дії; здійснити вибір тих чи інших тактичних прийомів, обумовлених тими фактичними даними, що мають місце; визначити характер тактичних прийомів, їх конкретний зміст; встановити послідовність реалізації тактичних прийомів з урахуванням існуючої інформації» – зазначає В. Ю. Шепітько [202, с. 136]. Щодо класифікації типових слідчих ситуацій серед науковців також не склалося єдиної думки. Однак, на наш погляд, принципової різниці між їх визначеннями немає.

Розглянемо слідчі ситуації початкового етапу розслідування заподіяння тілесних ушкоджень вчинених неповнолітніми. Більшість науковців залежно від обсягу та характеру інформації виділяють три типові ситуації початкового етапу. Так В. О. Образцов виокремлює наступні: «1) є дані про подію злочину, але невідомо, ким він учинений; 2) є дані щодо кримінального походження шкідливих наслідків події, що сталася, але посилання на їх причини відсутні; 3) є дані щодо події злочину та злочинця, але дані щодо окремих обставин вчиненого відсутні» [129, с. 65]. Подібним чином класифікує слідчі ситуації

В.Ю. Шепітько: «1) відсутні або наявні неповні відомості про подію злочину та злочинця; 2) наявні не досить повні відомості про злочин; 3) подія злочину очевидна та злочинця встановлено» [127, с. 188]. Подібним чином класифікують слідчі ситуації у будь-якій видовій методиці більшість вчених-криміналістів [85; 89; 92; 93; 95; 98; 101].

В методиці розслідування спричинення тілесних ушкоджень І. С. Андрєєв, Г. І. Грамович, М. І. Порубов виділяють такі ситуації: «1. Подія злочину та особа, яка його вчинила, відомі. 2. Є дані про наслідки досліджуваної події, але справжній її характер та особа, яка спричинила тілесні ушкодження, не встановлено. 3. Характер події не зрозуміло. Особа, яка посягнула на здоров'я потерпілого, відома. 4. Подія злочину очевидна, але особу, яка вчинила злочин, не встановлено» [2, с. 217]. О. Ю. Булукув, розглядаючи методику навмисного заподіяння шкоди здоров'ю, виділяє дві слідчі ситуації початкового етапу розслідування, обумовлені умовами надходження інформації про вчинений злочин: 1) надходження інформації про заподіяння тілесних ушкоджень потерпілому, доставленому у лікувальний заклад; 2) відомий факт заподіяння тілесних ушкоджень; є інформація про характер події і передбачуваного злочинця [127, с. 235-236]. Базуючись на даних криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень В. В. Пясковський виділяє наступні групи слідчих ситуацій: 1) ситуації, що залежать від того в якому місці та в який час було вчинено злочин: за місцем його проживання чи його друзів, знайомих; у громадському місці або на відкритій місцевості; 2) ситуації, які формуються на основі інформації про нападника, отриманої від потерпілого: потерпілий добре знає, хто заподіяв йому тілесні ушкодження та може надати всю необхідну інформацію для розшуку особи; потерпілий не знає, хто заподіяв йому тілесні ушкодження, але може описати його зовнішність та особливі прикмети; потерпілий не знає нападника та не може повідомити ніякої інформації про нього; потерпілий знає того, хто заподіяв йому тілесні ушкодження, але умисно приховує інформацію від слідчого, відмовляючись від дачі показань; 3) ситуації, що складаються

залежно від позиції підозрюваної особи: особа, підозрювана у вчиненні злочину повністю визнає свою вину; підозрюваний визнає факт застосування незначного насильства до потерпілого, але заперечує свою причетність до наслідків, що настали; підозрюваний визнає факт насильства, але визнає, що діяв в стані самозахисту або афекту; підозрюваний відмовляється від факту застосування насильства щодо потерпілого, а факт наявності тілесних ушкоджень у останнього пояснює його необережністю, випадковим збігом обставин або обмовою з боку потерпілого [88, с. 452-455]. Вважаємо зазначені вище ситуації описаними достатньо повно, але, на наш погляд, не варто окремо виділяти ситуації першої групи, оскільки слідчі (розшукові) дії для їх вирішення будуть такими ж, як і для другої групи ситуацій. Щодо третьої групи, то вони є ситуаціями подальшого етапу розслідування і це, на наш погляд, має бути зазначено.

Розглядаючи умисні тяжкі тілесні ушкодження В. Г. Дрозд поділяє типові слідчі ситуації в залежності від повноти зібраної інформації на дві групи: інформаційної недостатності (або пошукові) та інформаційної достатності. Ситуації першої групи авторка поділяє на чотири: 1. Відомості про заподіяння тілесних ушкоджень в наявності, але особа, що їх вчинила невідома, і інформацією про неї слідчий не володіє. Така ситуація виникає у випадках, коли злочин мав раптовий характер, жертва злочину із злочинцем не була знайома, або ж жертва її знала (бачила раніше) але, з різних причин не дає відомостей про нападника (перебуває в тяжкому або непритомному стані, з інших причин не бажає надати відомості). 2. Відомості про подію злочину в наявності, але не встановлена особа потерпілого. Або є потерпілий з слідами тілесних ушкоджень, але він перебуває в непритомному чи важкому стані, а тому не може повідомити будь-які відомості про себе і обставини нападу. Особи, які б могли надати відомості про постраждалого на даний момент не встановлені. 3. Є відомості про заподіяння тілесних ушкоджень, але не встановлені очевидці злочину. Така ситуація виникає у випадках, коли тілесне ушкодження було заподіяно на відкритій місцевості (вулиця, парк, містя

проведення культурно-масових заходів або відпочинку, громадській транспорт). Про факт злочину повідомили з медичного закладу, до якого доставили потерпілого, або він сам звернувся до правоохоронного органу з заявою, але назвати очевидців не може. 4. Матеріальні сліди злочину, які виступають джерелами інформації на місці події не виявлено. Це може мати місце в тих випадках, коли місце вчинення злочину невідомо і не піддавалося дослідженню (місце, де знайшли потерпілого не є місцем вчинення злочину, а сам він через тяжкий стан не може надати про це відомостей), або коли обстановка вчинення злочину зазнала певних змін, або матеріальні сліди знищені, засоби злочину приховані або трансформовані. В даному випадку слідчий не володіє достатніми відомостями про подію злочину й особу, що його вчинила. Дана ситуація виявляється у випадках зникнення потерпілого, коли потерпілий знаходиться в непритомному стані, або доставлений у важкому стані в медичну установу і не може давати показання. Свідки-очевидці в таких випадках на момент надходження інформації не виявлені, місце вчинення злочину точно не встановлено [48, с. 95-97].

Ситуації другої групи В. Г. Дрозд характеризує наступним чином: 1. Факт злочину встановлено, злочинця затримано, або є інформація про нього. Слідчий володіє відомостями про характер і обставини події, та про особу, що заподіяла тілесні ушкодження. Така особа знайома потерпілому, відомості про неї називають свідки-очевидці, є детальний і чіткий опис її зовнішності, одягу, відомі ім'я, прізвище або прізвисько, втратила при нападі особисті документи й ін. Відомості про підозрюваного можуть бути встановлені у випадках його затримання безпосередньо на місці злочину, або за гарячими слідами. Дана ситуація є найсприятливішою для розслідування, оскільки одразу після затримання підозрюваної особи в ході проведення першочергових слідчих дій вдається із показань затриманого й інших осіб (потерпілого, свідків), а також за результатами оглядів, обшуків одержати інформацію, що дозволяє правильно визначити характер злочину, спрямованість наміру злочинця, мотивів його дій. 2. Подія злочину встановлена, є відомості про потерпілого. До потерпілого

застосоване фізичне насильство у вигляді заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв і ін. Такий фізичний вплив на потерпілого може бути одномоментним, разовим, але може продовжуватися досить тривалий час, носити характер катувань. В залежності від характеру насильства і наслідків, що наступили, потерпілий здатний чи не здатний надати докладну інформацію про обставини злочину і осіб, що його вчинили. Адекватність сприйняття потерпілим події, що трапилась, і ознак особи злочинця залежать від наслідків впливу на його фізичний і психічний стан. Нерідко потерпілий зберігає здатність згадати й описати обставини, що передували втраті свідомості: де і в який час він знаходився, з ким спілкувався, чи приходив у себе після першої втрати свідомості тощо. Однак потерпілий не завжди відвертий у даванні свідчень, приховуючи чи перекручуючи відомості про певні обставини події, які його компрометують, показують низькі моральні якості тощо. 3. Є інформація про подію злочину, очевидці встановлені. Слідчий володіє інформацією про зміст і характер події, але відносно особи, що заподіяла тілесні ушкодження відомості відсутні чи їх вкрай мало: окремі нечіткі дані про ознаки зовнішності, одягу, кількості осіб, що нападали і т.п. Відомості про подію містять інформацію про місце, час та інші обставини злочину, про спосіб, знаряддя, засоби і сліди його вчинення. Такі відомості можуть бути різного ступеня повноти, але в цілому дають правильне уявлення про спосіб і обстановку нанесення тяжкого тілесного ушкодження. 4. Виявлені матеріальні сліди злочину, які виступають джерелами інформації про його обставини [48, с. 97-99].

Визначені вище слідчі ситуації достатньо повно описують всі можливі випадки розвитку подій на початковому етапі розслідування заподіяння тілесних ушкоджень. Однак ми не можемо погодитись з самим формулюванням авторкою даної класифікації за критерієм «інформаційної достатності». Складно визначити ступінь достатності чи недостатності існуючої інформації. Наприклад, на наш погляд, немає в інформаційному плані великої різниці між третьою ситуацією першої групи та другою ситуацією другої групи. До того ж, криміналістичне значення типових слідчих ситуацій у тому, що по кожній з них

є свій комплекс слідчих (розшукових) дій, який має проводити слідчий. До цього доходить і сама авторка, надалі надаючи рекомендації щодо розслідування за класичними типовими слідчими ситуаціями [48, с. 101-103].

За таким же критерієм – інформаційної достатності поділяє типові слідчі ситуації С. О. Сафронов, розглядаючи методика розслідування умисного заподіяння тяжких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень. При цьому він поділяє розслідування на два етапи: збору основних відомостей про подію злочину та етап детального (всебічного) розслідування, докладно не пояснюючи авторську назву цих етапів та їх межі. Мабуть автор мав на увазі початковий і подальший етапи. На етапі збору основних відомостей про подію злочину він виділяє наступні ситуації: 1. Ситуації інформаційної недостатності (пошукові ситуації): особа, що вчинила злочин, невідома, й інформації про неї немає; невстановлена особистість потерпілого; невідомі свідки злочину; немає матеріальних слідів злочину, які виступають як докази його вчинення. 2. Ситуації інформаційної достатності про подію (обставини) злочину: особа, яка вчинила злочин відома, або є інформація про неї; відома особистість потерпілого; відомі свідки злочину; є матеріальні сліди злочину, які виступають як докази його вчинення. Але надалі за текстом розглядаються слідчі (розшукові) дії у зв'язку з слідчими ситуаціями першої групи [153, с. 82-88]. Виникає питання щодо доцільності розробки та наведення ситуацій другої групи взагалі.

На етапі детального (всебічного) розслідування С. О. Сафронов зазначає такі слідчі ситуації: 1. Встановлено особу, яка вчинила злочин. 2. Не встановлена особа, яка вчинила злочин. 3. Психічне або інше важке захворювання обвинуваченого перешкоджає закінченню провадження кримінальної справи. 4. Здійснюється протидія розслідуванню. 5. Наявність групи осіб, які заподіяли тілесне ушкодження одному потерпілому. 6. Немає свідків-очевидців злочину [153, с. 50]. При цьому автором не визначаються слідчі (розшукові) дії, що потрібно проводити для їх вирішення. Наведений перелік типових слідчих ситуацій, на наш погляд, не відповідає принципам

етапізації розслідування та переплітається з визначеними вище ситуаціями.

Спираючись на аналіз практики розслідування заподіяння шкоди здоров'ю визначає типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування Є. Г. Сахарова: 1) злочинець затриманий на місці події, відомий потерпілий, установлені очевидці й інші свідки, виявлені матеріальні сліди злочинних дій; 2) злочинець зник з місця події, відомі дані про його особу; 3) злочинець зник з місця події, інформація про нього майже відсутня; 4) шкоду здоров'ю було заподіяно задовго до того, як про злочин довідалися правоохоронні органи; винний не відомий або відомий [154, с. 91].

Систему типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування, умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого пропонує Т. О. Лускатова, поділяючи їх на три групи: 1) за можливістю отримання від жертви інформації про подію: у певному місці виявлено труп або особа помирає, не приходячи до свідомості; жертва надає окремі відомості певній особі, після чого помирає; потерпілий до настання смерті надає показання слідчому; 2) відповідно до ступеня інформованості щодо особи жертви: відсутня інформація щодо особи загиблого; наявна інформація щодо особи загиблого, отримана від певної особи; потерпілий надає інформацію щодо себе до настання смерті; 3) відповідно до ступеня інформованості щодо особи злочинця: особу злочинця встановлено та його затримано під час або безпосередньо після вчинення злочину; особу злочинця не встановлено, але є окремі дані, що дозволяють його розшукувати; не виявлено інформації про особу злочинця [119, с. 109-110]. Аналізуючи наведену систему, можна зазначити, що об'єднуючи її складові, ми фактично маємо класичні слідчі ситуації початкового етапу розслідування, описані нами вище.

Розглянувши типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, розроблені вченими-криміналістами, зупинимось на особливостях вчинення злочинів неповнолітніми та можливі специфічні особливості слідчих ситуацій з урахуванням суб'єкта вчинення злочину. Залежно від особливостей отримання, повноти і характеру інформації,

яка міститься в первинних матеріалах, Є. Д. Лук'янчиков виділяє такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів, учинених неповнолітніми: 1) обстановка місця вчинення кримінального правопорушення, інформація, яка міститься в матеріальних слідах, вказує на вчинення його неповнолітньою особою; 2) потерпілі та свідки стверджують, що суспільно небезпечне діяння вчинене неповнолітнім. В одних випадках вони прямо вказують на конкретну особу, в інших – роблять висновок, виходячи із зовнішнього вигляду та поведінки правопорушника; 3) неповнолітній підозрюваний затриманий на місці вчинення кримінального правопорушення або з'явився з повинною [116, с. 13]. Висловлені думки, безумовно, мають місце та вагомі для розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми. Але, на нашу думку, вченим описано скоріше не слідчі ситуації, а джерела інформації, що свідчать про вчинення злочину саме неповнолітнім. Загалом, аналізуючи наукову літературу, присвячену методиці розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми, нами не знайдено опису типових слідчих ситуацій, що цілком зрозуміло. На нашу думку, при розробці поза видових методик розслідування взагалі неможливо описати типові слідчі ситуації. Важливе значення має тільки визначення та опис ознак, що характеризують ту чи іншу поза видову методику (час, місце, обстановку, особу злочинця тощо). Тому розглянемо типові слідчі ситуації, розроблені вченими у відношенні до розслідування злочинів окремого виду, вчинених неповнолітніми.

Розглядаючи розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми О. О. Андрєєв виділяє наступні типові слідчі ситуації: 1. Інформація про особу потерпілого, злочинця та мотиви вбивства відсутня. 2. Є інформація про особу жертви вбивства, але відсутні відомості про особу злочинця та мотиви вбивства. 3. Є інформація про особу жертви, мотиви вбивства та особу, яка його скоїла: повідомлення про вбивство надійшло від близьких родичів жертви, які мають уявлення про злочинця і мотив убивства; від потерпілого надійшло повідомлення про вчинення стосовно нього замаху на вбивство; повідомлення надійшло від працівників правоохоронних органів про затримання злочинця в

момент вчинення вбивства або безпосередньо після цього [3, с. 116-121].

При розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми, Д. А. Патрелюк виділяє наступні слідчі ситуації: 1) неповнолітнього затримано; транспортний засіб виявлено; 2) неповнолітнього не затримано, але про нього є певні відомості; транспортний засіб виявлено; 3) неповнолітнього не затримано, але про нього є певні відомості; транспортний засіб не виявлено [133, с. 136].

При розслідуванні крадіжок виділяють такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування: 1) факт крадіжки встановлено і підозрюваного неповнолітнього затримано з речовими доказами або за «гарячими слідами»; 2) факт крадіжки встановлено, є відомості стосовно неповнолітнього злочинця (або групи злочинців), проте ніхто не затриманий; 3) факт крадіжки встановлено, але відомості про неповнолітнього злочинця відсутні [148, с. 130–132]. Спираючись на зазначені вище слідчі ситуації, більш детально описує їх щодо крадіжок, вчинених неповнолітніми Ю. В. Рудницька. Коли факт крадіжки встановлено і підозрюваного неповнолітнього затримано з речовими доказами або по гарячих слідах, вона виділяє групу слідчих ситуацій залежно від часу та місця затримання злочинців: 1) особу неповнолітнього злочинця затримано під час слідування з місця події; 2) особу неповнолітнього злочинця затримано безпосереднього на місці події; 3) особу неповнолітнього злочинця затримано під час спроби реалізації викраденого майна (залишення в ломбарді, продаж, обмін та ін.); 4) особу неповнолітнього злочинця затримано через певний проміжок часу в результаті проведення оперативно-розшукових заходів. Коли факт крадіжки встановлено, є відомості стосовно злочинця (або групи злочинців), проте ніхто не затриманий, доцільно виділити такі її види: 1) факт крадіжки встановлено, є відомості про неповнолітню особу (осіб), що підозрюються у скоєнні крадіжки, проте невідоме їхнє місцезнаходження та не виявлено викрадене майно; 2) факт крадіжки встановлено, є відомості про неповнолітню особу (осіб), що підозрюють у скоєнні злочину, проте невідоме їхнє місцезнаходження, викрадене майно виявлено. Залежно від способу

отримання інформації про кримінальне правопорушення можна виділити окрему групу ситуацій, а саме: 1) отримання інформації з обстановки місця події, яка міститься в матеріальних слідах, вказує на вчинення злочину неповнолітніми; 2) отримання інформації від заявників, потерпілих або свідків (очевидців), які вказують, що крадіжку вчинили неповнолітні; 3) отримання інформації після самостійного виявлення працівниками правоохоронних органів з будь-якого джерела інформації, що може свідчити про правопорушення; 4) інформація отримана в результаті добровільного зізнання неповнолітнього про вчинення крадіжки. Коли факт крадіжки встановлено, але дані про злочинця відсутні, можна виділити такі її види: 1) факт крадіжки встановлено, не виявлено викрадене майно та немає відомостей про неповнолітню особу, що скоїла крадіжку; 2) факт крадіжки встановлено, виявлено викрадене майно та немає відомостей про неповнолітню особу, що скоїла крадіжку [150, с. 106-108].

Базуючись на аналізі матеріалів судово-слідчої практики типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, виділяє К. В. Бахчев: «1) неповнолітній хуліган затриманий під час вчинення суспільно небезпечних дій, наявні очевидці події та матеріальна доказова інформація – 19 %; 2) вчинено хуліганські дії, неповнолітнього хулігана не затримано, наявні очевидці події та матеріальна доказова інформація – 41 %; 3) вчинено хуліганські дії, неповнолітнього хулігана не затримано, недостатня доказова інформація – 23 %; 4) вчинено хуліганські дії, відсутні характеристики правопорушника, недостатня доказова інформація – 17 % [9, с. 114].

При розробці методики розслідування грабежів, вчинених неповнолітніми Б. Ю. Бистрицький вважає, що «оптимально доцільним буде обрати критерієм типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, обсяг та зміст інформації про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення». За цим критерієм він поділяє слідчі ситуації на такі групи: 1) особа, яка намагалася вчинити грабіж, затримана на

місці вчинення злочину або безпосередньо після його вчинення; 2) затриманий лише один співучасник грабежу, про іншого (інших) наявні або лише окремі відомості або відомості відсутні взагалі; 3) особа, яка вчинила грабіж, не затримана, але про неї є певні відомості; 4) відсутні будь-які відомості про особу, яка вчинила грабіж [19, с. 83].

Аналізуючи думки науковців щодо типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування різних видів злочинів, вчинених неповнолітніми, можна зазначити, що вони незначним чином відрізняються від класичної схеми, побудованої на інформації про вчинений злочин і відомостях щодо особи злочинця та його місцезнаходженні.

Базуючись на аналізі думок науковців з урахуванням даних судово-слідчої практики, криміналістичної характеристики злочину та за результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень виділимо наступні типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, вчинених неповнолітніми:

1. В наявності достатні дані про подію злочину, підозрюваного або групу підозрюваних затримано на місці вчинення злочину, потерпілий звернувся з заявою до органів поліції та в змозі надати інформацію про подію, є свідки та очевидці (15 % випадків за результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень).

2. В наявності достатні дані про подію злочину, підозрюваний або група осіб втекли з місця події, але потерпілий та свідки (очевидці) знайомі з підозрюваними та прямо вказують на їх можливе місцезнаходження та надають іншу інформацію про них (18 %).

3. В наявності достатні дані про подію злочину, підозрюваний або група осіб втекли з місця події, є інформація від свідків (очевидців) та потерпілого про ознаки злочинців, але їх місцезнаходження невідомо (33 %).

4. Інформація про подію злочину надійшла від потерпілого, на його тілі та одязі ознаки нанесення тілесних пошкоджень, підозрюваний або група з місця події зникли, відсутня будь-яка інформація про них та їх

місцезнаходження невідоме, відсутні свідки (очевидці) (30 %).

5. Подія злочину відбулася в минулому, інформація про подію надійшла до органів поліції від потерпілого або свідків (очевидців) чи виявлена безпосередньо органами слідства або оперативними підрозділами, дані про підозрюваних можуть бути або повними (особа відома) або частковими (є опис зовнішності, встановлено їх друзів, знайомих) (4 %) [Додаток 1].

Визначені нами перші чотири слідчі ситуації розташовано нами за ступенем сприятливості до розслідування. Безумовно, найбільш сприятливою є перша слідча ситуація. Така ситуація виникає, як правило, у денний або вечірні часи у присутності значної кількості людей. Злочин вчиняється неповнолітнім по відношенню до іншого неповнолітнього, жінки чи особи похилого віку або групою неповнолітніх по відношенню до будь-якої особи, частіше з хуліганських мотивів та у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Припинення злочину та затримання злочинців у цій ситуації здійснюється громадськістю або нарядами патрульної поліції, що прибули на місце події. Початкові дані про вчинення злочину в даній ситуації зазвичай не викликають сумнівів у наявності злочинної події і дають змогу слідчому прийняти обгрунтовані рішення. Діяльність слідчого в даній ситуації направлена на збирання і процесуальне закріплення доказів про причетність неповнолітнього до злочину. В даній ситуації початковий етап розслідування одразу переходить у подальший етап, тому переважають слідчі (розшукові) дії, направлені на доказування.

У цій ситуації пропонується наступний комплекс слідчих (розшукових) дій: затримання злочинця та встановлення його особи; особистий обшук злочинця; освідування злочинця на предмет вживання алкогольних напоїв чи наркотичних речовин; огляд місця події; допит підозрюваного; допит свідків (очевидців); допит потерпілого, якщо характер нанесених тілесних ушкоджень дозволяє це зробити; призначення судово-медичної експертизи.

Зазначені слідчі (розшукові) проводяться безпосередньо на місці події або відразу після затримання злочинця та огляду місця події. Після проведення

вказаних слідчих (розшукових) дій потрібно, по можливості у найкоротші терміни провести також обшук за місцем проживання підозрюваного, слідчий експеримент та призначити інші експертизи залежно від ситуації. Наприклад, призначається експертиза зброї при застосуванні при вчиненні злочину холодної чи вогнепальної зброї.

Друга слідча ситуація виникає у разі наявності неприязних відносин між різними угрупованнями неповнолітніх, що мешкають в одному районі або відвідують один навчальний заклад, спортивну секцію, клуб тощо. Також така ситуація може виникнути у разі наявності неприязних відносин повнолітньої особи, яка мешкає в одному районі з підозрюваним та на протязі певного часу намагається вплинути на поведінку особи, робить зауваження до нього, докучає неправомірними вимогами тощо. Негативна реакція може виникнути у неповнолітнього при одноразовій образі з боку дорослого. В такій ситуації пропонується комплекс слідчих (розшукових) дій, пов'язаний, з одного боку, з формуванням доказової бази, з іншого – направлений на пошук та затримання злочинця. Такими діями мають бути: огляду місця події; допити свідків та очевидців; допит потерпілого; призначення судово-медичної експертизи.

Для пошуку підозрюваного потрібно здійснити наступні дії: перевірка підозрюваного за криміналістичними обліками, якщо відоме його прізвище або місце проживання; спостереження за місцем проживання або місцями можливого появлення злочинця (за інформацією отриманою від потерпілого, свідків, очевидців); аудіо-, відео контроль місця проживання злочинця; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та інформаційних систем (телефону або комп'ютеру).

Третя ситуація в інформаційному плані поступається першим двом. У даному випадку неповнолітній злочинець може вчинити злочин як одноособово з метою неприязного відношення до певної категорії осіб, але частіше у групі, що мешкає, як правило, у віддаленому від потерпілого районі. Третя ситуація може трапитись як у громадському, так і у відносно тихому від людей місці. Можливо проведення наступних СРД: огляду місця події; допити свідків та

очевидців; допит потерпілого; призначення судово-медичної експертизи.

Допити свідків, очевидців, потерпілого повинні бути направлені на отримання максимальної інформації щодо особи підозрюваних. Якщо після прибуття СОГ від свідків буде отримано інформацію про напрямок руху злочинця, потрібно вжити заходів щодо переслідування його за гарячими слідами. Можливо використання нарядів патрульної поліції, в тому числі під час патрулювання разом зі свідком (очевидцем), який добре запам'ятав злочинця. Якщо заходи щодо затримання злочинця за гарячими слідами не принесли успіху, зусилля потрібно направити на встановлення його особи. З цією метою можливо проведення наступних заходів та НСРД: складання словесного портрета та фоторобота з розповсюдженням його серед нарядів патрульної служби, співробітниками оперативних підрозділів поліції та у засобах масової інформації; за результатами проведення огляду місця події та можливого вилучення слідів злочину перевірити їх за криміналістичними обліками та призначити необхідні експертизи з вирішенням питань діагностичного характеру; встановлення місцезнаходження радіоелектронного пристрою; використання негласного співробітництва.

Четверта слідча ситуація є найбільш несприятливою для розслідування. Вона трапляється частіше у вечірні часи за відсутності свідків та коли напад здійснюється несподівано. Мотивом нападу може бути помста, хуліганські мотиви або, навіть, дії, виконані на замовлення. Для її вирішення цієї ситуації необхідно проведення більшої кількості пошукових дій, ніж таких, що направлені на закріплення доказів. Початковими СРД залишається огляд місця події, допит потерпілого, призначення судово-медичної експертизи. Пошукові дії повинні бути направлені на встановлення свідків, очевидців, отримання будь-якої інформації про особу злочинця та врешті встановлення самого підозрюваного. Це такі дії, як: подвірний, по квартирний обхід з метою встановлення можливих свідків, очевидців; складання орієнтувань про вчинений злочин для інших підрозділів поліції; пошук свідків за маршрутом передбачуваного руху злочинця; спостереження за місцями можливої появи

підозрюваного (найближчі бари, нічні клуби, дискотеки тощо), перевірки за криміналістичними обліками та призначення експертиз за слідами, виявленими при огляді місця події; встановлення місцезнаходження радіоелектронного пристрою; використання конфіденційного співробітництва.

П'ята ситуація зустрічається досить рідко у практиці органів поліції. Після події злочину у даному випадку пройшов певний час. У випадку звернення потерпілого до органів поліції не відразу, а через деякий час після вчинення злочину може бути обумовлено незнанням ним законів, недовірою до правоохоронних органів або небажанням притягнути до відповідальності родича або друга, знайомого, якщо ними вчинено злочин. Також ця ситуація виникає при безпосередньому виявленні слідчим або оперативними працівниками ознак злочину під час розслідування інших кримінальних правопорушень. У даному випадку особа злочинця, як правило, відома і не виникає проблем з її розшуком. Складніше у даному випадку проводити дії, направлені на формування доказової бази. СРД у даній слідчій ситуації можуть бути такими: допити свідків, очевидців, потерпілого, а після розшуку та затримання – підозрюваного. Складнощі можуть виникнути з пошуком свідків та очевидців та проведенням судово-медичної експертизи. Чим більше часу пройшло з моменту заподіяння тілесних ушкоджень, тим складніше експерту визначити тяжкість нанесених тілесних ушкоджень, їх характер, локалізацію, механізм утворення тощо. Не можна відкидати версію про можливість інсценування нанесення тілесних ушкоджень з боку потерпілого, що звернувся з заявою. При перевірці такої версії значну роль відіграють саме результати судово-медичної експертизи. У даній слідчій ситуації практично неможливо проведення огляду місця події, оскільки з плином часу сліди злочину можуть бути знищені. Тобто у зазначеній слідчій ситуації першочергове значення мають показання свідків, очевидців, потерпілого і самого підозрюваного.

2.3. Типові слідчі ситуації та комплекси слідчих (розшукових) дій на подальшому етапі розслідування

Як зазначалось раніше подальший етап починається з прийняття слідчим рішення про оголошення повідомлення особі про підозру і закінчується пред'явлення обвинувачення, коли сформовано доказову базу та вирішено всі завдання розслідування. Завдання, перш за все, спрямовані на доказування вини підозрюваного, виявлення співучасників злочину та всіх епізодів злочинної діяльності. На думку Р.С. Белкіна основною метою цього етапу є «розгорнуте, послідовне, методичне доказування» [15, с. 261]. Якщо злочинця знайдено та зібрано достатньо доказів для притягнення його до відповідальності, то на наступному етапі розслідування «здійснюється скрупульозна перевірка підстав обвинувачення, виявляються всі учасники та всі епізоди злочинної діяльності, вивчаються усі зв'язки між елементами складу злочину, встановлюються у всій повноті можливі причини й умови, що сприяли злочину» [12, с. 637]. Завдання подальшого етапу він вважав значно більшими, ніж звичайна перевірка та аналіз вже існуючих даних про подію злочину та роль у ньому кожного з учасників. Він вважав одним з завдань подальшого етапу встановлення особи підозрюваного злочину, якщо на початковому етапі це не вдалось зробити. Ми не підтримуємо такої думки і вважаємо, що встановлення підозрюваного є основним та останнім завданням початкового етапу. Як зазначає Л. Я. Драпкін, «після отримання даних, що дають підставу підозрювати конкретну особу у вчиненні злочину та його допиту як підозрюваного, завдання початкового етапу вважаються виконаними» [93, с. 353]. Ми частково погоджуємось з цією думкою, але вважаємо, що допит підозрюваного є однією з основних та важливих слідчих (розшукових) дій вже подальшого етапу.

Подальший етап характеризується вирішенням проблемних ситуацій що основних структурних елементів предмета доказування: події та способу вчинення злочину, мети та мотивів, особа злочинця тощо. Доказова інформація,

що знаходиться у розпорядженні слідчого дозволяє з достатньою впевненістю відповісти на основні питання, що більшою мірою визначали проблемність початкового етапу. «Відомості, що перебувають у розпорядженні слідчого, на наступному етапі відрізняються більше значним обсягом (кількісний критерій), а їх зміст – логічною впорядкованістю, більшою конкретністю, розмаїтістю процесуальних джерел, цілеспрямованістю й доказовою надійністю (якісні критерії). Всі ці властивості доказової інформації дають можливість перейти від евристичного (імовірнісного, багатoversійного, нерідко інтуїтивного) до дискурсивного (послідовного, побудованого на логічних висновках, отриманих з накопичених у справі доказів) варіанту розслідування». Аналізуючи всі складові подальшого етапу розслідування, Л. Я. Драпкін доходить висновку, що основною його ознакою є «процес доказування, що здійснюється шляхом інформаційного розгортання вже наявних вихідних даних до джерел нових або додаткових відомостей, а від них – до встановлення фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження» [93, с. 354].

На подальшому, як і на початковому етапі розслідування кількість і послідовність проведення СРД залежить від слідчих ситуацій. Вивчення кримінальних справ про тілесні ушкодження, проведене В. Г. Дрозд, надало їй змогу визначити наступні слідчі ситуації, що формувалися на подальшому етапі:

«1. Особа, яка заподіяла тілесні ушкодження встановлена, затримана і щодо неї збирають докази для доведення винуватості (86,3 %).

2. Особа, яка вчинила злочин не встановлена. По справі організована взаємодія слідчого з оперативними підрозділами органу внутрішніх справ. Планувалося проведення тактичних операцій по встановленню підозрюваного (5,9 %).

3. Психічне або інше важке захворювання підозрюваного (обвинуваченого) перешкоджало закінченню провадження по кримінальній справі (19,6 %).

4. Розслідуванню по кримінальній справі чинилася активна протидія

(7,8 %): з боку злочинця – 52,9 %, його близьких – 33,3 %, знайомих – 15,7 %» [48, с.100].

Також, базуючись на матеріалах вивчення судово-слідчої практики, К. В. Бахчев виокремлює типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми:

«1) неповнолітньому хулігану пред'явлено підозру, він дає правдиві показання та співпрацює зі слідством – 24 %;

2) неповнолітньому хулігану пред'явлено підозру, він відмовляється від дачі показань та не визнає свою вину, а доказової бази недостатньо до повного її доведення – 17 %;

3) неповнолітньому хулігану пред'явлено підозру, він дає неправдиві показання та не визнає свою вину, а доказової бази недостатньо до повного її доведення – 42 %;

4) неповнолітньому хулігану пред'явлено підозру, він дає неправдиві показання та не визнає свою вину, а доказової бази достатньо до повного її доведення – 13 %;

5) інші – 4 %» [9, с. 122-123].

На нашу думку, слідчі ситуації подальшого етапу розслідування формуються в залежності від достатності доказової інформації та від лінії поведінки особи підозрюваного, а саме ступені визнання чи невизнання своєї провини. Зважаючи на означене вище та спираючись на результати аналізу матеріалів кримінальних проваджень щодо заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування можна визначити таким чином:

1. Підозрюваний не визнає свою провину у вчиненні злочину, відмовляється надавати будь-яку інформацію або надає неправдиву свідчення, активно чи пасивно протидіє слідству.

2. Підозрюваний частково визнає свою провину у вчиненні злочину, тілесні пошкодження на потерпілому пояснює випадковістю, вчинення їх у стані самооборони чи сильного душевного хвилювання, ненавмисно, замовчує

мотиви та мету вчинення злочину, частково перекладає провину на потерпілого.

3. Підозрюваний повністю визнає свою провину у вчиненні злочину, надає повну інформацію, щиро кається, співпрацює зі слідством;

Наведені типові слідчі ситуації стосуються нанесення тілесних ушкоджень, учинені однією особою. Однак, розглядаючи криміналістичну характеристику злочину, ми звертали увагу, що переважна більшість цих злочинів вчиняються у групі, що певною мірою ускладнює вирішення завдань розслідування та впливає на формування слідчих ситуацій. На нашу думку, слідчі ситуації щодо розглядуваних злочинів, вчинених у групі мають виглядати наступним чином:

1. В наявності дані, що вказують на вчинення злочину у групі, але затримано одну особу, якій повідомлено про підозру. Підозрюваний не визнає вини, хоча є фактичні дані, що вказують на вчинення злочину саме ним, відмовляється давати показання щодо своєї та причетності інших осіб до вчинення злочину (9 %).

2. Підозрюваного затримано, він визнає свою провину, але замовчує відомості щодо співучасників злочину. У матеріалах кримінального провадження недостатньо даних щодо інших учасників злочину, їх не затримано та доказів участі кожного з них недостатньо (14 %).

3. Підозрюваний визнає свою провину, але замовчує відомості щодо співучасників злочину. В наявності фактичні дані щодо інших учасників злочину, але їх не затримано (7 %).

4. Затримано декілька учасників злочину. Є достатні дані, що вказують на вчинення ними злочину, але вони не визнають своєї вини, не називають інших учасників злочину та відмовляються співпрацювати зі слідством (12 %).

5. Затримано всіх учасників групи, але вони не визнають або частково визнають свою вину у вчиненні злочину, у показаннях затриманих є розбіжності (35 %).

6. Затримано всіх учасників злочинної групи, які повністю визнає свою

вину у вчиненні злочину, та вони співпрацюють з органами досудового розслідування (23 %) [Додаток 1].

Розглянемо комплекси слідчих (розшукових) дій щодо наведених слідчих ситуацій, оскільки вони охоплюють вказані нами слідчі ситуації щодо одного підозрюваного.

Перша слідча ситуація є досить складною для розслідування. Її вирішення проходить у стані активної чи пасивної протидії розслідуванню з боку підозрюваного. Мотиви такої поведінки з боку підозрюваного можуть бути різні: повністю ухилитись від кримінальної відповідальності сподіваючись на некомпетентність органів розслідування, за допомогою професійних та «дорогих» адвокатів, підкупом свідків чи потерпілих або іншими способами; відтягнути термін настання кримінальної відповідальності, розуміючи про її настання; ненадання інформації щодо співучасників за мотивами дружнього до них відношення, підліткового «братерства»; боязнь викриття учасників через можливу помсту з їх боку у майбутньому; неприязнь до правоохоронних органів та ін.

У цій ситуації слідчий повинен систематизувати отримані раніше докази та отримати по можливості нові докази причетності підозрюваного до вчинення злочину. Для цього проводиться ретельний аналіз матеріалів кримінального провадження, визначаються допущені недоліки при проведенні СРД та намічаються шляхи їх виправлення. Аналізуються зібрані докази з точки зору їх достовірності, повноти та інформативності. Для вирішення завдань розслідування в цій ситуації проводиться весь можливий комплекс перевірочних, СРД та НСРД. З метою збирання оперативної та орієнтуючої інформації щодо можливих співучасників заподіяння тілесних ушкоджень здійснюється:

– перевірка за криміналістичними обліками НДЕКЦ та Департаменту інформаційного забезпечення МВС України причетності підозрюваного до вчинення інших злочинів. У разі встановлення такої причетності проводиться аналіз матеріалів кримінальних проваджень за участю підозрюваного;

опитування осіб, які проходили як співучасники по раніше вчиненим злочинам;

– пошук свідків, очевидців безпосередньо біля місця вчинення бійки та у місцях можливої появи підозрюваного з друзями (місця відпочинку, занять спортом, сумісного підробітку тощо);

– використання конфіденційного співробітництва.

Серед слідчих (розшукових) дій потрібно провести наступні:

– повторні допити родичів, друзів підозрюваного з метою отримання додаткових відомостей про особу підозрюваного та його оточення;

– огляд та виїмка кореспонденції підозрюваного, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та з електронних інформаційних систем;

– повторний допит підозрюваного з використанням тактичних прийомів емоційного та логічного впливу;

– обшук за місцем проживання підозрюваного з метою виявлення та вилучення предметів, що мають відношення до кримінального правопорушення, в тому числі знарядь вчинення злочину, зброї;

– обшук у місцях, що знаходяться у володінні чи використанні підозрюваного (сараї, гаражі тощо) з метою пошуку предметів, що вказують на причетність підозрюваного до злочину, а також предметів і документів (в тому числі в електронному вигляді), що можуть свідчити про зв'язки підозрюваного та можливих співучасників злочину: фотоальбоми, відеозаписи, листування тощо;

– пред'явлення для впізнання підозрюваного потерпілому та свідкам;

– отримання від підозрюваних зразків для проведення експертизи залежно від слідів, вилучених на місці події та призначення можливих експертиз: трасологічної (в тому числі дактилоскопічної), зброї, біологічної тощо.

Зазначені дії повинні бути спрямовані на отримання додаткової інформації, що свідчить про вчинення злочину саме цією особою, та на пошук інформації щодо співучасників злочину.

У другій ситуації коли підозрюваного затримано та він визнає свою вину, але у матеріалах кримінального провадження недостатньо даних про інших учасників злочину, слідчому потрібно з'ясувати мотиви відмови підозрюваного від надання свідчень. Ними можуть бути матеріальна або моральна залежність підозрюваного від співучасників. Матеріальною залежністю може бути обіцяна винагорода від співучасників чи їх родичів за ненадання правдивих свідчень. Моральна залежність може проявлятися у залякуванні з боку співучасників або у впливі з боку співучасників на властиві у підлітковий період почуття братерства, неможливості «зради» товаришів. Подолання такого відношення з боку підозрюваного можливо під час повторного допиту, використовуючи наступні тактичні прийоми: вплив на позитивні якості допитуваного, пояснення йому справжнього значення таких понять як «дружба», «зрада», «братерство»; переконання у невідворотності покарання за вчинений злочин та необхідності надання допомоги органам досудового розслідування; роз'яснення сутності наслідків учиненого злочину або можливість їх виникнення у майбутньому; переконання допитуваного у захищеності з боку правоохоронних органів від будь-якого негативного тиску та впливу злочинців. Для цього можливо залучення психолога. Також ефективним буде використання такого тактичного прийому, як створення слідчим уявлення про достатність у матеріалах кримінального провадження інформації щодо співучасників.

Для отримання інформації про співучасників, крім впливу на підозрюваного, необхідно проводити пошукові та гласні і негласні слідчі (розшукові) дії, направлені на розшук співучасників, що були визначені нами по першій слідчій ситуації.

У третій слідчій ситуації, коли підозрюваний також визнає свою провину та замовчує відомості щодо співучасників злочину, слідчому, аналогічно попередніх ситуацій, необхідно також встановити мотиви відмови від надання таких відомостей та в залежності від встановленого діяти відповідно зазначеним вище рекомендаціям.

Щодо інших учасників злочину, відомості про яких відомі слідчому, то

потрібно проводити комплекс заходів, направлених на їх розшук і затримання. В даній ситуації переважають негласні слідчі (розшукові) дії:

- накладення арешту на кореспонденцію, а у разі її отримання – огляд і виїмка;
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;
- зняття інформації з електронних інформаційних систем;
- аудіо-, відео контроль місця проживання підозрюваних;
- обстеження житла та іншого володіння особи;
- спостереження за місцями можливої появи підозрюваних;
- використання конфіденційного співробітництва.

Також надається доручення оперативним підрозділам на встановлення місцезнаходження підозрюваних, яке може здійснюватись шляхом: подвірного та по квартирному обходу з метою встановлення та опитування свідків, очевидців; демонстрацією громадянам фоторобота чи, у разі їх наявності, фотографій злочинців; спостереженням за місцями можливої появи підозрюваних (бари, нічні клуби, дискотеки тощо, місця проживання друзів, родичів, знайомих); засідки в місцях можливої появи злочинця.

Серед СРД важливим є проведення допитів друзів, родичів і знайомих співучасників злочину з використанням тактичних прийомів, направлених на переконання їх співпрацювати зі слідством, невідворотності покарання винних, з доведенням їх змісту ст. 384 та 385 КК України про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання свідків чи відмову від давання показань.

У четвертій слідчій ситуації затримано декілька учасників злочину, які не визнають своєї вини та відмовляються співпрацювати зі слідством, але є достатні дані, що вказують на вчинення ними злочину. При цій ситуації потрібно використовувати наявні у матеріалах кримінального провадження докази причетності їх до вчиненого злочину. Це можливо на повторних допитах з використанням прийомів логічного впливу: пред'явленням речових доказів; оголошенням показань свідків, очевидців, що містяться у протоколах допитів;

пред'явленням результатів експертиз, що підтверджують їх причетність до злочину. Також, зважаючи на психологічний стан неповнолітніх, ступінь сформованості рис характеру та особливостей психіки, можливо використання прийомів емоційного впливу.

П'ята ситуація, коли затримано всіх учасників групи, але вони не визнають або частково визнають свою вину у вчиненні злочину та у їх показаннях є розбіжності, зусилля слідчого повинні бути направлені по-перше на встановлення справжньої картини злочину, визначення організаторів нанесення тілесних ушкоджень та ступеня активності співучасників. По-друге, потрібно зібрати достатньо доказів підтвердження вини кожного з співучасників.

Спочатку потрібно допитати кожного із співучасників про подію злочину, зосереджуючи увагу на деталях. Потім необхідно їх повторно допитати, починаючи з неповнолітнього, який на думку слідчого надає правдиві свідчення. Як правило, ним є найменший член угруповання. При допитах необхідно використовувати показання співучасників. При наявності розбіжностей у показаннях проводиться одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. При проведенні допитів у даній ситуації можливо використання тактичних прийомів з метою розпалення конфлікту та створення напруги між членами групи. Одним із таких прийомів є компрометація одного з членів групи перед іншими. Для його реалізації слідчий попередньо вивчає особи всіх членів групи і встановлює який-небудь факт з життя особи, що може скомпрометувати її перед співучасниками, а потім сповіщає такі свідчення на допитах іншим членам групи. Але така інформація повинна бути ретельно перевіреною та правдивою і сприйматися іншими співучасниками як така, що негативно характеризує особу члена злочинної групи [136, с. 69]. Названий прийом може бути використаний щодо будь-якого учасника групового злочину.

Конфлікт між співучасниками можливо також спровокувати під час оголошення показань одного із членів групи іншим. Для ознайомлення членів злочинної групи із свідченнями співучасника, який визнав свою провину,

слідчий не повністю знайомить з показаннями співучасника, а обирає частину показань, у яких є підтвердження вини кого-небудь із співучасників злочину, вчиненого у групі. З тактичної точки зору, залежно від ситуації та особи, яку допитують, іноді недостатньо просто зачитати свідчення. Можливими є прослуховування фрагменту звукозапису або перегляд відеозапису, в яких зафіксовано фрагмент допиту, в якому відбувається сповіщення співучасникам правдивих свідчень [136, с. 69].

Для встановлення вини кожного із співучасників важливою СРД є слідчий експеримент. Основним тактичним прийомом у даному випадку є проведення експериментів з кожним з учасників окремо. При цьому потрібно зосереджувати увагу та спрямовувати дії підозрюваного, з яким проводиться експеримент, на точність зазначення місць нанесення тілесних пошкоджень. Результати слідчих експериментів різних учасників потрібно спів ставляти між собою та з іншими доказами, що можуть міститися у протоколах допитів, висновках експертиз, зокрема судово-медичної, де зазначається кількість та локалізація тілесних пошкоджень на тілі потерпілого. Шляхом аналізу зібраної інформації робляться висновки щодо механізму вчинення злочину та ступені участі кожного з неповнолітніх у ньому.

Остання слідча ситуація при якій затримано всіх учасників злочинної групи, які повністю визнає свою вину у вчиненні злочину та вони співпрацюють з органами досудового розслідування, є, безумовно, найбільш сприятливою для розслідування. Однак, вона є водночас, не самою простою у тактичному плані. У даній ситуації слідчому потрібно ретельно проаналізувати матеріали кримінального провадження з метою визначення недоліків у проведенні розслідування на початковому етапі та спланувати проведення подальших СРД таким чином, щоб максимально сформувати доказову базу по кожному з учасників злочину. Потрібно мати на увазі, що на стадії судового розгляду будь-який з співучасників злочину може відмовитись від показань, наданих ним на досудовому слідстві, аргументуючи, наприклад, фізичним або психічним впливом на нього з боку слідчого чи працівників оперативних

підрозділів. Зважаючи на це слідчому необхідно при проведенні СРД приділяти значну увагу засобам фіксації, зокрема фото- та відео зйомці.

Висновки до розділу 2

1. Типові слідчі версії висуваються в умовах істотного дефіциту первинної інформації і дають саме загальне, приблизне передбачення або пояснення події чи окремих її елементів. Провідну роль у побудові типових версій відіграють теоретичні положення криміналістики, дані криміналістичної характеристики злочину, статистичні дані, розроблені стандартні схеми розкриття злочину тощо. Типові версії на практиці використовуються найчастіше на початковому етапі розслідування злочину. Далі за розвитком процесу розслідування більшого значення набувають конкретні версії, що ґрунтуються на зібраній по кримінальному провадженню інформації.

2. При розслідуванні заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми може бути висунуто наступні версії, що стосуються особи підозрюваного: а) щодо зв'язку підозрюваного з особою потерпілого: стороння особа; особа, знайома з потерпілим (родичі, сусіди, друзі, випадкові знайомі); стороння особа, але знайома з оточення потерпілого або його родичами; б) щодо наявності попередньої змови при вчиненні злочину у групі: без попередньої змови; за попередньою змовою; організованою групою; в) щодо наявності у злочинців попереднього злочинного досвіду: вчинено особою вперше; вчинено особою, який раніше вчиняв такий же злочин або інші (хуліганство, крадіжки, грабежі тощо) та знаходиться на обліку у поліції; г) щодо місце проживання підозрюваного: у межах одного з потерпілим району міста; з сусіднього району або іншого району міста; з сільської місцевості або іншого міста; д) щодо мотиву та мети злочину: з хуліганських мотивів; з корисливих мотивів (є ознаки грабежу); з метою помсти; з метою само затвердження, демонстрації своєї переваги.

3. Наведені думки науковців свідчить, що початковий етап

характеризується недостатньою інформативністю та короткостроковістю, що формує його завдання та функції, виконання яких забезпечує підґрунтя для подальшого успішного розслідування в цілому. Початковий етап розслідування починається з моменту повідомлення в органи поліції про вчинення кримінального правопорушення та закінчується затриманням особи та оголошенням йому повідомленням про підозру. З криміналістичної точки зору на цей момент має бути зібрано достатньо доказів, що свідчать про причетність особи до вчинення злочину.

4. Подальший етап розслідування триває до моменту, коли слідчий, прокурор вважає зібрані під час досудового розслідування докази є достатніми для складання обвинувального акта. З криміналістичної точки зору мають бути проведені всі можливі слідчі (розшукові) дії, отримано результати всіх призначених по справі експертиз і повністю сформовано доказову базу. Подальший етап характеризується вирішенням проблемних ситуацій щодо основних структурних елементів предмета доказування: події та способу вчинення злочину, мети та мотивів, особа злочинця тощо.

5. Базуючись на аналізі думок науковців з урахуванням даних судово-слідчої практики, криміналістичної характеристики злочину та за результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень виділимо наступні типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, вчинених неповнолітніми: а) є достатні дані про подію злочину, підозрюваного або групу підозрюваних затримано на місці вчинення злочину, потерпілий звернувся з заявою до органів поліції та в змозі надати інформацію про подію, є свідки та очевидці (15 % випадків за результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень); б) є достатні дані про подію злочину, підозрюваний або група осіб втекли з місця події, але потерпілий та свідки (очевидці) знайомі з підозрюваними та прямо вказують на їх можливе місцезнаходження та надають іншу інформацію про них (18 %); в) є достатні дані про подію злочину, підозрюваний або група осіб втекли з місця події, є інформація від свідків (очевидців) та потерпілого про ознаки злочинців, але їх

місцезнаходження невідомо (33 %); г) інформація про подію злочину надійшла від потерпілого, на його тілі та одязі ознаки нанесення тілесних пошкоджень, підозрюваний або група з місця події зникли, відсутня будь-яка інформація про них та їх місцезнаходження невідоме, відсутні свідки (очевидці) (30 %); д) подія злочину відбулася в минулому, інформація про подію надійшла до органів поліції від потерпілого або свідків (очевидців) чи виявлена безпосередньо органами слідства або оперативними підрозділами, дані про підозрюваних можуть бути або повними (особа відома) або частковими (є опис зовнішності, встановлено їх друзів, знайомих) (4 %).

б. Слідчі ситуації подальшого етапу розслідування щодо розглядуваних злочинів, вчинених у групі мають виглядати наступним чином: а) є достатні дані, що вказують на вчинення злочину у групі, але затримано одну особу, якій повідомлено про підозру. Підозрюваний не визнає вини, хоча є фактичні дані, що вказують на вчинення злочину саме ним, відмовляється давати показання щодо своєї та причетності інших осіб до вчинення злочину (9 %); б) підозрюваного затримано, він визнає свою провину, але замовчує відомості щодо співучасників злочину. У матеріалах кримінального провадження недостатньо даних щодо інших учасників злочину, їх не затримано та доказів участі кожного з них недостатньо (14 %); в) підозрюваний визнає свою провину, але замовчує відомості щодо співучасників злочину. В наявності фактичні дані щодо інших учасників злочину, але їх не затримано (7 %); г) затримано декілька учасників злочину. Є достатні дані, що вказують на вчинення ними злочину, але вони не визнають своєї вини, не називають інших учасників злочину та відмовляються співпрацювати зі слідством (12 %); д) затримано всіх учасників групи, але вони не визнають або частково визнають свою вину у вчиненні злочину, у показаннях затриманих є розбіжності (35 %); е) затримано всіх учасників злочинної групи, які повністю визнає свою вину у вчиненні злочину, та вони співпрацюють з органами досудового розслідування (23 %).

Розділ 3

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

3.1. Організація і тактика огляду й освідування

Огляд є найбільш розповсюдженою слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на отримання вагомої для розслідування інформації. Процесуальний порядок проведення огляду регламентовано ст. 237 КПК України, згідно якої «з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів». За змістом статті не виділяється окремо огляд місця події, хоча у криміналістичній методиці та практиці розслідування злочинів він займає значне місце та йому приділяється багато уваги з організаційної і тактичної точки зору. Однак, аналізуючи зміст статті КПК України та розробки науковців можна стверджувати, що місцем події частіше за все є ділянка місцевості або приміщення, тобто у статті опосередковано вказується на місце події, як об'єкт огляду. Серед інших видів огляду виділяють наступні: предметів і документів, ділянок місцевості та приміщень поза місцем події, трупа на місці його виявлення, тіла живих осіб (освідування), транспортних засобів, тварин та їх трупів [84, с. 217; 85, с. 274; 128, с. 8-9; 196, с. 18]. Аналізуючи матеріали кримінальних проваджень щодо заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, зазначимо, що під час розслідування проводились наступні види огляду: місця події (74 %); освідування (68 %); ділянок місцевості та приміщень, що не є місцем події (34 %); предметів (46 %); інші (3 %) [Додаток 1].

Розглянемо зазначені види огляду більш детально окремо.

Як нами зазначалось огляд місця події є однією з основних СРД у методиці розслідування будь-якого злочину, в тому числі розглядуваного нами.

У криміналістиці під оглядом місця події розуміють слідчу (розшукову) дію, яка має на меті дослідження матеріальної обстановки місця події шляхом безпосереднього її сприйняття слідчим чи іншими учасниками огляду з метою виявлення, фіксації та вилучення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування механізму події, а також інших обставин, що мають значення для кримінального провадження [128, с. 5; 106; 199, с. 523; 121, с. 8; 160, с.145-146].

Мета огляду місця події визначається змістом ст. 237 КПК України. Більш детально вона охарактеризована у роботах науковців. Так, В. О. Коновалова зазначає, що метою огляду є «а) виявлення слідів злочину та речових доказів; б) з'ясування обставин події; в) висунення версій про подію злочину та його учасників; г) отримання даних про осіб, які могли бачити вчинення злочину з метою організації оперативно-розшукових заходів і наступних слідчих дій» [84, с. 217-218]. Крім зазначених, Н. І. Клименко додає наступні: попереднє дослідження, оцінка слідів та речових доказів; виявлення причин і умов, що сприяли та полегшували вчинення злочину [128, с. 14]. Завдання огляду місця події відповідають меті та визначаються науковцями по-різному в залежності від тактичних завдань розслідування, виду злочину, слідчих ситуацій та інших чинників. Найбільш повно, на нашу думку, вони визначені К. О. Чаплинським: «вивчення, з'ясування та фіксація обстановки й інших обставин, що мають значення для кримінальної справи; відновлення картини злочинної події; виявлення, фіксація, вилучення, дослідження й оцінка слідів злочину і злочинця та інших речових доказів, що мають значення для справи; встановлення механізму злочинної події; з'ясування характеру впливу особи, яка учинила злочин, на навколишнє середовище; встановлення, виявлення та затримання особи, яка учинила злочин; встановлення (з'ясування особи) потерпілого та очевидців учиненого злочину; встановлення мотивів учинення злочину; встановлення кількості злочинців, час перебування на місці злочину, способу прибуття та зникнення з місця події; виявлення обставин, що сприяли або перешкоджали учиненню злочину; виявлення (встановлення) негативних обставин; отримання необхідної (доказової) інформації для

висунення слідчих версій стосовно події злочину, механізму злочину та його учасників; одержання вихідних даних для організації подальших слідчих дій та оперативно-розшукових заходів щодо розшуку та затримання злочинців за «гарячими слідами», виявлення викраденого майна; перевірка відомостей, що отримані оперативним шляхом, та ін.» [196, с. 17-18]. Однак зазначені завдання мають дещо узагальнений характер. Більш конкретними є ті, що визначає Н. І. Клименко: а) чи мав місце злочин у даному випадку, чи його не було; б) чи вчинено злочин там, де проводиться огляд місця події, чи у іншому місці; в) які шляхи проникнення осіб, що приймали участь у події, шляхи їх зникнення, транспортні засоби, куди ведуть сліди, за якими можливо організувати переслідування; г) скільки було осіб на місці події, їх типові ознаки; д) які цілі були в учасників події, мотиви їх дій; е) на протязі якого часу знаходились учасники події на місці події; ж) коли відбулась подія; з) яка ділянка території чи приміщення є місцем події; и) які сторонні дії вчинено на місці події (приховування чи фальсифікація слідів); й) які предмети залишив злочинець на місці події; л) які сліди з місця події залишились на злочинці; м) хто та звідки міг спостерігати та чути те, що трапилось на місці події; н) які дані, що вказують на обставини, що сприяли чи полегшили вчинення злочину чи його приховування [128, с. 14-15]. Приблизно такий же перелік завдань огляду місця події зазначає Ю. М. Черноус [88, с. 334].

Завданнями огляду місця події при розслідуванні заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, крім більшості з означених вище, є наступні: 1) виявлення ознак, які вказують саме на цей злочин; 2) визначення точного місця вчинення злочину та його меж, оскільки, зважаючи на можливий опір з боку потерпілого та його пересування, місце події може займати значний простір; 3) виявлення слідів, що вказують на вчинення злочину неповнолітнім. Ми також погоджуємось з думкою І. Л. Калімбета, який, розглядаючи методику розслідування групових корисливо-насильницьких злочинів, учинених неповнолітніми, основними тактичними завданнями слідчого під час огляду місця події визначення механізму злочинної діяльності, що передбачає:

«а) виявлення матеріальних об'єктів та слідів, які вказують на особливості способу вчинення злочину, зокрема: знарядь злочину, класифікаційна група яких дозволяє слідчому висунути припущення щодо вчинення злочину спонтанно (використання підручних предметів, зокрема й тих, які були на місцевості до вчинення злочину), сплановано (використання заздалегідь виготовлених знарядь), особами, які не мають злочинного досвіду та (або) особами з кримінальним минулим (використання холодної зброї, інших предметів, спеціально пристосованих для вчинення нападів); матеріальних об'єктів, які можуть бути частиною знарядь злочину; конкретне місце вчинення нападу, що може свідчити про раптовість чи спланованість останнього; розташування потерпілого та злочинців на момент початку нападу» [67, с. 128-129].

Для вирішення тактичних завдань огляду місця події криміналістикою розроблено наступні загальні вимоги процесуального, організаційного і тактичного характеру, серед яких ми виділяємо наступні:

1. Вийзд на місце події здійснюється складом СОГ під єдиним керівництвом у тісній взаємодії всіх учасників. КПК України визначає слідчого основним суб'єктом розслідування, який проводить СРД. Всі інші учасники йому підпорядковуються. Також керівництво може здійснювати оперуповноважений за дорученням слідчого або прокурор. За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень по розслідуванню заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми випадків проведення огляду прокурором не виявлено. Працівники оперативних підрозділів проводили огляд місця події за дорученням слідчого у 10 % випадків, в основному, коли розслідування починалось через деякий час після події злочину. Інформативність протоколів огляду у даних провадженнях була низькою.

Склад СОГ при заподіянні тілесних ушкоджень, учиненими неповнолітніми, як і по інших злочинах, має складатись крім слідчого з працівників оперативних підрозділів, спеціалістів, дільничних офіцерів поліції, кінолога зі службовою собакою. Дії означених учасників на місці події достатньо описані у науковій та методичній літературі. Розробки науковців

стали основою розробки Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідування, у якій зазначено дії кожного з учасників СОГ.

Слідчий на місці події: 1) керує діями інших членів СОГ та відповідає за якість проведення огляду місця події; разом з іншими членами СОГ, залученими спеціалістами, запрошеними потерпілими, свідками та іншими учасниками кримінального провадження в установленому КПК України порядку фіксує відомості щодо обставин учинення кримінального правопорушення; вилучає речі і документи, які мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, у тому числі матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, забезпечує в установленому порядку їх належне зберігання для подальшого направлення для проведення судової експертизи; має право заборонити будь-якій особі перебувати на місці огляду або залишати його до закінчення огляду та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню огляду; 2) за наявності підстав інформує уповноваженого працівника чергової частини про залучення додаткових сил і засобів для фіксування всіх обставин учиненого кримінального правопорушення; 3) за необхідності після початку кримінального провадження допитує про обставини вчиненого кримінального правопорушення заявника, потерпілого, свідків та інших учасників кримінального провадження; надає письмові доручення працівникам оперативних підрозділів про проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні [63].

Працівник оперативного підрозділу на місці події: 1) здійснює поквартирний чи подвірний обхід з метою виявлення свідків учиненого кримінального правопорушення, збору відомостей, що можуть бути використані як докази; 2) установлює час, місце і обставини вчинення кримінального правопорушення; кількість осіб, які його вчинили, їх прикмети; наявність у них зброї, транспортних засобів, слідів на одязі чи тілі, які могли

залишитися через опір потерпілих або при подоланні перешкод; індивідуальні ознаки викрадених речей; напрямок руху осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, інші відомості, необхідні для їх встановлення; використовує наявні джерела оперативної інформації з метою розкриття кримінального правопорушення; 3) негайно інформує слідчого про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для їх подальшої фіксації шляхом проведення СРД або НСРД; 4) виконує письмові доручення слідчого про проведення СРД або НСРД. Під час їх виконання користується повноваженнями слідчого [63].

2. Своєчасність та невідкладність огляду. Він повинен проводитись негайно після отримання повідомлення. Як правило, першими на місці події з'являються працівники патрульної поліції. Відповідно до Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) НП України [64] орієнтовний час прибуття наряду поліції на місце події з моменту призначення наряду для реагування на правопорушення або подію складає: у межах міста – 7-10 хвилин; у сільській місцевості – до 40 хвилин у залежності від місця дислокації підрозділу. Вивченням матеріалів кримінальних проваджень та опитуванням працівників НП за досліджуваними злочинами, встановлено, що з 2015 року з впровадженням нової патрульної поліції зазначені терміни прибуття нарядів на місце події майже дотримується, що, безумовно є позитивним.

Нарядами патрульної поліції проводяться невідкладні заходи для забезпечення належного реагування на правопорушення, а саме: за наявності на місці події осіб, які потребують медичної допомоги, викликають екстрену медичну допомогу, до прибуття якої вживати невідкладні дії, спрямовані на врятування та збереження життя людини; за наявності на місці події заявника чи потерпілого з'ясовують обставини правопорушення; у разі підтвердження ознак кримінального правопорушення інформують диспетчера (оперативного чергового) про необхідність направлення СОГ та перебувають на місці події до

її прибуття; до прибуття СОГ забезпечують охорону місця події та слідів злочину, унеможливають доступ на місце події сторонніх осіб; встановлюють, по можливості, особи потерпілих, свідків або очевидців кримінального правопорушення, прикмети осіб, які підозрюються в його вчиненні, та вживають заходів щодо їх затримання [63].

Безумовно, швидке прибуття патрульної поліції на місце події сприяє швидкому розкриттю злочину, збільшує можливості якісного та повного збирання слідів. Але, іноді трапляються випадки, коли потерпілий або свідки, очевидці спочатку викликають невідкладну швидку допомогу і лише потім сповіщають у поліцію, або повідомлення надходить вже від медичних працівників. Такі випадки (36 %), безумовно, ускладнюють якісне проведення огляду місця події з-за можливого знищення слідів.

3. Об'єктивність, усебічність та повнота огляду. Усі ділянки і об'єкти, які пов'язані з механізмом вчинення злочину і несуть будь-яку інформацію, що має значення для розслідування, повинні бути виявлені, зафіксовані, вилучені та досліджені (оцінені) [89, с. 131; 213, с. 252-252]. Вище нами зазначалось, що місце події за злочинами даної категорії може бути достатньо великим у просторі. Це пов'язано з можливістю надання опору з боку потерпілого діям неповнолітніх, наприклад, він зміг втекти на певну відстань та у іншому місті продовжити бійку. Також, у безпосередній близькості може бути розташовано місце можливої засідки групи неповнолітніх. Так, під час розслідування заподіяння тілесних ушкоджень групою неповнолітніх громадянину М., що проживав у приватному будинку, оглядалась ділянка місцевості перед його домом, де безпосередньо наносились тілесні ушкодження. При цьому поза увагою залишилась територія біля розваленого сараю напроти будинку, де злочинці чекали на потерпілого. Огляд цього місця було проведено лише через значний проміжок часу, після затримання злочинців та проведеного слідчого експерименту. Під час огляду було вилучено три пляшки з-під пива зі слідами пальців рук та дев'ять недопалків цигарок з передбачуваними слідами біологічного походження. Слідів взуття виявлено не було, хоча ґрунт був

земляним. Виявлені об'єкти були направлені на дактилоскопічну та імунологічну експертизи. Виявлені на пляжках сліди пальців рук виявились непридатними для ідентифікації, а на недопалках цигарок не було слідів слини. Тобто дослідження не дали позитивних результатів. Так було втрачено важливі для кримінального провадження докази [167].

4. Цілеспрямованість та активність огляду. Виявлення, вилучення та дослідження доказів під час огляду повинні мати цілеспрямований характер. Це дозволить зібрати необхідну інформацію, визначити напрями розслідування, скласти уявлення про механізм учинення злочину та особу злочинця. Планомірність, системність та послідовність огляду передбачає правильну його організацію та певний порядок проведення, визначення меж огляду, послідовність пересування пошукової групи по території, застосування найбільш ефективних методів та прийомів огляду. [196, с. 23; 128, с. 5; 86, с. 126-127] Зазначені принципи є основою розробки тактичних прийомів огляду місця події, на яких ми зупинимось нижче.

5. Застосування техніко-криміналістичних засобів та спеціальних знань. Під техніко-криміналістичними засобами у криміналістиці розуміють прилади, пристосування і матеріали, які використовують для збирання та дослідження доказів, або створення умов, що утрудняють учинення злочинів. Від рівня розвитку технічного забезпечення залежить якість вилучених доказів. Застосування науково-технічних засобів, використання досягнень науки і суворе дотримання криміналістичних правил поведінки з матеріальними джерелами доказової інформації має важливе значення для проведення огляду [38, с. 50].

Серед спеціалістів, які залучаються до огляду місця події за даною категорією злочинів, можна зазначити криміналістів (87 % випадків), психологів (8 %), судово-медичних експертів або лікарів (42 %), кінологів (16 %) [Додаток 1]. Як спеціалісти-криміналісти залучаються у 100 % випадків інспектори-криміналісти слідчих відділів НП. Дії спеціалістів-криміналістів у залежності від стадії огляду, на наш погляд, достатньо повно регламентовано

Інструкцією про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця [65]. Основні завдання спеціалістів-криміналістів містяться у п. 3-12 Інструкції: «3) на початку огляду слідчий спільно зі спеціалістами визначають межі та порядок проведення огляду, після чого спеціаліст здійснює фотографування та відеозйомку місця події; 4) після отримання доручення слідчого на проведення динамічної стадії ОМП та завдання на виявлення слідової інформації спеціалісти визначають алгоритм пошуку доказів (слідів, речей, документів) і методи їх виявлення, після чого узгоджують свої дії із слідчим та за його погодженням приступають до проведення ОМП; 5) дії спеціалістів, які безпосередньо пов'язані з виявленням, закріпленням та вилученням слідів і речових доказів, здійснюються відповідно до тактики огляду місця події та методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень; 6) перед переміщенням об'єкта (з метою огляду та виявлення слідової інформації) спеціалістом здійснюється його вузлова фотозйомка; 7) під час проведення пошуку та виявлення слідів спеціалісти застосовують наявні технічні засоби та використовують насамперед неруйнівні методи їх виявлення, а в разі недосягнення позитивного результату – руйнівні методи виявлення слідової інформації; 8) перед використанням руйнівних методів пошуку слідів спеціалісти повинні отримати від слідчого згоду на їх застосування та визначитися з пріоритетом слідової інформації, яка підлягає виявленню, з метою подальшого проведення експертних досліджень у лабораторних умовах; 9) про вжиті заходи та факти виявлення слідової інформації спеціалісти інформують слідчого. Під час огляду здійснюються фотографування та вилучення виявлених об'єктів, фіксуються методи їх виявлення із зазначенням про це у протоколі ОМП; 10) під час фіксації виявленої слідової інформації в протоколі спеціалісти надають допомогу слідчому в описі специфічних ознак (вид та кількість виявлених слідів, їх локалізація, спосіб виявлення); 11) за можливості сліди вилучаються разом з об'єктами-слідоносцями. У разі неможливості вилучення слідової інформації з

об'єктом-слідоносієм спеціалістом здійснюється їх фотографування за правилами масштабної фотозйомки та виготовлення копій (відбитків та зліпків) цих слідів. Уся слідова інформація, об'єкти-слідоносії та інші предмети упаковуються за допомогою спеціаліста згідно з установленими вимогами та передаються слідчому, який здійснює огляд; 12) спеціаліст відповідає за якість та повноту виконання отриманих від слідчого або керівника органу досудового розслідування доручень під час проведення ОМП» [65].

Судово-медичні експерти або лікарі залучаються до огляду у разі заподіяння тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Частіше за все ними є лікарі, які виїжджають на виклик у складі бригади невідкладної медичної допомоги. Вони надають медичну допомогу потерпілим, а іноді і підозрюваним, затриманим на місці події; надають слідчому первинну інформацію про наявність тілесних ушкоджень, їх локалізацію та ступень тяжкості. Як спеціалісти-психологи на місці події можуть бути залучені штатні психологи відділів НП або лікарі медичного закладу для надання допомоги потерпілому, який знаходиться на місці події, можливо, у шоковому стані. Також вони можуть сприяти встановленню психологічного контакту між затриманими на місці події неповнолітніми підозрюваними та слідчим під час їх опитування.

Спеціаліст-кінолог на місці події: 1) за узгодженням зі слідчим визначає межі огляду місця події і порядок його проведення з метою виявлення слідів і предметів, які мають значення для застосування службового собаки, на основі наявної інформації визначає доцільність його застосування; 2) уживає заходів для розшуку та затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, шляхом застосування службового собаки по запахових слідах, речах і предметах, залишених на місці події, а також з метою пошуку слідів і предметів, які мають значення для розкриття і розслідування кримінального правопорушення; 3) бере участь у блокуванні місця вчинення кримінального правопорушення, його огляді, виявленні, фіксації, вилученні і зберіганні предметів і слідів, які можуть бути використані для розшуку особи, яка вчинила

кримінальне правопорушення, із застосуванням службового собаки; 4) позначає місця виявлення на шляху слідування службового собаки предметів і речей, які можуть бути використані для пошуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службового собаки; 5) доводить до відома керівника СОГ інформацію про можливе походження запахоносіїв (слідів, предметів), виявлених на місці події, та їх використання для розкриття та розслідування кримінального правопорушення; 6) використовуючи отриману інформацію, застосовує службового собаку для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, за її запаховими слідами; 7) обстежує за допомогою службового собаки прилеглу до місця події територію та можливі місця укриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (горища і підвали прилеглих будівель, які не є житлом чи іншим володінням особи, незамкнені сховища, лісопаркові зони, кар'єри тощо); 8) разом з іншими працівниками поліції бере участь у переслідуванні та затриманні осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, застосовує при цьому службового собаку [63].

Спеціалісти-кінологи залучаються для надання допомоги при розшуку злочинця за запаховими слідами. Під час протистояння потерпілого злочинцем на місці події часто залишаються окремі предмети їх одягу, які є носіями запаху. Залучення службово-розшукової собаки та кінолога призводить до позитивних результатів, особливо в умовах невеликих міст та селищ. Так, під час огляду місця події за фактом нанесення тілесних пошкоджень гр. К у приватному секторі м. Новомосковськ Дніпропетровській області було знайдено серветку зі слідами речовини бурого кольору. При застосуванні службової собаки були виявлені неповнолітні М., П. та Н., які розпивали спиртні напої у розваленій будівлі, що знаходилась на відстані приблизно 1, 5 км від місця події. Як з'ясувалось при допиті гр. М. під час нанесення ударів гр. К, відбиваючись від нападників наніс гр. М удар по носу з якого пішла кров. Гр. М витір її серветкою, яку залишив на місці події [170]. Однак, на жаль, органи поліції не у повній мірі використовуює можливості кінологів про що

свідчать результати опитування слідчих [Додаток 2].

6. Використання оперативно-розшукової інформації. Ми підтримуємо думку К.О. Чаплинського, який зазначає, що використання такої інформації «дозволяє отримати додаткові відомості про характер події, осіб, причетних до злочинів, місцезнаходження й ознаки об'єктів, які мають значення у справі, уточнити межі та порядок проведення слідчого огляду, вчасно висунути правильні слідчі версії» [197, с. 61]. На момент огляду в оперативних підрозділах вже повинна знаходитись інформація щодо криміногенної ситуації у даному районі: наявності та кількості груп неповнолітніх, схильних до вчинення злочинів; осіб, раніше засуджених за насильницькі та корисливо-насильницькі злочини; місця можливого перебування злочинних елементів; місця відпочинку неповнолітніх тощо. Під час огляду місця події працівники оперативних підрозділів також отримують оперативну інформацію шляхом опитування свідків, очевидців, під час спілкування з негласними співробітниками.

7. Використання допомоги громадськості. Оскільки зазначена категорія злочинів частіше за все вчинюється в умовах очевидності, допомога громадськості відіграє значну роль. Громадяни можуть приймати участь в огляді у процесуальній формі як поняті, а також як добровільні помічники, якими є, як правило, свідки, очевидці події. Останні можуть вказати слідчому на окремі місця та предмети обстановки, що підлягають більш ретельному огляду, наприклад, вказати місце, де неповнолітні збирались та розпивали спиртні напої перед вчиненням злочину, або вказати маршрут пересування злочинців після бійки. Також, можливо використання допомоги представників підприємств та організацій, у володінні яких знаходяться камери спостереження, у разі коли тілесні пошкодження наносяться поблизу таких закладів. На подальшому етапі розслідування від правдивих показань вихователів, вчителів, керівників спортивних секцій тощо, які мають відношення до потерпілих чи підозрюваних та можуть їх охарактеризувати, багато в чому залежить результат розслідування.

Огляд місця події, на думку більшості вчених-криміналістів, складається з трьох етапів: підготовчого; робочого та заключного [151, с. 336; 85, с. 279; 92, с. 555; 196, с. 23]. Підготовка до огляду, на думку В.Ю. Шепітька, «являє собою певний комплекс заходів організаційно-забезпечувального характеру, що створюють сприятливі умови для його проведення ... Всі підготовчі заходи можуть бути поділені на організаційно-розпорядчі (доручити оперативним працівникам з'ясувати, кого можна запросити як понятих при виїзді у віддалену місцевість; викликати необхідних оперативних працівників; запросити спеціалістів; видалити з місця події сторонніх осіб та ін.); забезпечувальні (перевірити стан науково-технічних засобів, укомплектованість слідчої валізи (портфеля); забезпечити наявність і готовність транспорту; з'ясувати можливість виклику спеціальної пересувної криміналістичної лабораторії та ін.); тактичні (з'ясувати в осіб, які повідомили, що відбулося; опитати очевидців про подію; з'ясувати, які зміни були внесені в обстановку; попередити понятих про неприпустимість розголошення відомостей, отриманих при огляді місця події тощо)» [202, с. 198-199].

Підготовчий етап огляду у свою чергу складається з двох етапів: дії до виїзду на місце події та дії після прибуття на місце події. До виїзду на місце події слідчий повинен здійснити такі організаційно-підготовчі заходи:

- а) слідчий має уточнити характер події згідно з повідомленням, що надійшло;
- б) вжиття заходів щодо охорони місця події та надання допомоги потерпілим;
- в) забезпечити безпеку громадян на ділянках, які межують з місцем події;
- г) перевірити готовність науково-технічних засобів;
- г) вирішити питання щодо транспортних засобів, які необхідні для виїзду на місце події;
- д) визначити коло осіб, які братимуть участь в огляді, згідно з характером злочину;
- е) вирішити питання про запрошення понятих, особливо у випадках, коли

місцем події є віддалена місцевість або огляд відбувається у нічний час тощо [84, с. 220; 85, с. 281; 92; с.557-558; 196, с. 27-28].

Після прибуття на місце події слідчий вживає таких заходів:

«а) упевнюється у наданні допомоги потерпілому;

б) проводить коротке опитування свідків;

в) дає розпорядження працівникам поліції щодо проведення необхідних оперативно-розшукових заходів (переслідування по «гарячих слідах», встановлення очевидців);

г) усуває з місця події сторонніх осіб;

г) визначає функції кожного учасника огляду і роз'яснює їм їхні права та обов'язки» [84, с. 220-221].

Огляд місця події у справах про тілесні ушкодження, на думку О.Ю. Булукуова, відрізняються від інших оглядів можливістю притягнення до участі у СРД потерпілого, якщо його здоров'я дозволяє це зробити. «Участь постраждалого даватиме можливість провести цю дію більш цілеспрямовано, акцентуючи увагу лише на обставинах, що безпосередньо стосуються справи. Участь потерпілого у огляді місця події корисна завжди незалежно від того, дає він правдиві чи неправдиві показання» [127, с. 238]. Опитати потерпілого потрібно ще до початку огляду місця події, одразу після прибуття на місце.

Також ми підтримуємо позицію С.О. Сафронова, який зазначає, що потрібно з'ясувати також «механічну сторону дозлочинної, злочинної і постзлочинної діяльності всіх учасників події злочину. Проаналізувавши інформацію і з'ясувавши для себе обставини події злочину, необхідно висувати логічні версії про механізм утворення слідів, про ті сліди, які повинні утворитися, про можливе місце їх перебування. Лише після цього можна визначати об'єкти огляду, що завжди буде конкретизувати уявну модель майбутньої слідчої дії» [153, с. 117].

Основними організаційно-тактичними заходами, крім розстановки сил та засобів слід віднесли такі:

– правильне визначення меж огляду;

– обрання найдоцільнішого порядку пересування місцем події під час огляду;

– визначення методу (тактичних прийомів) огляду обстановки місця події та окремих її елементів [86, с. 220].

Зазначене підтверджується результатами опитування працівників правоохоронних органів [Додаток 2].

Зупинимось на особливостях застосування тактичних прийомів проведення огляду для вирішення специфічних завдань, визначених нами вище. Перш за все необхідно встановити ознаки, що свідчать на вчинення злочину неповнолітнім або групою неповнолітніх. Автори підручника за редакцією Р.С. Белкіна виділяють наступні ознаки способу вчинення злочину неповнолітніми: а) відсутність цілеспрямованих, заздалегідь продуманих і реалізованих до кінця дій; б) примітивні, нехитрі способи проникнення; в) неприйняття заходів приховування слідів злочину; г) здійснення на місці події цинічних, бешкетних дій [92, с. 880]. На такі ж ознаки вказує М.І. Порубов [2, с. 288].

Досліджуючи корисливо-насильницькі злочини, вчинені неповнолітніми, І. Л. Калімбет зазначає наступні ознаки, що свідчать про вчинення злочину неповнолітніми: сліди взуття з акцентуванням уваги на: розмірі, типі взуття (спортивне взуття, кросівки), марці та моделі спортивного взуття, у зв'язку з популярністю серед молоді окремих брендів; залишення на місці вчинення злочину коштовних речей, що пов'язано з нездатністю неповнолітніх оцінити реальну вартість окремих предметів; використання підручних засобів як знарядь злочину (каміння, скляні пляшки); сліди, які підтверджують хаотичність і спонтанність поведінки злочинців на місці вчинення злочину [67, с. 129-130]. Ми погоджуємось з висловленими думками вчених, однак потрібно зазначити, що при заподіянні тілесних ушкоджень сліди малого розміру взуття залишаються вкрай рідко, оскільки, як зазначалось нами раніше, неповнолітні вчиняють зазначені злочини, в основному, у віці 14-17 років, коли розмір ніг такий самий, як у дорослої людини.

Стосовно методів огляду місця події, які окремі науковці вважають тактичними прийомами, ми підтримуємо позицію М.П. Яблокова та інших вчених, які виокремлюють такі: ексцентричний, коли рух розгортається по спіралі від центру до периферії; концентричний, коли огляд ведеться по спіралі від периферії до центру; фронтальний (лінійний), коли доцільно вивчати місце події, рухаючись по лінії від одного краю території або приміщення до іншого [96, с. 221]. При розслідуванні злочинів досліджуваної категорії, про що свідчать результати опитування слідчих, ексцентричний метод застосовувався при огляді місця події на відкритій місцевості, починаючи від місця бійки і закінчуючи останніми виявленими слідами. Концентричний метод застосовувався при огляді приміщень і починався від входу. Фронтальний метод застосовувався у сукупності з ексцентричним на відкритій місцевості, якщо була необхідність відшукання викинутих злочинцями знарядь вчинення злочину або предметів, відібраних у потерпілого.

При проведенні огляду місця події матеріальну обстановку потрібно оцінювати з позицій системного підходу, що дозволяє забезпечити як аналіз кожного з елементів системи, так і усієї системи в цілому. Елементами системи тут виступають сліди у широкому розумінні – як будь-яка зміна структури, матеріальної обстановки, що виникла в результаті злочинної події і в силу цього здатна нести інформацію про механізм вчинення злочину. В свою чергу виявленню та вилученню підлягають сліди в вузькому розумінні, що в криміналістиці поділяються на три групи: сліди-предмети, сліди-речовини та сліди відображення [92, с. 206].

Крим традиційних слідів-відображень на місці події потрібно приділяти увагу слідам крові та мікрооб'єктам. При огляді слідів крові звертають увагу на розташування, взаєморозташування, кількість, форму та колір слідів. Для визначення часу, що пройшов з моменту викрадення вантажу, а від цього і місця вчинення злочину, важливе значення має колір слідів крові. У результаті впливу зовнішніх факторів – температура, сонячне випромінювання, вологість повітря, колір слідів крові з часом змінюється. Зміни кольору використовуються

для визначення часу їх утворення. Треба звертати увагу не тільки на основний колір плями, а й на відтінки. При цьому треба вважати колір поверхні, на якій виявлено пляму, та кількість крові у плямі. На світлому фоні слід крові буде більш світлим, ніж на темному. Слід, що має тонкий прошарок завжди буде світліший, ніж слід, що містить більшу кількість крові [134, с. 102-103].

Важливе значення для розслідування, а саме для визначення механізму вчинення злочину, має локалізація та форма слідів. Розрізняють п'ять основних форм слідів крові: калюжа – накопичення крові у великій кількості; плями, утворені при дії сили тяжіння; плями, утворені дією кінетичної енергії, або бризки; потік – утворюється на будь-якій вертикальній чи нахиленій площині пересуванням речовини під дією сили тяжіння; мазки та помарки – утворюються при доторканні предмета чи частини тіла до якої-небудь поверхні під кутом; відбиток – при повному торканні предмета до поверхні [134, с. 103; 192, с. 96]. На місці події залишаються зазначені види слідів як окремо, так і у сукупності. За їх розташуванням та формою на місці події можна робити висновки про спосіб нанесення ушкоджень, знаряддя злочину, переміщення учасників тощо. Наприклад, закривавлені відбитки рук залишаються переважно на знаряддях злочину, стінах, дверях та інших предметах обстановки. На підлозі або землі, бетоні можуть залишатись сліди закривавленого одягу злочинця чи потерпілого, що свідчить про їх розташування у момент заподіяння тілесних ушкоджень. Розташування та взаєморозташування слідів крові ретельно фіксується у протоколі та за допомогою фото, відеоапаратури.

Приналежність виявленої речовини червоного кольору до крові, можливо наступними способами: використанням смужок з реагентами «ГемоФан» або «ПентоФан», прикладанням їх до краю плями; реакцією з 3 % розчином перекису водню – з'являється бугорок піни білого кольору; реактивом Воскобойникова (10 частин лимонної кислоти, 5 частин перекису барію, 2 частини бензидину розчинених в воді) – синє пофарбування у місці взаємодії; флуоресценцією, що утворюється при обробці поверхонь розчином люміналу [49, с. 14]. Однак зазначені способи визначення крові застосовуються лише при

її достатній кількості. При наявності мікрослідів речовини, схожої на кров, вона вилучається з предметом-носієм або методом зскрібання та визначається у лабораторних умовах.

Крім того, аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволяють стверджувати, що в окремих випадках до огляду місця події залучається потерпілий із метою деталізації механізму вчинення злочину та орієнтування учасників огляду щодо напряму залишення злочинцями місця події та місця початку вчинення злочину у випадку, якщо вони не збігаються.

При огляді місця події в житловому приміщенні ми дотримуємось думки С. О. Сафронова про те, що ніколи не можна обмежуватися оглядом тільки тієї кімнати, де безпосередньо було заподіяно тілесне ушкодження, або є речові докази. Завжди необхідно оглядати всі кімнати, кухню, туалет, ванну кімнату, балкони, коридор, сходи та сходові площадки, прилеглу до будинку територію, ділянки землі під вікнами і балконами, підвали, горища, відра для сміття, надвірні прибудови. У ході огляду необхідно уважно обстежити площу підлоги під меблями та площу між стіною і меблями. Там можуть ховатися або випадково знаходитись закривавлені бинти, речі, постільна білизна, знаряддя злочину. Також слід звертати увагу на випрану, замочену або сохнучу білизну, ганчірки, цебра і тази, що могли бути використані для змиву слідів крові [153, с. 123].

Серед предметів, що можуть бути оглянуті окремо потрібно зазначити знаряддя нанесення тілесних ушкоджень, одяг потерпілого та злочинця, окремі предмети, що належать потерпілому чи підозрюваному зі слідами злочину. Їх огляд проводиться за загальними правилами та криміналістичними рекомендаціями.

Освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого, відповідно до ст. 241 КПК України проводиться для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. Частіше за все при розслідуванні заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми проводилось

освідування потерпілих з метою встановлення наявності тілесних ушкоджень (56 %). Освідування потерпілих проводиться у випадках, якщо немає необхідності проводити судово-медичну експертизу. В основному необхідність такої експертизи виникає у випадках, коли потрібно встановити ступень тяжкості тілесних ушкоджень, що, у свою чергу, впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення: тяжке, середньої тяжкості, легке – статті 121, 122, 125 КК України відповідно. Освідування підозрюваного (у 28 %) проводиться у двох випадках: для встановлення на тілі ушкоджень, якщо потерпілий чинив опір та міг їх заподіяти; для встановлення особливих прикмет (родимок, татуювань, шрамів тощо), якщо потерпілий їх помітив та може впізнати за ними злочинця. Іноді (5 %) проводиться освідування свідків, як правило близьких родичів, друзів потерпілого чи підозрюваного, у випадках, коли вони намагаються запобігти бійці, перешкоджають здійсненню злочинних намірів та при цьому самі отримують тілесні пошкодження [Додаток 1].

До тактичних особливостей проведення освідування можна віднести наступні. До цієї СРД як спеціалістів доцільно залучати криміналіста та судово-медичного експерта або лікаря. Провести освідування можна доручити судово-медичному експерту для визначення наявності, характеру та локалізації тілесних ушкоджень, коли це пов'язано з оголенням особи іншої статі. Спеціаліст-криміналіст здійснює фіксацію наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів. Після оголошення сутності СРД, ознайомлення всіх учасників з їх правами та обов'язками, слідчий послідовно виконує наступні дії: а) оглядає відкриті ділянки тіла, звертаючи увагу на пошкодження, що можуть бути скриті волоссяним покривом; б) пропонує освідуваному послідовно зняти одяг та оглядає разом зі спеціалістом-медиком його тіло. Огляд тіла рекомендується здійснювати послідовно зверху донизу та з трьох сторін: спереду, ззаду та з боків; в) запропонувати спеціалісту-криміналісту зафіксувати виявлені ознаки.

Описуючи тілесні ушкодження у протоколі СРД необхідно відзначати:

вид ушкодження (синець, садно, рана, перелом, опік тощо), кількість і локалізацію (місце розташування на частині тіла) ушкоджень, розміри (довжина, ширина, діагональ), конфігурацію (форму), стан (наприклад, рана кровоточить, садно має кіркове утворення, опік пузириться), колір (особливо синців і саден), характер країв ран і периферичної поверхні, взаємне розташування ушкоджень, їх розташування щодо інших орієнтирів. Описуючи особливі прикмети, варто також вказувати: характер, найменування, місце розташування, форму, розмір, колір, зміст татуйованого малюнка або напису. Відповідно, слід описувати ушкодження і різноманітного роду сліди на одязі або взутті [153, с. 132].

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень, результати опитування слідчих, матеріали наукових розробок методики розслідування дають змогу виявити окремі недоліки проведених оглядів. Серед недоліків проведення огляду місця події при розслідуванні заподіяння тілесних ушкоджень, В. В. Логінова зазначає наступні: безсистемний та непослідовний огляд, недотримання його статичної та динамічної стадій; неточна фіксація обстановки на місці події, без використання фотозйомки та інших техніко-криміналістичних засобів; пошкодження або взагалі ігнорування доказів на місці події; відсутність ретельного та послідовного огляду прилягаючої до місця події території; порушення слідчим порядок фіксації та вилучення слідів-носіїв, речових доказів з місця події у протоколі слідчої дії, не зазначення їх місця виявлення під час огляду, не дотримування правил упакування на місці події [110, с. 133]. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень за фактами хуліганства, вчинених неповнолітніми, проведений К. В. Бахчевим визначив типові тактичні помилки, яких припускаються слідчі під час проведення огляду місця події: невчасне здійснення огляду – 77 %; нелогічне й поверхневе дослідження слідів на місці події – 82 %; недотримання криміналістичних рекомендацій щодо докладного опису обстановки та об'єктів огляду, внаслідок чого відбувається поверхова фіксація виявлених слідів у протоколі огляду місця події без зазначення їх індивідуальних ознак – 56 %; невикористання

розшукової інформації – 63 %; ігнорування записів з камер спостереження – 37 %; обмежене застосування техніко-криміналістичних засобів для виявлення слідів злочину – 71 %; відсутність додатків до протоколу – 69 %; відсутність технічних засобів фіксації місця події – 23 %; безпідставне звуження меж огляду – 52 % [3, с. 141].

Проаналізувавши результати, отримані науковцями та дані вивчення нами матеріалів кримінальних проваджень за фактами заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, можна зробити висновок, що ті чи інші недоліки, виявлені науковцями присутні і у матеріалах досліджуваної нами категорії кримінальних проваджень. Однак вказані недоліки, на нашу думку, є результатом відношення слідчих до цієї категорії проваджень як до справ «другого сорту». З одного боку, це пояснюється низкою суб'єктивних та об'єктивних причин, однією з яких є перевантаження слідчих підрозділів. З іншого – будь-який злочин має бути розслідувано, особливо, той, що посягає на життя та здоров'я особи, гарантоване Конституцією України.

Окремо маємо виділити недостатній рівень забезпечення слідчих підрозділів техніко-криміналістичними засобами та, відповідно, спеціалістами, які ними володіють. Ми погоджуємось з думкою І. В. Пирога, що рівень криміналістичної підготовки інспекторів-криміналістів слідчих відділів Національної поліції на сьогодні залишається досить низьким. Недостатня кваліфікація інспекторів-криміналістів впливає на кінцевий результат – якість розслідування кримінальних правопорушень, формування доказової бази [135, с. 208-212].

3.2. Особливості проведення допиту

Допит є слідчою (розшуковою) дією, процесуальним засобом отримання та перевірки доказів, на основі яких встановлюється наявність або відсутність обставин, що підлягають доказуванню. Допит у кримінальних провадженнях

розглядуваної категорії злочинів є обов'язковою і найбільш поширеною СРД незалежно від ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Практика розслідування злочинів свідчить, що в більшості випадків слідчий може отримати необхідну і повну інформацію на початковому етапі розслідування при допиті потерпілого та свідків, очевидців, які володіють найбільш повною інформацією про злочин, а на подальшому етапі – від підозрюваного та його спільників. Загальні процесуальні правила та вимоги, що пред'являються до проведення допиту, закріплено в ст.ст. 224, 225, а правила допиту неповнолітніх у ст.ст. 226, 227, 490, 491 КПК України. Однак крім дотримання процесуальних вимог щодо проведення допиту, слідчий повинен володіти необхідною кваліфікацією та досвідом у проведенні допитів, вмінням застосовувати тактичні прийоми і методи, розроблені криміналістикою, психологією, логікою та іншими галузями знань.

В науковій літературі існує достатня кількість визначень допиту з позиції процесуальної, інформаційної, тактичної, психологічної та інших складових. В.Г. Лукашевич розглядає допит як спілкування слідчого з допитуваним, в процесі якого на основі психологічного контакту, досягається основна мета – отримання повних і достовірних показань [114, с. 136]. М.І. Порубов, розглядаючи допит з інформаційної точки зору, визначає його як «слідчу і судову дію, яка полягає в отриманні органом розслідування або судом у відповідності з правилами, встановленими процесуальним законом, показань від допитуваного про відомі йому факти, що входять до предмету доказування у справі» [138, с. 22]. М.О. Янковой визначає допит як: «регламентований кримінально-процесуальним законом процес специфічної вербальної взаємодії з допитуваним, під час якої слідчий, використовуючи законні тактичні прийоми і методи психологічного впливу, отримує від допитуваного і фіксує у протоколі усну інформацію про відомі йому обставини, що мають значення для розслідування злочину» [214, с. 10]. В. К. Весельський характеризує допит як «процес передачі інформації про розслідуване кримінальне правопорушення, пов'язані з ним обставини і людей» та надає наступне визначення: «допит –

слідча (розшукова) дія, змістом якої є одержання показань від особи, яка володіє відомостями, що мають значення для розслідуваного кримінального правопорушення» [88, с. 352]. Найбільш повне та вдале, на нашу думку є визначення В. Ю. Шепітько, який зазначає, що допит «являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть у ньому участь, та спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні» [202, с. 265].

Для успішного проведення допиту слідчий повинен чітко уявляти яку саме інформацію йому необхідно отримати від допитуваного та у який спосіб, тобто за допомогою яких тактичних прийомів це зробити. На думку М. І. Єнікеєва головним завданням при допиті є «систематизувати цю інформацію, знайти її ключові, системо утворюючі елементи, висунути систему питань, що відтворюють «каркас» розслідуваної події, по частках відтворити подію у цілому, надати окремим фрагментам події адекватну інтерпретацію» [51, с. 124]. Інформацію, отримана слідчим, складає предмет допиту та розкриває зміст обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. За розглядуваною категорією проваджень ці обставини було зазначено нами вище.

В теорії криміналістики допит поділяється на три етапи: підготовчий (дії, що проводяться до проведення допиту), робочий (безпосередньо допит) і заключний (фіксація ходу та результатів допиту). Ми погоджуємось з думкою В. Ю. Шепітька, що підготовка до допиту може бути поділена на три основні рівні: 1) пізнавальний; 2) прогностичний; 3) синтезуючий. Пізнавальний рівень полягає у вивченні матеріалів кримінального провадження, ознайомленні з оперативно-розшуковою інформацією, збиранні інформації про особу злочинця. На прогностичному рівні визначається можлива ситуація допиту, виникнення у допитуваного реакції на використання того чи іншого тактичного прийому або небажаного психічного стану, обираються найдоцільніші способи встановлення психологічного контакту. Підготовка до допиту завершується

на синтезуючому рівні й охоплює складання плану допиту, а також вирішення питань, пов'язаних з визначенням доцільного місця, часу й режиму його здійснення, способу виклику на допит, запрошення спеціалістів або інших осіб [202, с. 272].

Конкретизуючи зміст підготовчої стадії науковці в переважній більшості зазначають однакові заходи, що необхідно проводити незалежно від суб'єкта допитуваної особи та виду кримінального правопорушення. Найбільш повно, на наш погляд, визначив організаційно-підготовчі заходи К.О. Чаплинський: повне, всебічне і ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження; визначення предмета допиту та сформованої слідчої ситуації; визначення кола осіб, які підлягають допиту; встановлення послідовності проведення допитів; вивчення особи допитуваного; збирання оперативної інформації про допитувану особу (склад злочинної групи) та вчинених нею злочинів; визначення часу проведення допиту (тривалість допиту); визначення способу виклику на допит; встановлення місця проведення допиту; підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному; визначення технічних засобів фіксації допиту та їх підготовка; визначення учасників проведення допиту; забезпечення сприятливих умов проведення допиту; ознайомлення зі спеціальною літературою або використання допомоги осіб, які володіють спеціальними знаннями; визначення низки тактичних прийомів, що будуть застосовані під час допиту; складання плану проведення допиту [197, с. 222-223; 196, с. 143-159]. Не конкретизуючи увагу на окремих аспектах підготовчої стадії, В.К. Весельський, В.С. Кузьмічов, В.С. Мацишин і А.В. Старушкевич вважають, що планування та підготовки до проведення допиту повинна включати в себе три основних елементи: «організаційний – забезпечення раціонального проведення допиту (коли й де доцільно провести його з позиції раціонального використання бюджету часу і можливостей слідчого – сьогодні, завтра, вранці, які використати науково-технічні засоби тощо); змістовний – визначення повноти та взаємозв'язку обставин, які підлягають встановленню; тактичний – встановлення відповідних засобів і

прийомів вирішення конкретних завдань допиту (кого допитати раніше, яку інформацію необхідно зібрати або перевірити для викриття неправдивих показань, який рівень «готовності» допитуваного для реалізації намічених тактичних прийомів і т. п.), з чим ми безумовно погоджуємось [27, с. 61].

Робочий етап допиту полягає у безпосередньому отриманні слідчим від допитуваного потрібної для розслідування інформації. При цьому слідчий використовує різноманітні тактичні прийоми та їх комбінації. Кількість та характер тактичних прийомів обирається слідчим самостійно і залежить від процесуального статусу допитуваного, його відношення до події злочину, ситуації допиту та інших чинників. Фактори, що впливають на вибір тактики допиту, зазначають В.П. Бахін і В.К. Весельський, наголошуючи, що вони знаходяться у складній взаємодії між собою: ситуації допиту (наприклад, перший, повторний, додатковий, наявність або відсутність психологічного контакту тощо); особливостей допитуваного (зокрема, вік, наявність злочинного досвіду, рівень правової поінформованості), його процесуального положення і рівня зацікавленості у результатах розслідування; характеру інформації та доказів, якими володіє слідчий [8, с. 15-16]. Розглянемо особливості допиту потерпілих, свідків і підозрюваних за досліджуваною нами категорією злочинів.

Ми погоджуємось з думкою В. В. Радаєва, що незалежно від процесуального статусу допитуваного при підготовці та проведенні допиту неповнолітнього слідчий повинен:

1. Виключити зволікання з допитом, звести до мінімуму проміжок часу з моменту виникнення необхідності у допиті до його проведення. В іншому випадку на підлітка можуть вплинути зацікавлені особи, вплинути можуть чутки, судження різних осіб про те, що сталося. З плином часу будуть забуватися деталі, події, заміщаючись фантазіями, вигаданими подробицями.
2. Правильно обрати спосіб виклику неповнолітнього на допит, щоб виключити небажану огласку цього факту та вплив заінтересованих осіб.
3. Визначити коло учасників допиту. Вирішити, чи братимуть участь у допиті батьки неповнолітнього, педагоги чи інші особи,

запросити за необхідності захисника. 4. Отримати повні відомості про особу неповнолітнього злочинця, використовувати дану інформацію для встановлення психологічного контакту із допитуваним та визначити тактику допиту. 5. Не допустити безпідставне очікування неповнолітнім моменту початку допита. 6. Створити обстановку, у якій неповнолітній міг би зосередитися на змісті допиту, прибрати предмети, що спроможні відволікти його увагу, виключити присутність сторонніх осіб, телефонні розмови тощо. 7. Письмово сформулювати найбільш важливі питання таким чином, щоб вони не мали навідний характер та були складені у зрозумілих висловах. 8. Вести допит у спокійній і впевненій манері, уникати грубощів, але водночас не допускати розв'язної поведінки допитуваного. 9. Допомогти підлітку у визначенні предмета вільної розповіді та всього допиту. По можливості не переривати допитуваного. 10. Не затягувати допит, оскільки неповнолітні швидко втомлюються й у такому стані можуть легко погодитися із певним твердженням слідчого. 11. З'ясувати, хто із дорослих розмовляв із неповнолітнім по суті справи. 12. Не допускати постановки навідних питань. 13. Фіксувати відомості після завершення розповіді неповнолітнього (щоб перерви у показаннях не завадили відтворенню подій). 12. Використовувати науково-технічні засоби як додаткові засоби фіксації показань для більш повного відображення ходу й результатів допиту неповнолітнього. Слідчий повинен бути готовий до того, що підлітки в ході судового розгляду нерідко змінюють свої свідчення під впливом зацікавлених осіб і близьких. Саме тому, найбільш важливі з показань неповнолітнього рекомендується фіксувати не тільки в протоколі, але і на відео- або аудіоплівці. [98, с. 113-115].

Допит потерпілого слід проводити якомога швидше після події. Потерпілий в силу свого хворобливого стану, а також у результаті природного процесу забування може згодом не згадати окремі деталі того, що сталося або інакше оцінити причини події, мотиви поведінки учасників події. Після прибуття слідчо-оперативної групи на місце події з'ясовується місце знаходження потерпілого та його стан здоров'я. Якщо потерпілий знаходиться

на місці події і стан здоров'я дозволяє провести допит, то його бажано провести одразу після огляду місця події безпосередньо на місці події або за місцем проживання потерпілого. Але, як правило, допит проводиться наступного дня після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР у кабінеті слідчого. По вивченим матеріалам кримінальних проваджень допит проводився відразу або на наступний день у 52 %. У разі нанесення потерпілому середньої тяжкості тілесних ушкоджень, він допитувався протягом трьох днів у лікарні. При заподіянні тяжких тілесних ушкоджень допит проводиться ще пізніше. У лікарні також допитуються особи медичного персоналу, які здійснювали перевезення хворого, надавали йому першу допомогу, здійснювали догляд за ним.

При допиті потерпілого за даною категорією проваджень необхідно особливу увагу приділяти вільній розповіді під час якої розкриваються індивідуально-психологічні особливості сприйняття потерпілим злочинної події, а також його здатність до логічного відтворення всіх деталей події. Після закінчення вільної розповіді доцільно задавати питання по фактам і деталей, які вимагають уточнення і конкретизації, а також для усунення можливих протиріч. Через деякий час після первинного, потрібно провести додатковий допит потерпілого, з огляду на те, що при першому допиті останній знаходився в підвищеному емоційному стані, що могло вплинути на сприйняття події, а також на надані ним свідчення. У психології можливість більш точного та повного відтворення інформації про події після зняття збудження, стомлення має назву ремінісценції [51, с. 127]. Не рекомендується допитувати потерпілого, що знаходиться в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Достатньо провести опитування такого потерпілого для отримання відомостей про особу злочинців з метою їх розшуку, а допит слід проводити після того, як він прийде в нормальний стан.

Загалом кількість та зміст отриманої від допитуваного інформації залежить від психофізіологічних властивостей суб'єкта та ситуацій, що можуть виникнути при допиті. Щодо психофізіологічних властивостей допитуваного

М. В. Салтевський визначає серед них насамперед «обсяг і характер уваги, емоційного забарвлення сприйняття, характеру діяльності сприймаючого, його темпераменту, стану нервової системи, професійних якостей тощо, а також від зовнішніх факторів – умов сприйняття: часу, відстані, стану погоди тощо» [151, с. 361]. Щодо особи потерпілого В. О. Коновалова та В. Ю. Шепітько зазначають, що його «психологічний стан може визначатись «обвинувальним» уклоном, перебільшенням збитків та вини підозрюваного. Почуття потерпілого можуть бути пов'язані з депресією, соромом, образою тощо. Багато хто з потерпілих переживають почуття тривожності, страху перед можливою помстою злочинця» [78, с. 147].

Частково психофізіологічний стан впливає і на ситуації допиту. В криміналістиці виділяють типові ситуації допиту: а) повідомлення правдивих показань; б) добросовісна помилка допитуваного; в) повідомлення неправдивих показань; г) відмова від дачі показань [88, с. 68; 84, с. 266]. Перші дві ситуації є неконфліктними і для їх вирішення застосовується тактичні прийоми, що достатньо повно описані у науковій літературі. При допиті потерпілих, зацікавлених у встановленні істини і в покаранні злочинця, що дають в зв'язку з цим правдиві свідчення, метою допиту є встановлення всіх відомостей, що відносяться до предмету доказування у кримінальному провадженні. Основними тактичними завданнями у цій ситуації є: зберегти безконфліктність; встановити і зафіксувати показання в повному обсязі обізнаності допитуваної особи; створити умови для активізації пам'яті особи; деталізувати показання настільки, щоб кожна обставина могла бути перевірена і підтверджена (або спростована) іншими доказами; встановити умови сприйняття і формування показань з метою організації перевірки їх достовірності [85, с. 299]. Для виконання означених завдань, на думку В.Ю. Шепітька необхідно дотримуватись наступних тактичних рекомендацій: переконати допитуваного у необхідності надати допомогу органам досудового розслідування; роз'яснити сутність наслідків учиненого злочину або можливість їх виникнення у майбутньому; пред'явити фотознімки (предмети), що пов'язані із учиненим

злочином та його наслідками; проявляти уважність, повагу та урівноваженість; виражати співчуття та розуміння; проводити (за необхідністю) бесіду на сторонню тему; створити у допитуваної особи «враження» у захищеності з боку правоохоронних органів від будь-якого негативного тиску та впливу злочинців; встановити мотиви й причини відмови свідків та потерпілих від давання показань, що викривають осіб у злочинній діяльності; використовувати позитивні якості допитуваного та ін [84, с. 270-271].

Під час допиту у безконфліктній ситуації можливі також складності, коли допитуваний може: не завжди чітко усвідомлювати, які факти цікавлять слідство; не запам'ятати ті чи інші факти; перебільшувати окремі факти; не запам'ятати тих чи інших обставин через несприятливі умови сприйняття, поганий зір тощо, але намагатися «допомогти» чи дати «правильні» показання [85, с. 299]. В таких ситуація слідчому рекомендується максимально деталізувати показання потерпілого з використанням чітко вираженої системи запитань у певній послідовності. За ствердженням А. Ф. Волобуєва особливо небезпечною є остання позиція допитуваного, що може призвести до слідчої помилки. У такій ситуації потрібно ставити запитання так, щоб допитуваний не міг отримати з них інформацію про стан справи та окремі її обставини [85, с. 300]. Крім того застосовуються тактичні прийоми актуалізації забутого у пам'яті допитуваних: «демонстрація доказів та іншої матеріалізованої інформації (наприклад, відеозапис, фотознімки, фоторобот, рисований портрет, схеми, плани, графіки тощо); допит на місці події з метою повторного сприйняття допитуваним обстановки, у якій відбувалася злочинна подія; оголошення показань (їх фрагментів) свідків, потерпілих, співучасників злочинів та інших осіб; з'ясування попередніх подій та розбивання їх на епізоди (підепізоди); деталізація, уточнення, порівняння, аналогія, зіставлення, використання образного мислення, постановка нагадуючих (додаткових) запитань тощо» [196, с. 176].

У ситуаціях допиту при яких потерпілий відмовляється від дачі показань або дає неправдиві показання проходять у стані конфлікту зі слідчим. Такі

ситуації виникають з різних причин. Так К. О. Чаплинський виділяє наступні: побоювання помсти з боку підозрюваних та їх оточення; підкуп або шантажування з боку злочинців; дружні, родинні, професійні або сусідські відносини з підозрюваними та їх знайомими; матеріальна, службова або інша залежність від вказаних осіб; не бажання витратити свого особистого часу під час проведення досудового слідства та судового розгляду справи; намагання приховати від правоохоронних органів учинені протизаконні дії, аморальну поведінку або дії, що компрометують допитуваного (наприклад, під час вчинення злочину був з іншою жінкою) тощо; побоювання відповідальності за давання раніше неправдивих пояснень; умисне завищення наслідків учиненого злочину; намагання допитуваного зашкодити підозрюваним внаслідок несприятливих відносин з ними або їх близькими; співчуття до підозрюваних та ін. У досліджуваній категорії злочинів нами встановлені наступні причини дачі неправдивих показань: прагненням потерпілого всю провину за заподіяну шкоду здоров'ю покласти на обвинуваченого, тим самим приховати свою протиправну чи непристойну поведінку; навпаки прагненням потерпілого звільнити від відповідальності підозрюваного в зв'язку з примиренням з ним або прагненням звільнити від відповідальності дійсних винуватців через те, що потерпілий звинувачує себе; боязню розправи; бажанням самому розрахуватися зі злочинцем без залучення останнього до кримінальної відповідальності [196, с. 177].

У таких випадках зусилля слідчого направляються на подолання установки потерпілих на дачу неправдивих свідчень і викриття їх у брехні. Для цих цілей застосовуються різні тактичні прийоми, достатньо розроблені вченими-криміналістами. На думку В. К. Весельського по відношенню до свідка і потерпілого у таких ситуаціях більш ефективними будуть прийоми емоційного впливу: «переконання в неправильності зайнятої позиції; роз'яснення шкідливих наслідків для близьких осіб з числа потерпілих і підозрюваних; вплив на позитивні сторони допитуваного – почуття власної гідності, шляхетність, ідейність і т. п.» [88, с. 360-361]. Також можливо використання наступних прийомів: роз'яснення ситуації, що склалася у

кримінальному провадженні, пов'язане з аналізом становища, в якому може опинитись допитуваний у разі дачі неправдивих свідчень; деталізація показань для виявлення суперечностей; використанням доказів; з'ясування контрольних обставин, що дозволяють перевірити істинність повідомлених відомостей; повторний допит по вже дослідженому колу питань; створення та навпаки приховування уявлення про інформованість слідчого; розповідь слідчим про справжній розвиток події та причини, що зумовили потерпілого казати неправду; проведення допиту в присутності інших осіб, наприклад, спеціаліста-психолога. Перелік таких прийомів може бути значно ширше, їх вибір залежить від слідчого, особистості допитуваного та слідчої ситуації, що склалась на момент проведення допиту.

Допит свідків, очевидців за розглядуваною нами категорією злочинів в організаційному і тактичному аспектах, на нашу думку, не відрізняється від допиту за східними складами. Під час проведення допиту у свідків слід з'ясувати всі відомі їм обставини події, час, місце, особистість потерпілого та особи, яка заподіяла тілесні ушкодження, ознаки їх зовнішності, що передувало вчиненню злочину, за допомогою яких знярядь було заподіяно тілесні ушкодження, дії особи заподіяння шкоди здоров'ю потерпілому, як діяв потерпілий під час та після нанесення ушкоджень, чи була з його боку провокація, чи чинив опір нападаючому [110, с. 139]. При цьому застосовуються тактичні прийоми допиту потерпілих за даною категорією злочинів.

Більш важливим та складним для розслідування у тактичному плані є, безумовно, допит підозрюваних, тому приділимо увагу саме цьому питанню. Допит підозрюваного повинен починатися, так само як і допити потерпілих, свідків, з встановлення психологічного контакту слідчого з допитуваним, враховуючи індивідуально-психологічні особливості останнього. Слідчому необхідно пам'ятати про те, що не можна ставитися до підозрюваного, обвинуваченого упереджено, слідство має бути спрямоване не тільки на встановлення і доведення винуватості, а й виявлення обставин, що

пом'якшують відповідальність. При спілкуванні з допитуваним слід створити доброзичливу атмосферу, але разом з цим бути гранично уважним, наполегливим і вимогливим, не допускаючи прояву негативних емоцій, антипатії до допитуваного.

Також необхідно враховувати вимоги КПК України щодо проведення допиту неповнолітніх, а саме: допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря; не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день; особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання (ст. 226). Вимоги щодо участі захисника, законного представника, педагога чи психолога, лікаря також зазначено у ст. ст. 227, 490, 491 КПК України.

Тактика допиту неповнолітнього підозрюваного залежить, перш за все, від особистості допитуваного, його віку, характеру, освіти, схильності до вчинення кримінальних проступків, від ступеня визнання підозрюваним своєї провини та інших чинників. На знання при допиті вікових особливостей допитуваного звертає увагу В. Ю. Шепітько, який зазначає, що «знання цих особливостей має велике значення для обрання прийомів встановлення психологічного контакту, вибору режиму проведення допиту, здійснення впливу на неповнолітнього, оцінки його свідчень [84, с. 280; 127, с. 118, 79, с. 207].

Аналізуючи чинники, що впливають на організаційно-тактичні аспекти допиту неповнолітніх осіб, які вчиняють злочини корисливо-насильницької спрямованості, І. Л. Калімбет виділяє наступні: «час затримання злочинця по відношенню до вчинення злочину (по «гарячих слідах», після вчинення одиничного корисливо-насильницького злочину, серії корисливо-насильницьких злочинів); кількість затриманих учасників злочинного угруповання неповнолітніх; участь у діяльності злочинної групи неповнолітніх корисливо-насильницької спрямованості дорослих осіб; наявність у

затриманого кримінального минулого або участь у неформальних молодіжних об'єднаннях із власною субкультурою; поінформованість батьків або інших дорослих із середовища неповнолітнього щодо його злочинної діяльності; затримання неповнолітнього зі знаряддями вчинення злочину та (або) з майном, здобутим у результаті злочинної діяльності; інші чинники, які зумовлені конкретною слідчою ситуацією» [67, с. 132].

Проведений нами аналіз матеріалів кримінальних проваджень за фактами заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми свідчить, що основними чинниками, що впливають на тактику допиту підозрюваного є:

а) момент затримання чи виклику на допит: на місці вчинення злочину, через один чи декілька днів після події, коли пройшов значний проміжок часу;

б) вікової категорії неповнолітніх та відповідно ступеню психофізіологічного розвитку неповнолітнього: 13-15 років, 15-17 років;

в) умов виховання та соціального середовища неповнолітнього: неповні сім'ї, пияцтво та безробіття батьків, сімейні конфлікти, навчальні заклади у «небезпечних» районах міста або: забезпечені сім'ї, приватні та спеціалізовані навчальні заклади;

г) відношення підозрюваного до вчиненого злочину та, відповідно, обраної ним лінії поведінки: визнає провину, визнає провину частково, не визнає провини, надає правдиві показання, відмовляється від дачі показань, надає неправдиві або частково неправдиві показання.

При затриманні підозрюваного на місці події або безпосередньо після вчинення злочину його потрібно допитувати негайно. З одного боку, недоліки цього допиту у тому, що у слідчого немає часу належним чином підготуватись до слідчої дії. З іншого – можливо використання фактору раптовості, який полягає у тому, що слідчий несподівано задає питання, яке не пов'язане із попереднім, або пред'являє докази, що стосуються учинення злочинів або дій з підготовки і приховування слідів злочину, з метою викликати негативну реакцію допитуваних осіб, що породжена впливом пред'явленої інформації, і спостерігати за нею [196, с. 175]. Свідчення підозрюваного, допитаного одразу

після затримання, без попереднього обмірковування ним обставин, що стали причиною його затримання та підставами підозри, суттєво відрізняються від тих, котрі він дає під час допиту, через певний час [91, с. 408]. Окрім того, неповнолітні, затримані одразу після вчинення крадіжки можуть перебувати у стані збудження і неочікуваного здивування або розпачу. Як наслідок у підозрюваних може бути відсутня добре спланована лінія захисту. При ретельному допиті на початку розслідування у сформованому злочинцями алібі будуть виявлені прогалини, невідповідності. Це значною мірою впливатиме на відмову від зайнятої лінії захисту та зізнанні у злочині [162, с. 109].

Якщо після вчинення злочину пройшов деякий час, то слідчому необхідно ретельно підготуватись до допиту. Особливу увагу приділити вивченню особи допитуваного. Для цього необхідно допитати осіб, що володіють відповідною інформацією: вихователів, вчителів, знайомих, друзів, родичів.

У разі якщо допитуваний визнав провину (42 %), потрібно запропонувати йому розповісти про обставини події послідовно і детально. Незважаючи на добровільне визнання своєї вини свідчення підозрюваного повинні оцінюватися слідчим критично, ретельно перевірятися і підтверджуватися сукупністю доказів. Якщо допитуваний визнає провину частково (37 %), то слід з'ясувати, з якими конкретними фактами, обставинами та епізодами події він не згоден. Такими випадками можуть бути: зменшення своєї ролі при вчиненні злочину групою осіб; пояснення своїх дій самообороною тощо. При цьому з'ясовується, що він може підтвердити сказане, за допомогою яких обставин можна перевірити, наскільки визнання або заперечення підозрюваним своєї провини відповідає дійсності. Ситуація, що визначається відмовою підозрюваного від дачі показань чи наданням неправдивих відомостей (21 %), найчастіше характеризується конфліктністю, протистоянням інтересів слідчого та допитуваного.

Для виходу з конфліктних ситуацій, що складаються при допиті, вченими-криміналістами розроблені різні тактичні прийоми подолання

неправди у показаннях. Дотримуючись поділення тактичних прийомів, запропоноване Р. С. Белкіним, зазначимо наступні можливі прийоми викриття допитуваного у брехні:

1. Прийоми емоційного впливу, тобто спонукання до дачі правдивих показань шляхом роз'яснення, шкідливих наслідків брехні, сприятливих наслідків визнання провини і активного сприяння розслідуванню; акцентування уваги на позитивних сторонах особистості допитуваного; використання антипатії, що може відчувати допитуваний до кого-небудь зі своїх співучасників; використання чинника раптовості шляхом постановки несподіваних питань.

2. Прийоми логічного впливу: пред'явлення доказів, що спростовують показання допитуваного (висновки судових експертиз, протокол огляду місця події, протоколи допитів свідків, потерпілого тощо); максимальна деталізація відомостей; логічний аналіз протиріч, що є у показаннях допитуваного; логічний аналіз протиріч між інтересами допитуваного і його співучасників, доведення безглуздості зайнятої позиції.

3. Тактичні комбінації, розраховані на неправильну оцінку її допитуваним, що об'єктивно призводить до його викриття. При тактичних комбінаціях використовують: прийоми, що переслідують мету приховувати від допитуваного поінформованість слідчого про тих чи інших обставини провадження; метод непрямого, який полягає у постановці питань, другорядних з погляду допитуваного, але фактично маскуючи головне питання; прийоми, спрямовані на створення ситуації, при якій допитуваний обмовляється [88, с. 361; 92, с. 615]. Також можливо запропонувати допитуваному, стверджуючому, що він говорить правду, сказати своєму співучаснику або зв'язаному з ним попередньою змовою свідку фразу приблизно такого змісту: «я сказав всю правду, скажи і ти». Допитуваний попадає у складну ситуацію: відмова буде означати визнання себе в дачі неправдивих показань, згода ж може привести до його викриття [88, с. 361-362]. На нашу думку, тактичні комбінації, що є по суті сукупністю будь-яких тактичних прийомів, не можуть

обмежитись наведеними вище рекомендаціями, а є більш різноманітними та залежать від знання та досвіду слідчого та слідчої ситуації.

Серед інших тактичних прийомів, що застосовуються при допиті підозрюваним можна зазначити наступні:

– спостереження за поведінкою допитуваного та його психофізіологічними реакціями. Таке спостереження дозволяє виявити неправду або суперечності у показаннях допитуваного. В.К. Весельський, В.С. Кузьмічов, В.С. Мацишин і А.В. Старушкевич зазначають, що слідчий повинен не тільки слідкувати за поведінкою допитуваних, а й за попередженням зовнішніх проявів своїх емоцій з приводу успіху або промаху, щоб не видати цього усмішкою торжества або мімікою смутку [27, с. 57];

– втягування допитуваного у спір. Для цього слідчий під час допиту повинен торкатися другорядних фактів (питань), які допитуваному неважко спростувати. Якщо допитуваний піде на це, йому пропонується інша обставина такого ж плану. Він спростовує і її, поступово втягуючись у суперечку, і починає сперечатись за тими питаннями, які для слідчого є метою даного допиту і забезпечені доказами [27, с. 88];

– розповідь слідчим версій про вчинені злочини або ймовірний розвиток подій. Але, на думку К. О. Чаплинського даний прийом повинен стосуватися тільки неповних та другорядних фактів злочинної діяльності особи, що мали чи могли мати місце у певний час, а слідчий повинен мати необхідний об'єм перевіреної інформації [196, с. 181];

– виявлення та використання конфліктів при вчинення злочину групою осіб з метою розхитати єдність групи та протиставити її членів один одному. Це можливо досягти наступним чином: продемонструвати інформованість про несприятливі взаємини в середині групи; фіксувати увагу злочинців на фактах, що компрометують їх в очах інших членів злочинної групи або створюють недовіру з їх боку; розкрити поведінку й особисті якості одного з допитуваних іншим членам групи. Інформація, що повідомляється, повинна бути достовірною та перевіреною, заснованою на наявних у справі доказах [196, с. 183];

– повторний допит – неповнолітній, який дав неправдиві показання, намагається дотримуватися їх і надалі. Однак він неминуче забуває подробиці первинних неправдивих показань, не може повторити їх з такою ж точністю на повторному допиті [207, с. 285];

– застосування технічних засобів, що створює сприятливі умови для одержання доказової інформації, дозволяє фіксувати не тільки показання, але й «психологічний клімат», у якому вони були отримані та психологічно впливає на злочинців. Особливо важливо під час допитів використовувати відеозапис. Він дозволяє зафіксувати та відтворити не тільки зміст показань, а й мовленнєві особливості допитуваних осіб, їх інтонацію, жестикуляцію та міміку, поведінку та реакції, що характеризують особу злочинця [196, с. 183].

На доцільності застосування звуко-, відеозапису при проведенні окремих видів допиту: малолітнього, допиту за участю перекладача тощо, наголошувала Л.Д. Удалова [190, с. 187]. Ми погоджуємось з думкою І. В. Пирого, що відеозапис дозволяє не тільки чути заяви допитуваного, але й стежити за його реакцією, а також може вирішити ряд проблем, пов'язаних зі спробами опротестувати результати допиту [134, с. 289]. Після проведення допиту можливо переглянути відеозапис та зосередити увагу на психофізіологічних реакціях допитуваного. Після перегляду отриману інформацію можна використати для розробки тактичних прийомів повторних допитів. Крім того, на наш погляд, у подальшому можливо провести огляд отриманих відеоматеріалів за участю спеціаліста-психолога, який висловить свої думки щодо тих чи інших реакцій допитуваної особи. Таким чином, можливо отримати додаткове джерело доказів у вигляді протоколу огляду. Застосування відеозапису можна розглядати як тактичний прийом та як засіб фіксації результатів допиту. Загалом метою застосування при допиті звуко-, відеозапису, на думку В.К. Весельського, є: «а) забезпечення повноти фіксації того, що повідомляє допитуваний; б) спростування заяв про неправдивість здійснення протоколювання показань; в) стримуючий вплив у частині зміни зайнятої позиції» [28, с. 94].

Цікавим, на наш погляд, є тактичний прийом, запропонований В. Г. Дрозд, що застосовується при розслідуванні тілесних ушкоджень, які заподіяні групою осіб. Він полягає у наступному. На основі протоколу огляду місця події слідчий виготовлює схему місця події з відображенням на ній основних об'єктів. Після того як особа розповіла про свої дії на місці події і дії співучасників їй пропонують показати на схемі де знаходився потерпілий і інші учасники, пояснити дії кожного з них. Така схема є графічним додатком до протоколу допиту. Співставлення таких схем дозволяє встановити невідповідність показань допитуваних фактичним обставинам справи, викрити у неправдивості і встановити дійсні обставини вчинення злочину [48, с. 160].

Узагальнюючи застосування тактичних прийомів під час допиту на основі матеріалів, отриманих під час опитування працівників слідчих підрозділів різних відомств, К. О. Чаплинський отримав наступні результати, які загалом підтверджуються і нашим дослідженням. Найбільш розповсюдженими тактичними прийомами, що використовуються у правоохоронній практиці, є: встановлення психологічного контакту – 100 % респондентів; викладання показань у формі вільної розповіді – 94 %; постановку запитань – 100 %; створення напруги – 47 %; використання різних темпів допиту – 36 %; спостереження за поведінкою допитуваного та його психофізичними реакціями – 39 %; пред'явлення доказів – 87 %; використання фактора раптовості – 63 %; актуалізацію забутого у пам'яті допитуваних – 57 %; створення уявлення про інформованість слідчого – 28 %; розповідь слідчим версій про учинений злочин або ймовірний розвиток події – 18 %; приховування меж інформованості слідчого – 59 %; використання конфліктів у злочинній групі – 21 %; застосування науково-технічних засобів – 21 % [196, с. 164].

Вище зазначалось про обов'язкову присутність при допиті неповнолітнього захисника та психолога. Ситуація на допиті підозрюваного, що проводиться за участю захисника, повинна розглядатися із урахуванням конфліктності не лише із підозрюваним, а й його захисником, його ставленням, реакцією на дану конфліктність. Важливу роль тут відіграє психологічний

компонент – наявність чи відсутність психологічного контакту слідчого із захисником. Якщо між слідчим і підозрюваним виникає конфлікт, то він виявляється і між слідчим та захисником, як прихованого, так і відкритого характеру, тому що захисник пов'язаний зі своїм підзахисним процесуальними обов'язками. Отже, участь адвоката ставить перед слідчим низку додаткових завдань, а саме: а) не втрачати ініціативи керівництва допитом; б) контролювати поведінку адвоката (словесні і жестові підказки підзахисному), його реакція на хід допиту тощо; в) аналізувати його вчинки з метою визначення, на що саме прореагував адвокат і як конкретно (усміхнувся, засмутився), що за цим стоїть – допущена слідчим помилка або вдалий хід, тобто оцінка тактики, що використовується, і потреба внесення до неї змін; г) детальна фіксація всього, що характеризує участь адвоката у даному питанні (коли і у зв'язку з чим було заявлено клопотання, як і після чого слідувало запитання, які конкретно були підказки підзахисному тощо [137, с. 41-55; 88, с. 74].

Спеціаліст-психолог, як вважає В. В. Коваленко, спостерігаючи за поведінкою допитуваного, може побачити його реакції на поставлене питання чи пред'явлений доказ, непомітні для слідчого, і звернути на це увагу. Перед допитом психологу доцільно надавати для ознайомлення матеріалами справи, що характеризують допитуваного, оскільки той, усвідомивши предмет допиту, може деякою мірою спрогнозувати поведінку останнього, допомогти сформулювати питання, визначити їх послідовність [71, с. 214].

3.3. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні

Поняття спеціальних знань на сьогодні, на нашу думку, достатньо розроблено в науці. Але, на жаль, визначення спеціальних знань не міститься в жодному законодавчому чи підзаконному акті, що іноді призводить до невірнього застосування цього поняття в практиці розслідування злочинів. У ст. 3 КПК України при визначенні термінів про спеціальні знання не згадується, а у

ст. 69 зазначається, що «експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями ...». У ст. 71 КПК України зазначається, що «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями ...». При цьому зміст поняття «спеціальні знання» не роз'яснюється. Відсутнє це поняття і в інших нормативних актах, зокрема у Законі України «Про судову експертизу» [140]. Саме тому, при виникненні спірних питань щодо використання спеціальних знань працівники правоохоронних органів змушені звертатись до наукового тлумачення цього поняття, а також інших понять, тісно пов'язаних з ним та які мають більше практичне значення, а саме форми та суб'єкти використання спеціальних знань, об'єкти та предмет експертного дослідження тощо.

Не зосереджуючись на визначенні спеціальних знань ми приєднуємось до думки І. В. Пирога, який, базуючись на працях вчених-криміналістів та виділяючи основні критерії, що використовуються при визначенні поняття спеціальних знань зазначає, що «спеціальні знання – це сукупність теоретичних знань і практичних умінь та навичок у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, набутих у результаті спеціальної теоретичної підготовки або професійного досвіду роботи, що використовуються з метою розкриття, розслідування та попередження злочинів» [134, с. 14]. Розуміння поняття спеціальних знань є важливим для теорії криміналістики, але для практики розслідування кримінальних правопорушень більш суттєвим, на нашу думку, є поняття форм використання спеціальних знань.

Значна група науковців виділяють три форми спеціальних знань в залежності від процесуального статусу особи, яка ними володіє: використання слідчим спеціальних знань, спеціалістом під час участі у слідчих діях, експертом при проведенні експертизи (В.Г. Гончаренко [38, с. 112]; В.К. Лисиченко, В.В. Циркаль [106, с. 11-14]; Б.В. Романюк [149, с. 48]). Зазначені форми використання спеціальних знань більшість вчених-криміналістів називають «процесуальними». Інші форми визначаються як «непроцесуальні». Такої думки дотримуються Г.І. Грамович [43, с. 16];

В.Я. Колдін [73, с. 108]; В.С. Кузьмічов, Г.І. Прокопенко; І.В. Пиріг [101, с. 200; 134, с. 27] та інші. Ми також приєднуємось до думки науковців, які поділяють форми використання спеціальних знань на процесуальні та непроцесуальні.

Також потрібно зазначити, що форми спеціальних знань, на нашу думку, тісно пов'язані з суб'єктами, які їх використовують. У КПК України чітко визначено таких суб'єктів: експерт (ст. 69) та спеціаліст (ст. 71). Щодо слідчого як суб'єкта використання спеціальних знань, у КПК України таких посилань немає. Звідти випливає, що він не є суб'єктом використання спеціальних знань, що цілком обгрунтовано, оскільки як представник сторони обвинувачення він є основним суб'єктом доказування, а одночасно суміщати функції цих суб'єктів неможливо. Отже, процесуальними залишаються лише дві форми використання спеціальних знань: участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій та залучення експерта для проведення експертизи.

Щодо непроцесуальних форм використання спеціальних знань, то їх результати ніяким чином не фіксуються у процесуальних документах, а надають лише орієнтуючу інформацію. Такими формами, на наш погляд, є: допомога слідчому у підготовці, організації та проведенні СРД; консультації з питань, що потребують використання спеціальних знань, включаючи методичну допомогу слідчому з питань науково-практичних прийомів та методів організації і проведення СРД, роботи з речовими доказами; довідкова допомога; проведення ревізій, відомчих перевірок; результати службових розслідувань, що проводяться на підприємствах, в організаціях; надання професійної допомоги в підготовці науково-технічних засобів, в тому числі для виявлення, вилучення та дослідження речових доказів; виконання складних та трудомістких робіт (залучення альпіністів, спелеологів, монтажників-висотників, аквалангістів, водолазів, рятувальників, пожежників тощо). Зазначені форми використання спеціальних знань, хоч і не мають процесуального закріплення, але є важливими та значущими при розслідуванні будь-якого виду злочину. Оскільки такі форми є не процесуальними, суб'єкти, які ними володіють, не зазначені у КПК України і можуть бути будь-ким за професією.

Основна вимога до них – володіння відповідними спеціальними знаннями.

Розглянемо процесуальні форми використання спеціальних знань при розслідуванні заподіяння тілесних ушкоджень. У п. 1, 2 ст. 71 КПК України зазначено: «1. Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. 2. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду» [99]. Тобто у КПК України надається визначення спеціаліста та зазначаються види спеціальних знань, якими він володіє та може використовувати під час розслідування. Вище ми зупинялись на залученні спеціаліста під час огляду та допиту – СРД, що мають особливості проведення при розслідуванні розглядуваної нами категорії злочинів. Спеціалісти також залучаються і при проведенні інших СРД: обшуку, слідчому експерименті, пред'явленні для впізнання. Але, тактика залучення спеціалістів під час зазначених СРД не є специфічною для розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Вона достатньо розроблена науковцями та описана у роботах, присвячених використанню спеціальних знань [38; 39; 40; 43; 57; 58; 71; 106; 134; 149; 154; 192; 208; 210] та родових методикам розслідування насильницьких, корисливо-насильницьких і злочинах, учинених неповнолітніми [47; 67; 110; 116; 119; 123; 133; 152; 162; 187]. Тому більш детально розглянемо призначення та проведення експертиз за даною категорією злочинів.

У ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» зазначено: «судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» [140]. Відповідно ст. 242 КПК України «експертиза проводиться експертною

установою, експертом або експертами, за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження або, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання». Суб'єктом проведення експертизи є самостійна процесуальна фігура – експерт, яким, відповідно до ст. 69 КПК України, є «особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань» [99].

При розслідуванні заподіяння тілесні ушкоджень, вчинених неповнолітніми призначається широке коло експертиз. Так, за дослідженням В. В. Логінової, частіше всього у справах про умисне заподіяння тілесних ушкоджень призначають наступні види експертиз: судово-медична експертиза потерпілого (100 %), судово-медична експертиза підозрюваного (26 %); судово-психологічна експертиза (16 %); криміналістичні: трасологічна (за слідами ніг людини та взуття) (10 %), дактилоскопічна (10 %); експертиза холодної (17 %) та вогнепальної зброї (11 %), комплексна медико-криміналістична (5 %) та інші види судових експертиз – імунологічна, цитологічна, генетична, одорологічна (4 %) [110, с. 155]. У дослідженні В. Г. Дрозд зазначаються наступні види експертиз, що проводились при розслідуванні тяжких тілесних ушкоджень: судово-медична (потерпілого – 96,1 %) та (підозрюваного – 7,8 %); судово-психіатрична (обвинуваченого) – 68,6 %; медико-криміналістична – 60,8 %; балістична – 15,7 %; дактилоскопічна – 23,5 %; трасологічна – 37,3 %; мікрооб'єктів – 25,5 %; судово-наркологічна (підозрюваного) – 7,8 %; холодної зброї – 15,7 %; імунологічна – 1,96 % [48, с. 174]. На думку Т. О. Лускатової при розслідуванні умисних тяжких тілесних ушкоджень, зокрема й таких, що призвели до смерті потерпілого, проводяться наступні види експертиз: судово-медичні (трупа, живих потерпілих, підозрюваних); судово-медичні (судово-

біологічні) речових доказів; психіатричні; психологічні; психолого-психіатричні; медико-криміналістичні; наркологічні; імунологічні; генетичні; матеріалів, речовин та виробів, (в їх числі ґрунтознавчі); одорологічні; почеркознавчі; трасологічні (слідів знарядь, ніг та взуття людини, транспортних засобів); дактилоскопічні; балістичні; холодної зброї [119, с. 176].

За результатами нашого дослідження при розслідуванні тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми призначаються такі види експертиз: судово-медичні потерпілих (92 %), підозрюваних (12 %); судово-медичні речових доказів (26 %); судово-психіатричні (34 %); психологічні, психолого-психіатричні (4 %); медико-криміналістичні (5 %); трасологічні, в тому числі й дактилоскопічні (10 %); зброї: холодної (28 %), вогнепальної (7 %) [Додаток 1]. Розглянемо зазначені види експертиз більш детально.

Відповідно до ст. 242 слідчий або прокурор обов'язково повинні звернутися з клопотанням до слідчого судді для проведення експертизи в тому числі для: встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості [99]. Ці питання вирішуються судово-медичною експертизою, проведення якої регламентовано наказом МОЗ № 6 від 17.01.95 р., що затверджує Інструкцію про проведення судово-медичної експертизи та Правила проведення окремих різновидів судово-медичних досліджень.

Експертиза, метою якої є визначення ступеня тяжкості тілесного ушкодження проводиться відповідно до Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, де зазначається, що «з медичної точки зору, тілесні ушкодження – це порушення анатомічної цілості тканин, органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів – фізичних, хімічних, біологічних, психічних» [141]. Визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень впливає, перш за все, на кваліфікацію кримінального правопорушення: тяжке (ст. ст. 121, 123, 124, 128),

середньої тяжкості (ст. ст. 122, 128), легке (ст. 125). Зазначеними Правилами надано визначення та описано ознаки кожного з видів ушкоджень.

На підготовчій стадії призначення експертизи слідчому необхідно вирішити ряд питань, основними з яких, на нашу думку, є визначення: моменту призначення експертизи; об'єктів, що необхідно надати на дослідження; переліку питань, що слід поставити на вирішення експертизи.

Для визначення моменту призначення експертизи слідчому потрібно звертати увагу на зміни стану здоров'я особи з часом. Ми погоджуємось з С. О. Сафроновим, що необхідно враховувати: «1) ступінь можливості настання смерті потерпілого; 2) процеси загоєння ушкоджень і обмеженість методів наукового дослідження у живих осіб (наприклад, значно ускладнені можливості опису ідентифікаційних ознак ранового каналу в живій особі, оскільки ознаки будуть змінюватися внаслідок загоєння або медичного лікування); 3) можливість зміни ознак, що визначають ступінь тяжкості тілесних ушкоджень» [153, с. 142]. Саме тому, судово-медичну експертизу потрібно призначати по-можливості одразу після вчинення правопорушення.

Відповідно до п. 4.1 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень «судово-медична експертиза ... проводиться судово-медичним експертом шляхом медичного обстеження потерпілих. Проведення цієї експертизи тільки за медичними документами (історії хвороби, індивідуальній карті амбулаторного хворого тощо) допускається у виняткових випадках і лише за наявності справжніх повноцінних документів, що містять вичерпні дані про характер ушкоджень, їх клінічний перебіг та інші необхідні відомості». При проведенні судово-медичної експертизи експерт повинен використовувати оригінали медичних документів. У виняткових випадках дозволяється використання копій і виписок, за умови відображення в останніх вичерпних відомостей про ушкодження та їх клінічний перебіг. Ці документи мають бути засвідчені підписом лікаря і печаткою лікувального закладу. В необхідних випадках судово-медичний експерт може використовувати відомості досліджень, що проводяться із залученням відповідних спеціалістів,

не обстежуючи потерпілого особисто. У цих випадках у висновках експерта (акті) зазначається: де, коли і ким досліджувався потерпілий, які відомості при цьому встановлені і яких висновків дійшов спеціаліст [141].

Судово-медична експертиза живих осіб проводиться експертом, в бюро судово-медичної експертизи або у закладі, де лікується потерпілий. Можливо, у виняткових випадках, також проведення дослідницької частини експертизи у кабінеті слідчого, або за місцем мешкання потерпілого. При проведенні судово-медичних експертиз не повинна мати місце негативна практика, яка полягає в тому, що деякі експерти іноді ще до виписки потерпілого з лікарні, коли ще можливо його оглянути, надають висновок тільки за медичними документами, що знаходяться у його лікарняній картці. Для визначення механізму та послідовності дій при заподіянні тілесних ушкоджень можуть мати значення і несуттєві з точки зору лікування ознаки: дрібні подряпини, садна, синці, що можуть бути не зафіксовані у медичних документах.

Велике значення при призначенні експертизи має постановка запитань, основними з яких можуть бути наступні:

1. Чи є в даної особи які-небудь тілесні ушкодження? Якщо так, то який їх характер, локалізація, кількість?
2. Яким знаряддям і яким способом спричинено ушкодження потерпілому?
3. Чи не спричинені ушкодження потерпілому представленим на експертизу знаряддям?
4. Чи не могли тілесні ушкодження, виявлені у даної особи, бути отримані за обставин, вказаних потерпілим (підозрюваним). Якщо ні, то за яких обставин вони могли бути спричинені?
5. Яким було взаєморозташування потерпілого і нападаючого в момент заподіяння тілесних ушкоджень?
6. Яка давність тілесних ушкоджень і чи відповідає вона давності вказаній потерпілим?
7. Який ступінь тяжкості тілесних ушкоджень у даної особи?

8. Наявні тілесні ушкодження заподіяні приблизно в один і той же час чи в різний час?

9. Якою кількістю ударів були заподіяні наявні тілесні ушкодження і яка їх послідовність?

10. Яким є механізм виникнення ушкоджень?

11. Чи є небезпечним це ушкодження для життя?

12. Які розміри стійкої втрати загальної непрацездатності у даної особи?

13. Чи не заподіяні наявні у потерпілого ушкодження ним власноручно?

14. Чи не суперечать характер і локалізація ушкоджень, виявлених у даної особи, твердженням про те, що вони отримані при самообороні?

15. Чи все виявлені ушкодження заподіяні одним і тим же предметом?

16. Чи мають виявлені ушкодження характерні (індивідуальні) ознаки, які дозволяють ідентифікувати предмет, за допомогою якого заподіяні ушкодження?

17. Які умови виникнення кожного з наявних ушкоджень? [185 с. 70-71].

КПК України передбачає обов'язкове проведення експертизи для встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості (ч. 4 ст. 242). Таке може трапитись, коли неповнолітній підозрюваний є особою, яка втекла з дому, не має батьків, постійного місця проживання та втратила документи.

Судово-медична експертиза речових доказів призначається у разі виявлення та вилучення на місці події слідів біологічного походження: крові, слини, сечі, епітелію, волосся тощо. Серед зазначеного виду експертиз проводяться, в основному, цитологічні та імунологічні експертизи у відділеннях судово-медичної цитології та імунології відповідно. Серед інших за розглядуваною категорією злочинів цитологічна експертиза вирішує питання статевої приналежності волосся, виділень, крові та інших тканин людини; встановлення на знаряддях травми, а також у піднігтьовому вмісті наявності мікрослідів крові і мікронакладень з визначенням їх видової, статевої, групової

і органо-тканинної приналежності. Імунологічна експертиза проводиться з метою встановлення наявності, видової та групової належності біологічних об'єктів (крові, виділень, волосся, кісток тощо) людського походження. При цьому при дослідженні волосся вирішуються питання про видову приналежність, регіональне походження, характер відокремлення, існуючі пошкодження та зміни від дії високої температури, механічних, хімічних факторів, косметичних засобів тощо. До ухвали про призначення експертизи повинні додаватися речові докази, протокол огляду речових доказів, зразки біоматеріалу і, при наявності, медична документація [141].

При застосуванні неповнолітнім під час заподіяння тілесних ушкоджень холодної зброї або інших предметів може бути призначена медико-криміналістична експертиза з метою визначення знарядь травми, їх диференціації та ідентифікації на підставі вивчення ушкоджень на тілі, одязі, взутті потерпілого. Крім цього, експертизи виконуються з метою ототожнення особи, визначення природи та елементного складу мікроб'єктів, слідів, накладень, реконструкції ситуації, в якій були нанесені ушкодження [141].

Проведення медико-криміналістичних експертиз слідів знарядь вчинення злочину (трасо логічних) включає в себе дослідження ушкоджень від гострих (колючих, колюче-ріжучих, рубаючих), тупих (будь-якої конфігурації) предметів (знарядь) або їх поєднання. Речовими доказами в таких експертизах можуть бути об'єкти біологічного (м'які тканими, органи, кістки, оболонки) і небіологічного (одяг, взуття, побутові речі тощо) походження, на яких є ушкодження, накладення та сліди від конкретної взаємодії з травмуючими предметами, знаряддями чи зброєю. При необхідності одночасно з ушкодженнями чи слідами на речових доказах досліджуються знаряддя та предмети, які використовувались чи могли бути використані для спричинення травми. У деяких випадках об'єктами вивчення можуть бути відображення слідів чи ушкоджень у вигляді словесно-мовних, графічних, фоторенгенографічних, математичних та інших моделей, зафіксованих в матеріалах кримінальних проваджень та медичних документах. Комплексне

дослідження ушкоджень, слідів, накладень, їх моделей та гаданих знарядь повинно виконуватись з метою встановлення конкретного екземпляра предмета, від дії якого виникли знайдені зміни. При неможливості ідентифікації знаряддя травми необхідно максимально діагностувати групу знарядь (предметів), якими могли бути завдані ушкодження або сліди. У разі необхідності під час проведення трасологічної експертизи повинні вирішуватись питання ситуаційного характеру, тобто визначення місцезнаходження, пози учасників пригоди, послідовності їх дій і переміщення, місця вчинення тієї чи іншої події тощо [141].

Як правильно відмічають О.В. Лускатов та К.М. Пантелеев, при експертизах ушкоджень у живих осіб судово-медичний експерт нерідко стикається з великими труднощами при визначенні їх характеру (рубані, різані, забиті рани), послідовності нанесення, знарядь, якими могли бути заподіяні ушкодження, й т. ін., які пов'язані з тим, що первісна форма рани змінюється вже у процесі її утворення в результаті деформування країв рани, а в більш пізній термін – у результаті їх хірургічної обробки та внаслідок процесів загоєння [132, с. 6].

Вилучення і направлення на експертизу одягу живих осіб має свої особливості. У більшості випадків потерпілі негайно направляються в лікувальну установу для надання їм медичної допомоги. При цьому вони звичайно направляються разом з тим одягом, що був на них у момент події. У таких випадках є повна можливість, коли це не суперечить медичним показанням (останні можуть бути встановлені лікарем, що надає потерпілому першу допомогу), вилучати хоча б предмети верхнього одягу, які зазвичай представляють найбільшу цінність для рішення питань, що можуть бути поставлені перед судово-медичною експертизою. Тим часом практика показує, що далеко не завжди в таких випадках вживаються заходи до негайного вилучення одягу. Це веде нерідко до небажаних наслідків [132, с. 17].

У межах медико-криміналістичної експертизи можуть також бути проведено мікрологічні дослідження. Експертизи з дослідження мікроб'єктів та

слідів мікроскопічного розміру проводяться при різних видах ушкоджень: тупими і гострими предметами, транспортній травмі, при термічних, хімічних ушкодженнях, електротравмі тощо. Об'єктами дослідження в таких експертизах можуть бути: чужорідні тіла, включення, накладення в ушкодженнях живих осіб, окремих органах і тканинах, одяг, зола, попіл, різноманітні контрольні зразки. При вивченні мікрооб'єктів можлива діагностика кусочків скла, піску, інших неорганічних та органічних (наприклад, порошинки, парафін тощо) частинок. До цієї ж групи відносять і математичні дослідження як самостійний вид експертиз (визначення сили удару, статистична обробка одержаних результатів експериментального відтворення ушкоджень тощо) або як один з етапів спектрального дослідження, що потребує математико-статистичної обробки матеріалу [141].

Для визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності призначається судово-психіатрична експертиза (ст. 242 КПК України). Також відповідно ст. 509 КПК України «Слідчий, прокурор зобов'язані звернутися з клопотанням до слідчого судді щодо залучення експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи у разі, якщо під час кримінального провадження будуть встановлені обставини, які дають підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними» [99].

Приводом для призначення судово-психіатричної експертизи можуть бути лише фактичні дані, що підтверджуються матеріалами кримінального провадження. Сумніви щодо стану психічного здоров'я особи можуть бути лише обґрунтовані припущеннями про наявність у неї психічного розладу, що здатний вплинути на юридично значущу поведінку. Формальними підставами для направлення особи на судово-психіатричне обстеження, як зазначають Гончаренко В.Г., Гора І.В., Будко Т.В.: відомості про психічні порушення в

минулому; перебування на лікуванні у психіатричному або наркологічному лікувальному закладі; перебування на обліку в психоневрологічному диспансері; дані про те, що особа визнавалась раніше неосудною і перебувала на примусовому лікуванні чи має інвалідність по психічному захворюванню; відомості про те, що особа навчалась у школі для розумово відсталих дітей; звільнення від строкової військової служби осіб чоловічої статі з причини психічного захворювання; відомості про перенесені захворювання головного мозку (черепно-мозкові травми, менінго-енцефаліти, порушення мозкового кровообігу тощо) або тяжкі соматичні захворювання, які супроводжуються психічними порушеннями; дані про психічні захворювання у близьких родичів досліджуваного [39, с. 309].

Судово-психіатрична експертиза проводиться в Українському науково-дослідному інституті соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України, центрах судово-психіатричних експертиз, відділеннях (амбулаторних, стаціонарних експертиз), які є структурними підрозділами психоневрологічних (психіатричних) лікарень, психоневрологічних диспансерів. Предметом експертизи, що впливає зі змісту статей КПК України є визначення психічного стану осіб, яким призначено експертизу, у конкретні проміжки часу та відносно певних обставин, що становлять інтерес для органів слідства та суду. Об'єктами експертизи за даною категорією кримінальних проваджень можуть бути: підозрювані та потерпілі, щодо яких слідчого виникли сумніви їх психічної повноцінності; потерпілі, щодо яких вирішується питання про взаємозв'язок змін у їх психічному стані зі вчиненими щодо них протиправними діями; матеріали кримінального провадження, медична документація, аудіовізуальні матеріали та інша інформація про психічний стан особи, щодо якої проводиться експертиза.

Однак у всіх випадках до матеріалів судово-психіатричної експертизи мають бути додані медичні документи, які відображають результати раніше проведених досліджень психічних станів особи. За наявності даних щодо перебування особи на лікуванні у психіатричному закладі або під наглядом

психіатра експертам в обов'язковому порядку має бути надана відповідна медична документація. У випадках отримання особою психіатричної допомоги в приватному порядку також слід запросити медичну документацію або, за її відсутності, допитати приватного лікаря-психіатра як свідка щодо психічного стану пацієнта, причин звернення до психіатра, встановленого діагнозу, лікарських призначень і результатів лікування. Водночас, необхідно затребувати медичну документацію з наркологічних закладів. Серед осіб, які проходили курс наркологічного лікування, чимало таких, які страждають на психічні розлади, хоча ніколи не звертались до психіатра раніше [39, с. 310].

Відповідно до ст. 486 КПК України «1. У разі необхідності для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза. 2. Для з'ясування рівня розвитку, інших соціально-психологічних рис особи неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, які необхідно враховувати при призначенні покарання і обранні заходу виховного характеру, може бути призначена психологічна експертиза» [99]. Норми КПК України доповнює п. 15 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.97 р. № 8 «Про судову експертизу в кримінальних та цивільних справах» згідно якого для встановлення рівня загального розвитку неповнолітнього, ступеня його розумової відсталості, з'ясування питання щодо повного усвідомлення ним значення своїх дій і можливості керування ними проводиться судово-психіатрична, психологічна або комплексна психолого-психіатрична експертиза [142].

Ми погоджуємось з думкою В. Г. Гончаренка, В. В. Курдюкова, К. В. Легких, що психологічна експертиза може вирішувати три групи питань: 1) щодо психічних властивостей і особливостей особистості; 2) вплив на психіку різноманітних умов і пов'язані з цими умовами стани особи в момент розслідування; 3) характеристика особливостей перебігу психічних процесів у

даної особи [40, с. 25].

Предметом судово-психологічної експертизи є питання про діяльність осіб, індивідуально-психологічні властивості яких не виходять за межі норми (особливості сприйняття певних явищ за даних умов, здатність адекватно їх оцінювати, особливості реагування на екстремальні ситуації тощо). У тих випадках, коли для вирішення якогось питання необхідно торкатися суміжних між психологією і психіатрією проблем, наприклад, при вивченні аномальних дітей і підлітків, доцільним є проведення психолого-психіатричної експертизи [50, с. 222].

У слідчій практиці нерідко трапляються випадки, які свідчать про розумову відсталість підлітка, однак не завжди зрозуміло, викликана вона душевним захворюванням чи зумовлена іншими причинами. Очевидно, йдеться про осіб з межевою психічною патологією, що не виключає осудності. У таких випадках потрібно призначити комплексну психолого-психіатричну експертизу, оскільки тільки їй притаманна можливість дослідити результати взаємодії психопатологічного і психологічного (вікового, емоційного, логічного) чинників.

Комплексна судова психолого-психіатрична експертиза може відповісти на питання про психічний стан підекспертного, природу, вид і тип психічної патології, її ступінь, глибину, баланс норми і патології у психіці, взаємодію патології психіки з виявами компенсації, захисту в процесі нормальної чи патологічної адаптації до вимог ситуації; сталість психологічних властивостей, рис особистості й динамічних станів психіки особи з межевою психічною нормою, чи межевою психічною патологією психіки (виду і глибини емоційних реакцій у момент правопорушення чи ін., індивідуально-психологічних особливостей психопатів чи акцентуованих особистостей, природи і ступеня межевої розумової відсталості; вплив на особистість психопата чи акцентуанта, можливість сприйняття ним усього, що оточує, регулювати свою делінквентну чи віктимну поведінку, здатність усвідомлювати значення своїх дій, передбачати їх наслідки і керувати ними [148, с. 142–144].

На практиці іноді виникає необхідність у послідовному проведенні спочатку психіатричної, а потім – психологічної експертиз. Такий варіант можливий у випадках, коли судово-психіатрична експертиза дає підстави для позитивного висновку щодо осудності особи, але виникають сумніви стосовно можливості особи в силу її індивідуальних особливостей адекватно сприймати обстановку і дії інших осіб [39].

У кожному випадку вирішення питання про ступінь винуватості неповнолітнього і визначення йому міри покарання потребується ретельне дослідження всіх обставин діяння неповнолітньої особи. Найбільш загальними питаннями, які можуть бути поставлені на вирішення судово-психологічної експертизи і вирішення яких є досить істотним у справах неповнолітніх, є такі:

- 1) яким є рівень загального розвитку неповнолітнього у психологічному аспекті?;
- 2) якими є його емоційна сфера, коло інтересів і схильностей?;
- 3) якими є його здібності логічно мислити, орієнтуватись у ситуації?;
- 4) наскільки вплинули ті чи інші вікові особливості на діяльність неповнолітнього, на перебіг його психічних процесів? [39].

Серед інших експертиз, що призначаються при розслідуванні заподіяння тілесних ушкоджень, вчинених неповнолітніми, ми зазначали трасологічні, в тому числі й дактилоскопічні (10 %); зброї: холодної (28 %), вогнепальної (7 %). Призначення та проведення цих експертиз здійснюється за загальними правилами та апробованими методиками, які достатньо описані у науковій літературі.

Серед причин не призначення вище перерахованих судових експертиз практичні працівники слідчих підрозділів органів поліції, за дослідженням В. В. Логінової називають такі: відсутність гострої необхідності, виходячи з матеріалів кримінального провадження – 50 %, відсутність необхідних речових доказів – 39 %, відсутність необхідних спеціалістів – 7 %, інші причини – 4 % [110, с. 155]. Результати нашого дослідження причин не призначення експертиз майже збігаються з означеним вище дослідженням [Додаток 2]. Однак

основною причиною, на нашу думку, є відсутність з боку слідчих бажання розслідувати справи зазначеної категорії, віднесення їх до проваджень «другого сорту». Особливо це стосується заподіяння легких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Звідси випливають і недоліки, означені вище, а саме: відсутність гострої необхідності призначення експертиз, оскільки слідчі обмежуються зізнанням підозрюваних у вчиненні злочину та їх показаннями; відсутністю необхідних речових доказів, що є наслідком неякісно проведеного огляду місця події.

Ефективність результатів експертних досліджень багато в чому залежить від компетентності не тільки експерта, а й слідчого, який повинен знати наукові і технічні можливості експертиз при дослідженні різних об'єктів, а також знати, які фахівці і експертні установи їх проводять; вміти грамотно ставити питання експерту; якісно готувати об'єкти і матеріали, що направляються їм на експертизу. Крім того, слідчий повинен вміти аналізувати і оцінювати висновки експертів. Для виконання всіх перерахованих вимог повинно здійснюватися постійна взаємодія експертних і слідчих підрозділів, яке виражається в проведенні консультацій; взаємне обговоренні проблем, взаємний обмін досвідом з питань, що стосуються спільної діяльності обох сторін, а також в участі судових експертів у проведенні занять з підвищення кваліфікації слідчих [39].

Висновки до розділу 3

1. Під час розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми проводяться наступні види огляду: місця події (74 %); освідування (68 %); ділянок місцевості та приміщень, що не є місцем події (34 %); предметів (46 %); інші (3 %).

2. Найважливішим при розслідуванні заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми є огляду місця події, специфічними завданнями якого

є: 1) виявлення ознак, які вказують саме на цей злочин; 2) визначення точного місця вчинення злочину та його меж, оскільки, зважаючи на можливий опір з боку потерпілого та його пересування, місце події може займати значний простір; 3) виявлення слідів, що вказують на вчинення злочину неповнолітнім.

3. Організаційно-тактичні основи огляду місця події відповідають наступним вимогам процесуального, організаційного і тактичного характеру: проведення огляду складом слідчо-оперативної групи під єдиним керівництвом у тісній взаємодії всіх учасників; своєчасність та невідкладність, об'єктивність, усебічність, повнота, цілеспрямованість та активність огляду; застосування техніко-криміналістичних засобів та спеціальних знань; використання оперативно-розшукової інформації та допомоги громадськості.

4. Частіше за все при розслідуванні заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми проводились наступні види освідування: а) потерпілих з метою встановлення наявності тілесних ушкоджень (56 %); б) підозрюваного: для встановлення на тілі ушкоджень, якщо потерпілий чинив опір та міг їх заподіяти; для встановлення особливих прикмет (родимок, татувань, шрамів тощо), якщо потерпілий їх помітив та може впізнати за ними злочинця (28 %); в) свідків, як правило близьких родичів, друзів потерпілого чи підозрюваного, у випадках, коли вони намагаються запобігти бійці, перешкоджають здійсненню злочинних намірів та при цьому самі отримують тілесні пошкодження (5 %).

5. Основними чинниками, що впливають на тактику допиту підозрюваного є: а) момент затримання: на місці вчинення злочину, через один чи декілька днів після події, коли пройшов значний проміжок часу; б) вікової категорії неповнолітніх та відповідно ступеню психофізіологічного розвитку неповнолітнього; в) умов виховання та соціального середовища неповнолітнього: неповні сім'ї, пияцтво та безробіття батьків, сімейні конфлікти, навчальні заклади у «небезпечних» районах міста або: забезпечені сім'ї, приватні та спеціалізовані навчальні заклади; г) відношення підозрюваного до вчиненого злочину.

6. При розслідуванні тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми проводяться наступні види судових експертиз: судово-медичні: потерпілих (92 %), підозрюваних (12 %); судово-медичні речових доказів (26 %); судово-психіатричні (34 %); психологічні, психолого-психіатричні (4 %); медико-криміналістичні (5 %); трасологічні, в тому числі й дактилоскопічні (10 %); зброї: холодної (28 %), вогнепальної (7 %).

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та вирішення наукового завдання, що полягає у розробці та науковому обґрунтуванні основних положень методики розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Результати дослідження полягають у такому:

1. Визначено структуру криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, в якій виділено такі складові: особа злочинця; особа потерпілого; мотиви; способи підготовки, учинення та приховування; час, місце та обстановка; слідова картина злочину.

2. Встановлено ознаки особи злочинця та потерпілого. Типовий портрет неповнолітнього, який заподіює тілесні ушкодження, є наступним: особа чоловічої статі у віці 16–17 років з базовою середньою освітою, яка переважно ще навчається, мешкає у неповній родині, у місті, має власне (родинне) житло, вчинила злочин у стані сп'яніння, але не перебуває на обліку в психоневрологічному чи наркологічному диспансері, гарно розвинена фізично, раніше не засуджена, діяла у складі групи.

Потерпілі, яким неповнолітні заподіюють тілесні ушкодження, поділяються на дві категорії: а) неповнолітні у віці 13-17 років, знайомі з неповнолітнім нападником, слабко або середньо розвинені фізично; б) чоловіки у віці 18-39 років, які характеризуються наступним чином: має вищу, середню спеціальну чи середню освіту, перебуває у шлюбі, працює або навчається, є місцевим мешканцем, знайомий зі злочинцем, під час нападу перебував у стані алкогольного сп'яніння, середньо розвинений фізично, не провокував своїми діями злочинця, але і активно йому не протидіяв, раніше судимим не був.

3. Визначено обстановку заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, основними з показників якої є місце та час вчинення злочину. Неповнолітні наносять тілесні ушкодження у таких місцях: відпочинку (парки, сквери, дитячі майданчики, прибудинкова територія); інших громадських

місцях (вулиці, площі, підземні переходи, станції метрополітену); розважальних та заклади харчування (нічні клуби, дискотеки, бари, кафе, ресторани); місцях проведення дозвілля молоді (спортивні комплекси, гуртки, клуби); громадському транспорті (трамваї, тролейбуси автобуси, маршрутні таксі). У більшості випадків місця нанесення тілесних ушкоджень розташовані неподалік місця проживання неповнолітнього.

Найбільша кількість злочинів вчинюється ввечері з 18 до 22 годин та вдень – з 12 до 18 години, рідше вранці та вночі. Залежно від дня тижня з'ясовано, що злочини вчиняються переважно у суботу та неділю.

Систематизовано типові способи заподіяння неповнолітніми тілесних ушкоджень, що розглядаються як взаємопов'язані дії з підготовки, вчинення та приховування злочину. Встановлено, що при розслідуванні зазначеної категорії злочинів спосіб вчинення є неповноструктурним. Залежно від мети та мотивів злочину, особи злочинця та інших факторів можуть бути відсутніми підготовка та приховування злочину. Безпосереднього нанесення тілесних ушкоджень здійснюється: частинами тіла (руками, ногами, головою) – 74 %; холодною зброєю (ножі, біти, палиці, кастети) – 3 %; предметами побуту та інструментами (ножі, ломи, сокири, викрутки, молотки, монтування тощо) – 13 %; предметами, що випадково опинились на місці події – 10 %.

Використання злочинцями певного способу вчинення злочину призводить до утворення різного роду слідів. Частіше за все на місці події виявляють сліди: випадкових об'єктів, знайдених до злочину та використаних у процесі його вчинення та особисті речі злочинця (гудзики, гребінці, частини одягу – 36 %; біологічного походження (крові, слини, волосся, частин шкірного покриву) – 15 %; мікрочастки (волокна тканини одягу та взуття) – 14 %; сліди-відображення (рук, взуття, знаряддя злочину, транспортних засобів) – 35 %. Значна кількість належить ідеальним слідам, що містяться у показаннях потерпілого, свідків та очевидців – 76 %.

5. Визначено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування: 1. Є дані про подію злочину, підозрюваного затримано на місці вчинення злочину,

потерпілий звернувся з заявою до органів поліції та в змозі надати інформацію про подію, є свідки та очевидці. 2. Є дані про подію злочину, підозрюваний втік з місця події, але потерпілий та свідки знайомі з ним та прямо вказують на його можливе місцезнаходження. 3. Є дані про подію злочину, підозрюваний втік з місця події, є інформація від свідків та потерпілого про ознаки злочинців, але їх місцезнаходження невідомо. 4. Інформація про подію злочину надійшла від потерпілого, на його тілі та одязі ознаки нанесення тілесних пошкоджень, підозрюваний з місця події зник, відсутня будь-яка інформація про нього, місцезнаходження невідоме, відсутні свідки. 5. Подія злочину відбулася в минулому, інформація про подію надійшла до органів поліції від потерпілого або свідків чи виявлена безпосередньо органами слідства або оперативними підрозділами, дані про підозрюваних можуть бути або повними (особа відома) або частковими (є опис зовнішності, встановлено їх друзів, знайомих).

Спираючись на теоретичні положення криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, вчинених неповнолітніми, які свідчать, що більшість злочинів розглядуваної категорії вчинюються у групі, визначено типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування. Ними є наступні: 1. В наявності дані, що вказують на вчинення злочину у групі, але затримано одну особу, якій повідомлено про підозру. Підозрюваний не визнає вини, хоча є фактичні дані, що вказують на вчинення злочину саме ним відмовляється давати показання щодо своєї та причетності інших осіб до вчинення злочину. 2. Підозрюваного затримано, він визнає свою провину, але замовчує відомості щодо співучасників злочину. У матеріалах кримінального провадження недостатньо даних щодо інших учасників злочину, їх не затримано та доказів участі кожного з них недостатньо. 3. Підозрюваний визнає свою провину, але замовчує відомості щодо співучасників злочину. В наявності фактичні дані щодо інших учасників злочину, але їх не затримано. 4. Затримано декілька учасників злочину. Є достатні дані, що вказують на вчинення ними злочину, але вони не визнають своєї вини, не називають інших учасників злочину та відмовляються співпрацювати зі слідством. 5. Затримано всіх учасників групи,

але вони не визнають або частково визнають свою вину у вчиненні злочину, у показаннях затриманих є розбіжності. 6. Затримано всіх учасників злочинної групи, які повністю визнає свою вину у вчиненні злочину, та вони співпрацюють з органами досудового розслідування.

6. Виокремлено тактичні та організаційні аспекти проведення огляду місця події та освідування при розслідуванні заподіяння тілесних ушкоджень, вчинених неповнолітніми. До основних організаційно-тактичних заходів огляду можна віднести такі: правильне визначення меж слідчого огляду; обрання порядку пересування місцем події під час огляду; обрання найбільш доцільних тактичних прийомів; вибір та підготовка технічних засобів виявлення, фіксації та вилучення слідів злочину. Доцільним при огляді місця події є ексцентричний метод, що починається від центру, де знаходився потерпілий і поступово оглядається територія навколо центру. Щоб виявити сліди на місці події, необхідно скласти модель події, після чого визначаються вузлові ділянки території, на якій виявлено сліди злочину. Сформульовано організаційно-тактичні помилки, що припускають слідчі під час огляду місця події, зокрема: несвоєчасний виїзд слідчо-оперативної групи; неякісне виявлення, фіксація, вилучення слідів внаслідок застосування застарілих техніко-криміналістичних засобів та некваліфікованих дій спеціаліста, несвоєчасне отримання оперативної інформації та її неналежне використання; спрощена схема складання протоколу, без деталізації та додатків.

7. Застосування тактичних прийомів при допиті залежить від ситуації, що склалася між учасниками допиту. Найбільш складним у тактичному плані є допит підозрюваного, що проходить, в основному, у конфліктній ситуації, коли він відмовляється від дачі показань або надає неповні, неточні або неправдиві показання. На підставі узагальнення матеріалів судово-слідчої практики визначено найбільш ефективні тактичні прийоми допиту неповнолітнього підозрюваного, а саме: встановлення психологічного контакту; вплив на позитивні сторони підозрюваного, переконання у неправильності обраної ним позиції; використання доказів, пред'явлення яких залежить від ситуації: за

«зростанням» чи «зменшенням» сили; створення й зняття напруги; створення у допитуваного перебільшеного або навпаки зменшеного, залежно від ситуації, уявлення щодо поінформованості слідчого; демонстрація показань співучасників злочину, потерпілих і свідків та інших, в тому числі речових доказів; використання рефлексії допитуваного та спостереження за його поведінкою; використання конфліктів і протиріч у злочинній групі; застосування науково-технічних засобів та допомоги спеціалістів.

8. Охарактеризовано форми використання спеціальних знань при розслідуванні заподіяння тілесних ушкоджень, вчинених неповнолітніми, серед яких виокремлено дві основних: участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій та призначення та проведення судових експертиз. Як спеціалісти при розслідуванні даної категорії кримінальних проваджень можуть залучатись інспектори-криміналіст слідчих відділів поліції, судово-медичні експерти, психологи, психіатри для участі у проведенні таких слідчих (розшукових) дій: огляду, освідуванню, допиту, обшуку, слідчого експерименту. Найбільш розповсюдженим при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є призначення експертиз. Серед них частіше за все призначаються: судово-медичні експертизи потерпілих та підозрюваних; судово-медичні речових доказів; судово-психіатричні; психологічні, психолого-психіатричні; медико-криміналістичні; трасологічні, в тому числі й дактилоскопічні; холодної та вогнепальної зброї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксенова–Сорохтей Ю.Н. Значение элементов криминалистической характеристики преступлений для криминалистической профилактики преступной деятельности несовершеннолетних. Актуальные проблемы современной криминалистики и судебной экспертизы: материалы Междунар. Научн.-практ. конф., посвящю 35-летию со дня образования кафедры криминалистики Акад. МВД Респ. Беларусь (Минск, 3 июня 2011 г.) / М-во внутр. дел Респ. Беларусь, учреждение образования «Акад. М-ва внутр. дел Респ. Беларусь»; редкол.: Н.И. Порубов [и др.]. Минск: акад. МВД. 2011. С. 128–130.
2. Андреев И. С., Грамович Г. И., Порубов Н. И. Курс криминалистики ; под ред. Н. И. Порубова. Мн. : Выш. шк., 1997. 335 с.
3. Андреев О.О. Розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2007. 239 с.
4. Аристакесян Л. Г., Белкин Р. С. Значимость криминалистических рекомендаций по раскрытию и расследованию преступлений, совершенных в условиях неочевидности. Проблемы раскрытия и расследования преступлений, совершенных в условиях неочевидности: Сб. научн. трудов. Волгоград, ВСШ МВД СССР. 1989. 144 с.
5. Ахмедшин Р. Л. Криминалистическая характеристика личности преступника [Электронный ресурс]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Москва: РГБ, 2007. 416 с. URL : <http://www.dissercat.com/content/kriminalisticheskaya-kharakteristika-lichnosti-prestupnika>.
6. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002). Киев, 2002. 268 с.
7. Бахин В.П. Криминалистическая методика. Лекция. Киев, 1999, 27 с.
8. Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту: Навчальний посібник.

К.: НВТ “Правник”, 1997. 121 с.

9. Бахчев К.В. Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09 / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», ДДУВС, 2017. Київ. 257 с. URL : <http://dduvs.in.ua/naukova-diyalnist/spetsializovani-vcheni-radi/ogoloshennya-pro-zahist-disertatsij/bahchev>.

10. Бахчев К.В. Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми. автореф. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) : спец. 12.00.09 / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», ДДУВС, 2017. Київ. 21 с. URL : <http://dduvs.in.ua/naukova-diyalnist/spetsializovani-vcheni-radi/ogoloshennya-pro-zahist-disertatsij/bahchev>.

11. Бекбулатова А.Т. Первоначальный этап расследования грабежей и разбойных нападений, совершаемых несовершеннолетними : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Ужно-Уральский государственный университет. Челябинск, 2010. 30 с. URL : http://susu.ru/sites/default/files/.../bekbulatova_amina_tulegovna.pdf

12. Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособие для вузов. 3-е изд., дополненное. М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. 837 с.

13. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики: пособ. для вузов МВД СССР. Т. 1: Общая теория советской криминалистики. Москва: Акад. МВД СССР, 1977. 340 с.,

14. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. Т. 2.: Частные криминалистические теории. М., 1978. 411 с.

15. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики. Т. 3. Криминалистические средства, приемы, рекомендации. М.: РИО Академии МВД СССР. 1979. 407 с.

16. Белкин Р. С. Очерки криминалистической тактики : учеб. пособ. Волгоград : ВСШ МВД РФ, 1993. 200 с.

17. Благута Р. І. Психологічні засади профілактики делінквентності

неповнолітніх : автореф. дис. канд. психолог. наук : спец. 19.00.06 / Київський національний університет внутрішніх справ. – Київ, 2006. – 19 с.

18. Беспечный О.В. Теоретические и практические проблемы расследования преступлений, связанных с причинением тяжкого вреда здоровью: диссертация на соискание учен. степени канд. юр. наук.: спец. 12.00.09 / Алтайський державний університет. Барнаул, 2003. 241 с.

19. Бистрицький Б.Ю. Розслідування грабежів учинених неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2016. 245 с.

20. Бурданова В.С., Быков В.М. Виктимологические аспекты криминалистики. Ташкент: НИиРИО, 1981. 80 с.

21. Вакуленко О.Ф. Досудове розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітнього: дисер. ... канд. юрид. наук / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2017. 298 с.

22. Васильев В. Л. Юридическая психология. 3-е изд. СПб: Питер, 2000. 624 с.

23. Васильев А.Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. 72 с.

24. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

25. Великанов С. В. О причинных взаимосвязях элементов криминалистической характеристики преступлений. Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Харків, 5 грудня 2014 р. Харків: ХНУВС, 2014 р. С. 339–341.

26. Великанов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці: автореф дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2002. 21 с.

27. Весельський В. К., Кузьмічов В. С., Мацишин В. С., Старушкевич А. В. Особливості провадження допиту підозрюваного

(обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посібник. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 148 с.

28. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монограф. К. : НВТ «Правник». НАВСУ, 1999. 126 с.

29. Возгрин И. А. Криминалистическая методика расследования преступлений. Мн. : Выш. школа, 1983. 215 с.

30. Возгрин И. А. Научные основы криминалистической методики расследования преступлений: курс лекций. В 4 ч. Ч. 4. СПб.: Санкт-Петербург. юрид. ин-т, 1993. 79 с.

31. Волобуєв А. Ф. Загальні положення криміналістичної методики : лекція. Харків : Ун-т внутр. справ, 1996. 36 с.

32. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / ХНУВС. Харків, 2001. 426 с.

33. Гавло В. К. Проблемы теории и практики криминалистической методики расследования преступлений : автореф. дисс. на соискание. ученой степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / Москва, 1988. 32 с.

34. Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск: Том. ун-т, 1985. 333 с.

35. Герасимов И. Ф. К вопросу о следственной ситуации // Следственная ситуация: сб. науч. тр. / Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. Москва, 1985. С. 6–11.

36. Глазырин Ф. В. Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий. Свердловск, 1973. – 156 с.

37. Головкін Б.М. Злочинність неповнолітніх як суспільна проблема // Проблеми законності. – № 133. – 2016. – С. 204–217.

38. Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике. К. : Вища школа, 1984. 149 с.

39. Гончаренко В.Г., Гора І.В., Будко Т.В. Експертизи у судочинстві України. Юринком Інтер, 2015. 504 с.
https://pidruchniki.com/74873/pravo/ekspertizi_u_sudochinstvi_ukrayini.

40. Гончаренко В. Г., Курдюков В. В., Легких К. В. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. Вісник Академії адвокатури України. Київ, 2007. № 2 (9). С. 22–34.

41. Гора І. В. Научно-методическое обеспечение расследования преступлений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 1996. 176 с.

42. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. М. : Лек Эст, 2002. 1088 с.

43. Грамович Г. И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений : учебное пособие. Мн. : МВШ МВД СССР, 1987. 66 с.

44. Джужа О. М. Михайленко П. П., Кулик О. Г. Курс кримінології: Загальна частина: Підручник: у 2 кн. / Під заг. ред.. О.М. Джужі. К.: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

45. Дмитриева Т.Ф. Криминалистика: конспект лекций. Витебск: ВГУ имени П.М. Машерова, 2016. 334 с.

46. Дорош Л. . Мотив расової, національної чи релігійної нетерпимості як кваліфікуюча ознака злочинів проти життя та здоров'я особи // Проблеми законності. № 114. 2011. С. 163–173.

47. Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні особливості розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2009. 17 с.

48. Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні особливості розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.09 / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2009. 202 с.

49. Дяченко Н.М., Гурин С.М. Вилучення та сучасні можливості криміналістичного дослідження об'єктів біологічного походження: Методичні

рекомендації. К.:РВВ МВС України, 2000. 24 с.

50. Експертизи у судовій практиці. За заг. ред. В. Г. Гончаренка. К.: Юрінком Інтер, 2004. 388 с.

51. Еникеев М. И. Юридическая психология : учебник. Москва : НОРМА, 2001. 624 с.

52. Ермолович В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Мн.: Амалфея, 2001. 304 с.

53. Єфімов М. М. Методика розслідування хуліганства: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 216 с.
Єфімов М.М., Іваниця А.В. Організація і тактика розслідування вбивств через необережність: монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 148 с.

54. Журавель В. А. Криміналістична характеристика злочинів: проблеми формування та застосування // Вісник Академії правових наук України. № 4 (55). 2008. С. 198–209.

55. Журавель В. А. Сучасні концепції формування окремих криміналістичних методик розслідування // Вісник Академії правових наук України. 2007. 2 (49). С. 177–186.

56. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.09. Київ, 2005. 20 с.

57. Закатов А. А., Оропай Ю. Н. Использование научно-технических средств и специальных знаний в расследовании преступлений. К. : РИО МВД СССР, 1980. 104 с.

58. Зинин А. М. Криміналіст в слідствених действиях. М. : Право и закон, 2004. 141 с.

59. Зорин Г. А. Теоретические основы криминалистики. Минск: Амалфея, 2001. 608 с.

60. Зуйков Г. Г. Криміналістическое учение о способе совершения преступления: автореф. дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. М., 1970. 31 с.

61. Ипатова И. А. Криминалистика: Учебно-методический комплекс. М.: Изд. Центр ЕАОИ, 2008. 302 с.

62. Ищенко Е. П., Топорков А. А. Криминалистика: Учебник. Изд. 2-е, испр. и доп.; под ред. доктора юридических наук, профессора Е.П. Ищенко. М., «Инфра-М», 2005. 696 с.

63. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : затв. наказом МВС України від 07.07.2017 р. № 575. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17/conv>.

64. Інструкція з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : затв. наказом МВС України від 16.02.2018 р. № 111. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0371-18/conv>.

65. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця : затв. наказом МВС України від 03.11.2015 р. № 1339. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

66. Ищенко А.В. Визначення тематики дисертацій з проблем методики розслідування злочинів. Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, 23 січня 2015 р. / Національна академія внутрішніх справ. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 6–9.

67. Калімбет І. Л. Розслідування групових корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Міжнародний гуманітарний університет. Одеса, 2017. 211 с.

68. Керівництво з розслідування злочинів : науково-практичний посібник / Кол. авторів : [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за

ред. В. Ю. Шепітька. Х. : «Одісей», 2010. 960 с.

69. Кисельов О.О., Лускатов О.В., Шалгунова С.А. Основи кваліфікації, розслідування та попередження злочинів. Навчальний посібник. Д.: Юрид. Акад. М-ва внутр. справ. 2003. 96 с.

70. Кисин М.В., Туманов А.К. Следы крови: пособие. М.: Изд. ВНИИ МВД СССР, 1972. 88 с.

71. Коваленко В.В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій: Монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007, 248 с.

72. Козьяков І.М. Особливості предмета доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. Правовий вісник Української академії банківської справи. 2013. № 9. С. 88-92.

73. Колдін В. Я. Комплексное исследование в судебном доказывании / Сов. Государство и право, 1971, С. 106-109.

74. Кокошко М. Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 2. С. 10-18.

75. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дис. на соиск. науч. степ. доктора юрид. наук : спец. 12.00.09. Харьков, 1967. 28 с.

76. Колесниченко А. Н., Матусовский Г. А. О системе версий и методике их построения. Криминалистика и судебная экспертиза. К., 1970. Вып. 7. С. 7–13.

77. Коновалова В. Е. Новые тенденции развития криминалистики. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Х. 2006. Вип. 6. С. 10–16.

78. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія. Академічний курс : підруч. К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 240 с.

79. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Основы юридической психологии : Учебник. Издание второе. Х. : Одиссей, 2006. 352 с.

80. Корухов Ю. Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений : научно-практич. пособие. М. : НОРМА-ИНФРА, 1998. 288 с.

81. Корягіна А. М. Щодо визначення взаємовідносин жертви та злочинця.

Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. № 2. 2010. С. 286–293.

82. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т.В. Варфоломєєва, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров [та ін.] . К.: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

83. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : [підручник для студентів юрид. вузів факульт.]. / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Х.: Право, 1998. 376 с.

84. Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / За ред. В.Ю. Шепітька. К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2001. 684 с.

85. Криміналістика: підручник / [Берназ В.Д., Бірюков В.В., Волобуєв А.Ф.]: за заг. ред. Волобуєва А.Ф.; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС, 2011. 666 с.

86. Криміналістика: підруч. Для студ. вищ. навч. закл. / [К.О. Чаплинський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг, В.М. Плетенець, Ю.А. Чаплинська]. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2014. 380 с.

87. Криміналістика: підручник / Р.І. Благута, О.І. Гарасимів, О.М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред.. Є.В. Пряхіна. 3-тє вид., перероб. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

88. Криміналістика : підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.

89. Криміналістика : підруч. / [П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко та ін.] ; за ред. П. Д. Біленчука. 2-е вид., випр. і доп. К. : Атіка, 2001. 544 с.

90. Криміналістика: Учебник / Под ред. Р.С. Белкина. М.: Юрид. Лит., 1986. 544 с.

91. Криміналістика / под ред Р.С. Белкина, Г.Г. Зуйкова. М.: Юр. лит., 1968, 696 с.

92. Криміналістика : учебник для вузов / Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Росинская Е. Р. ; под ред. Заслуженного деятеля науки РФ,

профессора Р. С. Белкина. М. : Издательская группа НОРМА–ИНФРА, 1999. 990 с.

93. Криминалистика: Учеб. Для вузов / И.Ф. Герасимов, Л.Я. Драпкин, Е.П. Ищенко и др.; Под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Высш. шк, 2000. 672 с.

94. Криминалистика : учебник / Под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. М. : Юрид. лит., 1984. 438 с.

95. Криминалистика: учебник для студентов вузов / под. ред. А.Ф. Волинского, В.П. Лаврова. 2-е изд., перераб.и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. 943 с.

96. Криминалистика : [учебник] / отв. ред. Н. П. Яблоков. М.: Юристъ, 1999. 718 с.

97. Криміналістика : мультимедійний підручник / П.Д. Біленчук, В.К. Весельський, Ю.Б. Комаринська, та ін. К., 2008.

98. Криминалистическая методика расследования отдельных видов преступлений: Учебное пособие в 2-х частях. Ч. 2: / Под ред. А. П. Резвана, М. В. Субботиной. М.: ИМЦ ГУК МВД России, 2002. 232 с.

99. Кримінальний процесуальний Кодекс України від від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

100. Кудлай П. О. Криміналістична характеристика та особливості розслідування крадіжок вантажів, скоєних неповнолітніми з рухомого складу залізничного транспорту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2010. 16 с.

101. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика: Навч. посіб. / За заг. ред. В.Г. Гончаренка та Є.М. Моїсеєва. К.: Хрінком Інтер, 2001. 368 с.

102. Лапта С. П., Гузей В. М. Особа потерпілого та злочинця, як елемент криміналістичної характеристики умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця. Теоретичні аспекти організації досудового розслідування: матеріали всеукраїнської науково-

практичної конференції м. Харків, 4 грудня 2015 р. Харків: ХНУВС, 2015. С. 158–159.

103. Ларин А. М. От следственной версии к истине. М. : Юрид. лит., 1976. 198 с.

104. Ларкін М.О. Особливості обстановки злочинів, що вчиняються членами молодіжних неформальних об'єднань. Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 бер. 2017 р.). У 2-х ч. Дніпро: Дніпрп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. Ч. 2. С. 84–85.

105. Левендаренко О. О. Особливості процесу доказування у справах про злочини неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк, 2003. 229 с.

106. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: учеб. пособие. К.: КГУ, 1987. 100 с.

107. Литвинов О. М. Про наукову парадигму криміналістичної характеристики злочинів // Криміналістичний вісник. № 1 (5). 2006. С. 23–29.

108. Личность преступника (уголовно-правовое и криминологическое исследование) / под ред. Б.С. Волкова. Казань: Изд-во Казан, ун-та, 1972. 187 с.

109. Логінова В. В. Основні положення методики розслідування заподіяння тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2012. 17 с.

110. Логінова В. В. Основні положення методики розслідування заподіяння тілесних ушкоджень: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2012. 224 с.

111. Логінова В. В. Поняття та значення особи злочинця в методиці розслідування тілесних ушкоджень // Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: міжнародна науково-практична конференція, 5 листопада 2010 року, м. Запоріжжя: матеріали: у 3 ч. – Запоріжжя: Юридичний ін-т ДДУВС, 2010. Ч. 1. С. 202–205.

112. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования. М.: Юридическая литература, 1973. 127 с.

113. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания. М. : Изд-во ВШ МВД СССР, 1969. 102 с.

114. Лукашевич В. Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования. К. : Изд-во УАВД, 1993. 194 с.

115. Лукьянчиков Е. Д. Особенности криминалистического анализа информации о преступлениях, совершенных несовершеннолетними // Криминалистика и судебная экспертиза. № 44. 1992. С. 24–29.

116. Лукьянчиков Е. Д. Особенности расследования преступлений несовершеннолетних : [учеб. пособ.]. К. : НИиРИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1990. 52 с.

117. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б.Є. Слідчий огляд: поняття та види. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 264-269.

118. Лускатова Т. О., Лускатов О. В. Мотиви дій особи у складі криміналістичної характеристики злочину // Криміналістичний вісник. № 2 (22). 2014. С. 48–54.

119. Лускатова Т. О. Розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2015. 282 с.

120. Лускатова Т. О. Структура криміналістичної характеристики умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. № 2. 2014. С. 315–323.

121. Макаренко Є. І., Негодченко О. В., Тertiшник В. М. Огляд місця події : навч. посібник. Дніпропетровськ : Дніпроп. юрид. ін-т МВС України, 2001. 156 с.

122. Малярова В. О. Система елементів і сучасні підходи до аналізу криміналістичної характеристики злочинів // Криміналістичний вісник. 2012.

№ 2 (18). С. 32–39.

123. Матусовский Г. А. Методика расследования хищений : [учеб. пособ.]. К. : УМК ВО, 1988. 88 с.

124. Мельникова О. Б., Шехавцов Р. М. Планування кримінально-процесуальної діяльності з розслідування злочинів: Навчальний посібник / МВС України; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганск: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. 112 с.

125. Мешков В. М. Методика расследования преступлений: курс лекций. М.: Юрлит-информ, 2013. 304 с.

126. Мусабилов Р. Д. Особенности личности обвиняемого, ранее судимого за совершение преступлений против жизни и здоровья / Мусабилов Р.Д. // Матеріали науково-практичної конференції [Актуальні проблеми сучасної криміналістики] Ч. 2. Сімферополь: Доля, 2002. 248 с. С. 204–211.

127. Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. та ін. К. : Ін Юре, 2003. 720 с.

128. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : наук.-практ. посібник ; за ред. Н.І. Клименко. К. : Юрінком Інтер, 2005. 240 с.

129. Образцов В. А. Выявление и изобличение преступника. М. : Юристъ, 1997. 336 с.

130. Особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх / М. Ф. Сокиран, В. В. Юсупов та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. 84 с.

131. Остапчук М. С. Методика розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 252 с.

132. Пантелеев К. М., Лускатов О. В. Медико-криміналістична експертиза при розслідуванні злочинів, пов'язаних з тілесними ушкодженнями чи смертю особи : навч. посібник ; за заг. ред. д.ю.н., с.н.с. С. І. Мінченка. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 292 с.

133. Патрелюк Д. А. Розслідування незаконних заволодінь

транспортними засобами, вчинених неповнолітніми: монографія. Д. : ФОП Лопатніков С. Г., 2012. 221 с.

134. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 454 с.

135. Пиріг І. В. Проблемні питання реформування експертних підрозділів МВС / Проблеми реформування кримінальної юстиції : збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, 17-18 травня 2018 р. Чернівці, 2018. С. 208-212.

136. Пиріг І. В., Самсонова В. В. Методика розслідування крадіжок, вчинених на території садівницьких товариств і дачних кооперативів: монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 152 с.

137. Питерцев С.К., Степанов А.А. Тактика допроса. СПб. : Питер, 2001. 160 с.

138. Порубов Н. И. Допрос в советском уголовном судопроизводстве. Мн. : Выш. шк., 1973. 367 с.

139. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Звіти. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

140. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

141. Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби в Україні : Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95>.

142. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 р. № 8. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97>.

143. Протидія злочинності неповнолітніх в Україні (теорія і практика): наук.–практ. посіб. / [Попов Г.В., Мозкова В.А., Шевченко Я.М. та ін.]. К.: Алеута, 2014. 230 с.

144. Рыбальская В.Я. Виктимологическая характеристика

несовершеннолетнего пре ступника. Виктимологические проблемы борьбы с преступностью: сб. научных трудов. Иркутск: Изд-во Иркутского университета, 1988. С. 32–45.

145. Резнікова О.І. Віктимологічне пізнання особи у криміналістиці: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.09 / Національна академія правових наук України, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса. Харків, 2015. 265 с.

146. Россинская Е. Р. Криминалистика. Вопросы и ответы: Учеб. пособие для вузов. М.: ЮНИТИ–ДАНА, 2000. 351 с.

147. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : моногр. / [кол. авторів: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. Х. : Право, 2006. 624 с.

148. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. О. Алексеев, В. К. Весельський, В. В. Пясковський. 2-е вид., перероб. і доповн. Київ: Центр навч. літ., 2014. 277 с.

149. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монограф. К. : НАВС України, 2002. 196 с.

150. Рудницька Ю. В. Розслідування крадіжок, вчинених неповнолітніми. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09 / НАВС, 2017. Київ. – 249 с.

151. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. К.: Кондор, 2005. 588 с.

152. Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 1999. 20 с.

153. Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння

тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень: Науково-практичний посібник. Харків, 2003. 175 с.

154. Сахарова Е. Г. Расследование причинения вреда здоровью : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Тюменский юридический институт». Тюмень, 2005. 256 с.

155. Селиванов Н. А., Видонов Л. Г. Типовые версии по делам об убийствах. Горький : Горьк. ВШ МВД СССР, 1981. 56 с.

156. Селиванов Н. А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования // Соц. законность. 1977. № 2. С. 57.

157. Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 1966. 21 с.

158. Сіренко О. В. Криміналістична характеристика крадіжок, грабежів та розбійних нападів, вчинених неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Ірпінь, 2012. 204 с.

159. Сіренко О. В. Мотив злочину в криміналістичній характеристиці крадіжок, грабежів та розбійних нападів, вчинених неповнолітніми // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 26. 2014. С. 264–267.

160. Скригонюк М. І. Криміналістика : підруч. К. : Атіка, 2005. 496 с.

161. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / [В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др.]; под ред. В. К. Лисиченко. К.: Вища школа. Головное изд-во, 1988. 405 с.

162. Сорока І. В. Розслідування крадіжок майна громадян, учинених неповнолітніми. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09 / НАВС, ДДУВС, 2017. Дніпро. 257 с. URL: <http://dduvs.in.ua/naukovadiyalnist/spetsializovani-vcheni-radi/ogoloshennya-pro-zahist-disertatsij/soroka>.

163. Сорокотягин И. Н. Криминалистические проблемы использования специальных познаний в расследовании преступлений: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Екатеринбург, 1992. 30 с.

164. Специализированный курс криминалистики : учебник. К. : НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1987. 384 с.

165. Спіріна І. Д. Судово-психіатрична експертиза : навчальний посібник. 2-е вид., перероб. та доп. Дніпропетровськ : ДЮІ МВС України, Арт-Пресс, 2000. 148 с.

166. Справа № 413/2947/2012 Архів Жовтневого районного суду м. Кривий ріг, 2012 р.

167. Справа № 173/949/14-к, Архів Верхньодніпровського районного суду Дніпропетровської області, 2014 р.

168. Справа № 1/2218/799/11 Архів Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області, 2011 р.

169. Справа № 363/279/15-к, Архів Вишгородського районного суду Київської області, 2015 р.

170. Справа № 183/501/13-к, Архів Новомосковського міськрайонний суд Дніпропетровської обл, 2013 р.

171. Справа № 332/563/14-к, Архів Заводського районного суду м. Запоріжжя, 2014 р.

172. Справа № 640/5500/13-к, Архів Київського районного суду 620/363/16-км. Харькова, 2014 р.

173. Справа № 620/363/16-к, Архів Зачепилівського районного суду Харківської області, 2016 р.

174. Справа № 524/530/16-к, Архів Автозаводський районний суд м. Кременчука Полтавської області, 2016 р.

175. Справа № 711/723/14-к, Архів Придніпровський районний суд м. Черкаси, 2014 р.

176. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса: в 2-х т. М.: Наука, 1968. Т. 1. 470 с.

177. Справочная книга криминалиста. Руководитель авторского коллектива и ответственный редактор – доктор юридических наук, профессор, Заслуженный деятель науки Российской Федерации Н.А. Селиванов. М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФРА М), 2000. 727 с.

178. Справочник следователя. Выпуск второй (Практическая криминалистика: расследование отдельных видов преступлений). М.: Юрид. лит., 1990. 592 с.

179. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>

180. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія. К., 2005. 272 с.

181. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: наук.-практ. посібник. К.: Атіка, 2009. 64 с.

182. Степанюк Р. Л. Проблеми формування криміналістичної характеристики окремих видів і груп злочинів // Вісник Кримінологічної асоціації України. 2013. № 5. С. 173–180.

183. Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України // Право і безпека. 2013. № 3 (50). С. 110-115.

184. Страхова С. В. Типова психолого-криміналістична модель особистості злочинця, що вчинив убивство з особливою жорстокістю // Криміналістичний вісник. № 2 (14). 2010. С. 36–46.

185. Судово-медична експертиза живих осіб та трупів у кримінальних справах: Навч.-практ. посібник / Войченко В.В., Мішалов М.Д., Пантелєєв К.М., Шиян А.Г. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. 296 с.

186. Тараненко В. О. Скінхеди – суб'єкти злочинів проти життя та здоров'я / В. О. Тараненко / Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи : Матер. наук.-практ. конф. Харків, 22- 23 квітня 2004 р. / голов. ред. Сташис В. В. – К. – Х.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 154-156.

187. Тіщенко В.В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз: монографія. Одеса: Юридична література, 2002. 360 с.

188. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: Монографія. О.: Фенікс, 2007. 260 с.

189. Тіщенко В. В. Щодо розвитку теоретичної основи методики розслідування злочинів // Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, 23 січня 2015 р. // Національна академія внутрішніх справ. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 32–35.

190. Удалова Л. Д. Вербальна інформація у кримінальному процесі України: монографія. К.: ПАЛИВОДА, 2006. 324 с.

191. Филиппов А. Г. Этапы расследования преступлений как категория криминалистической методики / А. Г. Филиппов // Проблемы первоначального этапа расследования : сб. науч. трудов ТВШ МВД СССР. Ташкент, 1986. 148 с.

192. Хрусталева В. Н., Трубицын Р. Ю. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях. СПб. : Питер, 2003. 208 с.

193. Хоменко А. Н. Связь личности преступника, как элемента криминалистической характеристики преступлений с другими ее элементами / А.Н. Хоменко // Актуальные вопросы правоведения в период совершенствования социалистического общества. Томск: Изд-во Томского ун-та, 1989. С. 221–222.

194. Цветков П. П. Исследование личности обвиняемого. Л.: Изд-во ЛГУ, 1973. 149 с.

195. Центров Е.Е. Криминалистическое учение о потерпевшем. Москва : Изд-во МГУ, 1988. 158 с.

196. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 308 с.

197. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД,

2010. 560 с.

198. Чельшева О.В. Криминалистическое учение о механизме преступления. Учебное пособие / Под ред. И.А. Возгина. СПб.: Санкт-Петербургский университет МВД России, 2000. 41 с.

199. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монограф. К. : Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.

200. Шалгунова С.А. Особа насильницького злочинця: монограф. – 2-е вид., доп. і перероб. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. 548 с.

201. Шепитько В. Ю. Криминалистика: Курс лекцій. Издание второе, переработанное и дополненное. Х.: ООО «Одиссей», 2006. 368 с.

202. Шепитько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монограф. Харків : Харків юридичний, 2007. 432 с.

203. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / [2-ге вид.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

204. Шиканов В. И. Использование специальных познаний при расследовании убийств : учеб. пособие / Иркутск: Изд-во Иркут. Гос. Ун-та, 1976. 92 с.

205. Шмонин А. В. Методика расследования преступлений. Учебное пособие. М.: ЗАО Юстицинформ, 2006. 464 с.

206. Шульга Л. В. Учебное пособие «Криминалистика» / Московський міжнародний інститут економетрики, інформатики, фінансов и права. М., 2003. 72 с.

207. Шурухнов Н. Г. Криминалистика : учеб. 2-е изд., исправл. и доп. М.: Эксмо, 2008. 720 с.

208. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.

209. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: учебно-теоретич. пособие. Х.: Эспада, 2005. 536 с.

210. Щербаковский М.Г., Кравченко А.А. Применение специальных

знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Харьков: Ун-т внутр. дел, 1999. 76 с.

211. Юзікова Н. С. Проблеми кримінально-правового захисту інтересів неповнолітніх: монографія. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського ун-та, 1999. 172 с.

212. Юровских А.В. Расследование умышленного причинения тяжкого вреда здоровью, повлекшего по неосторожности смерть потерпевшего: диссертация на соискание учен. степени канд. юр. наук.: спец. 12.00.09 / Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Сургутский государственный университет Ханты-Мансийского автономного округа». Сургут, 2005. 249 с.

213. Яблоков Н. П. Криминалистика. Учебник для вузов и юридических факультетов. М.: ЛексЭст, 2003. 376 с.

214. Янковий М. О. Тактичні засади допиту та розвідувального опитування: порівняльне дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Одеса, 2007. 18 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Зведені результати узагальнення судово-слідчої практики протягом 2013-2018 рр. (293 кримінальних проваджень)

№	Досліджувані питання	%
	КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА	
	Обстановка вчинення злочину	
1	Час вчинення злочину	
	1) з 0 до 6 години	11
	2) з 6 до 12 години	10
	3) з 12 до 18 години	30
	4) з 18 до 24 годин	49
	5) будні дні	60
	6) у вихідні дні	40
	7) влітку	31
	8) восени	21
	9) взимку	15
	10) навесні	33
2	Місце спричинення тілесних ушкоджень	
	1) розважальних та заклади харчування (нічні клуби, дискотеки, бари, кафе, ресторани)	10
	2) місця реалізації алкоголю та прилегла територія, місця проведення дозвілля молоді (спортивні комплекси, гуртки, клуби)	10
	3) безлюдна чи майже безлюдна відкрита місцевість	26
	4) відкрита місцевість з великим скупченням людей (парки, сквери, дитячі майданчики, вулиці, площі, підземні переходи, станції метрополітену)	10
	5) об'єкт транспортної інфраструктури (трамваї, тролейбуси, автобуси, маршрутні таксі)	2
	6) приміщення, де мешкає підозрюваний чи його родичі	5
	7) територія поруч з безпосереднім місцем проживання підозрюваного	28
	8) місце навчання (роботи) підозрюваного та прилегла територія	7
3	Сліди, що залишаються на місці події після вчинення злочину	
	1) кинуті об'єкти (знайдені до злочину та використані у процесі його вчинення), предмети (каміння, дроти, дошки)	36

	тощо)	
	2) біологічного походження з яких:	15
	крові	8
	сперми	3
	слини	1
	часток шкіри	2
	сечі	1
	3) мікроб'єкти	14
	4) трасологічні сліди, в тому числі:	
	взуття	13
	рук	12
	знарядь та інструментів	7
	транспорту	3
4	Способи вчинення злочину	
	Підготовка до вчинення	17
	1) вибір жертви	6
	2) підбір співучасників	5
	3) розподіл ролей між співучасниками	2
	4) збирання відомостей щодо жертви	3
	5) відшукування та підготовка знарядь злочину	1
	Способи приховування факту спричинення тілесних ушкоджень	17
	1) відмова від дачі показань чи дача неправдивих показань	2
	2) повне або часткове знищення знарядь злочину	5
	3) знищення слідів на одязі чи його в цілому	3
	4) знищення слідів на місці події	3
	5) замовчування факту злочину та своєї участі у ньому	3
	6) виїзд до іншої місцевості	7
	7) залякування чи умовляння потерпілого	1
5	Відомості щодо мотивів вчинення злочину	2
	1) хуліганських чи бажання розважитись	47
	2) корисні	19
	3) ворожнечі	16
	4) помсти	7
	5) ревнощів	7
	6) страху	4
6	Дані про потерпілого	
	Стать:	
	1) чоловіча	94
	2) жіноча	6
	Вік правопорушника:	
	1) від 13 до 17 років	43
	2) від 18 до 39 років	53

	3) 39-50 років	4
	4) від 50 років і старші	1
	Сімейний стан	
	1) у шлюбі	59
	2) ні	41
	Рід занять	
	1) навчався	44
	2) не мають постійного місця роботи	29
	3) працюючі	27
	Ступінь знайомства з підозрюваним	
	1) добре знайомий з підозрюваним	25
	2) особи, які разом навчаються чи працюють	38
	3) мешкають в одному домі чи кварталі	44
	4) мешкають в одному районі	11
	Риси потерпілого	
	1) схильність до вживання алкоголю	48
	2) вживав наркотичні засоби	8
	3) мав різні психічні відхилення	3
7	Дані про особу неповнолітнього підозрюваного	
	Стать втягувача:	
	1) чоловіча	85
	2) жіноча	15
	Вік правопорушника:	
	1) від 14 до 15 років	22
	2) від 16 до 17 років	78
	Рівень освіти правопорушника	
	1) базова середня освіта	55
	2) повна середня	28
	3) неповна базова середня	9
	4) неповна середня спеціальна	7
	Сімейний стан	
	1) у шлюбі	65
	2) ні	51
	Рід занять	
	1) навчався	55
	2) не мають постійного місця роботи	34
	3) працюючі	11
	Склад сім'ї	
	1) неповні родинимісцевий мешканець	48
	2) повні	43
	3) виховувались опікунами чи у дитячих будинках	8
	4) мешкали поза родиною	1
	Місце проживання	

	1) міста	73
	2) сільська місцевість	27
	3) власний будинок чи квартира	64
	4) не мали власного житла чи постійного місця перебування	36
	Наявність судимості	3
	Злочин вчинено у стані сп'яніння	
	1) алкогольного	43
	2) наркотичного	10
	ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СРД	
8	Початкові відомості, що є підставою для внесення у ЄРДР та початку розслідування	
	1) заяви, листи і повідомлення, що надійшли від громадян, з них:	62
	потерпілих	51
	родичів	34
	свідків та очевидців	15
	2) повідомлення працівників різних установ та організацій (зокрема медичних установ)	8
	3) матеріали слідства, виділені з інших кримінальних проваджень або безпосередньо виявлені слідчим чи оперативним працівником	
9	Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування	
	1) у наявності достатні дані про подію злочину, підозрюваного або групу підозрюваних затримано на місці вчинення злочину, потерпілий звернувся з заявою до органів поліції та в змозі надати інформацію про подію, є свідки та очевидці	15
	2) у наявності достатні дані про подію злочину, підозрюваний або група осіб втекли з місця події, але потерпілий та свідки (очевидці) знайомі з підозрюваними та прямо вказують на їх можливе місцезнаходження та надають іншу інформацію про них	18
	3) у наявності достатні дані про подію злочину, підозрюваний або група осіб втекли з місця події, є інформація від свідків (очевидців) та потерпілого про ознаки злочинців, але їх місцезнаходження невідомо	33
	4) інформація про подію злочину надійшла від потерпілого, на його тілі та одязі ознаки нанесення тілесних пошкоджень, підозрюваний або група з місця події зникли, відсутня будь-яка інформація про них та їх місцезнаходження невідоме, відсутні свідки (очевидці)	30
	5) подія злочину відбулася в минулому, інформація про подію надійшла до органів поліції від потерпілого або свідків	4

	(очевидців) чи виявлена безпосередньо органами слідства або оперативними підрозділами, дані про підозрюваних можуть бути або повними (особа відома) або частковими (є опис зовнішності, встановлено їх друзів, знайомих)	
10	Огляд	
	Види огляду, що проводився під час розслідування	
	1) місця події	74
	2) живих осіб (освідування)	68
	3) ділянок місцевості і приміщень, що не є місцем події	34
	4) предметів і документів	46
	5) інші	3
	Спеціалісти, які залучались до огляду місця події	21
	1) криміналісти	87
	2) судово-медичні експерти або лікарі	42
	3) психологи	8
	4) кінологи	16
	Типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування	
	1) є достатні дані, що вказують на вчинення злочину у групі, але затримано одну особу, якій повідомлено про підозру. Підозрюваний не визнає вини, хоча є фактичні дані, що вказують на вчинення злочину саме ним, відмовляється давати показання щодо своєї та причетності інших осіб до вчинення злочину	9
	2) підозрюваного затримано, він визнає свою провину, але замовчує відомості щодо співучасників злочину. У матеріалах кримінального провадження недостатньо даних щодо інших учасників злочину, їх не затримано та доказів участі кожного з них недостатньо	14
	3) підозрюваний визнає свою провину, але замовчує відомості щодо співучасників злочину. В наявності фактичні дані щодо інших учасників злочину, але їх не затримано	7
	4) затримано декілька учасників злочину, є достатні дані, що вказують на вчинення ними злочину, але вони не визнають своєї вини, не називають інших учасників злочину та відмовляються співпрацювати зі слідством	12
	5) затримано всіх учасників групи, але вони не визнають або частково визнають свою вину у вчиненні злочину, у показаннях затриманих є розбіжності	35
	6) затримано всіх учасників злочинної групи, які повністю визнає свою вину у вчиненні злочину, та вони співпрацюють з органами досудового розслідування	23
11	Освідування проводилось	
	1) потерпілого	56
	2) підозрюваного	28

	3) свідків	5
12	Допит підозрюваного	
	За правдивістю надання показань	
	1) повністю визнавав провину	42
	2) частково визнавав провину	37
	3) відмова від дачі показань чи надання неправдивих показань	21
	Типовими помилками в тактиці одночасного добуту були	
	1) відсутність психологічного контакту	46
	2) неправильне формулювання питань	24
	3) нерозпізнання давання неправдивих показань	56
	4) часткове усунення протиріч	78
	5) зволікання з проведенням допиту	12
13	Призначення експертиз	
	Види експертиз	
	1) судово-медична:	
	потерпілих	92
	підозрюваних	12
	речових доказів	26
	2) холодної зброї	28
	3) вогнепальної зброї	7
	4) судово-балістична	2
	5) психологічна, психолого-психіатрична	4
	6) судово-психіатрична	34
	7) трасологічна, в тому числі дактилоскопічна	10
	8) медико-криміналістична	5
	З початку розслідування експертиза призначалася:	
	1) протягом 5 діб	28
	2) протягом 5-15 діб	33
	3) протягом місяця	20
	4) понад місяць	19

**Зведені відомості результатів опитувань 648 працівників
правоохоронних органів України**

№	З а п и т а н н я	%
1	Вкажіть займану Вами посаду: начальник (заступник начальника) слідчого відділу (відділення)	6
	старший слідчий	16
	слідчий	55
	оперуповноважений	16
	прокурор	5
2	Вкажіть стаж практичної роботи: до 1 року	14
	від 1 до 3 років	42
	від 3 до 5 років	24
	від 5 до 10 років	12
	більше 10 років	8
3	Чи приймали Ви участь у розслідуванні заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми?	
	так	100
	ні	0
4	Чи існує в органі, де Ви працюєте, спеціалізація окремих співробітників по розслідуванню зазначених злочинів:	
	існує	2
	не існує	98
5	Чи є необхідність, розробки окремої методики розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми:	
	так	84
	ні	16
6	Вкажіть причини (фактори, типові тактичні помилки), які впливали на те, що кримінальні правопорушення, кваліфіковані за ст.ст. 121, 122, 125 КК України, залишаються нерозкритими	
	Об'єктивного характеру:	
	відсутність свідків та очевидців злочинної події	18
	знищення підозрюваними слідів, знарядь й засобів вчинення злочину	14
	несвоєчасне сповіщення органів поліції про вчинений злочин	35
небажання неповнолітніх співпрацювати зі слідчим	28	

	Суб'єктивного характеру:	
	невчасний виїзд СОГ на місце події	18
	поверхневий огляд місця події	53
	неякісне проведення розшукових заходів при встановленні злочинця за «гарячими» слідами	41
	відсутність взаємодії між підрозділами поліції	32
	недостатнє використання науково-технічних засобів при проведенні процесуальних дій	58
	відсутність чіткого планування й системності в організації початкового етапу розслідування	25
	помилки в оцінці наявної інформації та доказів	14
	негативне відношення слідчих до розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми, як злочинів «другого» сорту	32
	Велика завантаженість слідчих підрозділів	87
7	Вкажіть найбільш ефективні слідчі (розшукові) дії при розслідуванні даної категорії злочинів	
	огляд місця події	75
	допити неповнолітніх потерпілих	86
	допити свідків	62
	допити підозрюваних	33
	одночасні допити	15
	пред'явлення для впізнання	35
	слідчий експеримент	45
	призначення експертиз	74
8	Вкажіть джерела з яких найчастіше Вами отримується інформація для висування версій, встановлення особи підозрюваного та проведення подальших процесуальних дій	
	1) огляд місця події	57
	2) допити свідків	54
	3) допити неповнолітніх потерпілих	46
	4) допити підозрюваних	34
	5) одночасні допити двох чи більше вже допитаних осіб	20
	6) проведення впізнання:	
	- живих осіб в натурі	25
	- за фотознімками	34
	7) слідчий експеримент зі встановлення:	
	- послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів	10
	- можливості спостереження або сприйняття якого-небудь факту чи явища побачити у відповідних умовах освітлення з певної відстані, почути звуки	21
	- меж поінформованості особи про факти, що цікавлять	31

	слідство;	
	- можливості вчинення тих або інших дій за визначений час	1
	- наявності або відсутності у конкретної особи відповідних професійних вмінь та навичок	1
	8) додатків до протоколів слідчих (розшукових) дій:	
	- фототаблиць	11
	- схем, планів	4
	- відеозаписів	37
	9) результатів експертиз:	
	- трасологічної (у тому числі дактилоскопічної)	7
	- судово-медичної	51
	- психологічної, психолого-психіатричної	18
	- психіатричної	22
	- зброї (холодної, вогнепальної)	5
	10) спеціальної літератури	
	- підручників:	8
	- методичних рекомендацій з розслідування відповідної категорії злочинів	6
9	Вкажіть умови, які сприяють успішному проведенню слідчих (розшукових) дій при розслідуванні даних злочинів:	
	вдале керівництво з боку начальника слідчого підрозділу	26
	вдале здійснення процесуального керівництва з боку прокурора	62
	своєчасне отримання дозволу на проведення окремих слідчих (розшукових) дій від слідчого судді	91
	всебічна та ретельна підготовка до проведення слідчої (розшукової) дії	78
	своєчасність проведення	91
	правильне застосування тактичних прийомів та комбінацій	64
	використання оперативної інформації	76
	злагоджена взаємодія слідчих й оперативних підрозділів	38
	використання спеціальних знань у формі залучення відповідних спеціалістів	74
	використання спеціальних знань у формі проведення експертизи	88
10	Які несприятливі ситуації огляду місця події Ви можете назвати:	
	невстановлення свідків, очевидців події	58
	відсутність (знищення) слідів злочину	27
	очевидці злочину наявні, проте вони не можуть назвати прикмети злочинця	18

11	Які тактичні помилки більш за все впливають на результати огляду	
	відсутність єдиного керівництва слідчим оглядом	15
	несвоєчасне проведення слідчої дії	23
	проведення огляду неповним складом СОГ	43
	ігнорування оперативно-розшукової інформації	20
	г) поверхневе проведення слідчої (розшукової) дії	56
	в) відсутність науково-технічних засобів виявлення слідів кримінального правопорушення	20
	б) відсутність послідовності огляду	9
12	Допит за даною категорією справ проводився у конфліктних ситуаціях:	
	так	43
	ні	57
13	До основних конфліктних ситуацій можна віднести:	
	відмова допитуваного від давання показань	21
	давання допитуваним неправдивих показань	14
	давання допитуваним неповних показань	34
	постійна зміна показань	23
	відсутність із допитуваним психологічного контакту	23
	вчинення допитуваним активної протидії під час допиту	7
	негативний вплив на сумлінного учасника допиту (під час одночасного допиту раніше допитаних осіб)	8
14	Чи відмовляються неповнолітні потерпілі давати будь-які свідчення та співпрацювати зі слідчим, побоюючись розголошення злочинної події:	
	так	32
	ні	68
15	Вкажіть, з якою метою, на Вашу думку, проводився одночасний допит раніше допитаних осіб	
	викриття одного із допитуваних у дачі неправдивих показань	48
	з'ясування причин суперечностей в показаннях допитаних та їх усунення	54
	посилення позиції сумлінних учасників допиту, які надали правдиві показання	69
	додаткової перевірки й закріплення показань свідків, потерпілих, підозрюваних	19
16	Чи здійснюєте Ви психологічну підготовку (підтримку) неповнолітніх перед проведенням за їх участю слідчих (розшукових) дій	
	так	78
	ні	22

17	Яким чином впливають результати проведення експертиз на формування доказової бази	
	допомагають викрити злочинця у вчиненні конкретних діянь	42
	сприяють правильній кваліфікації кримінального правопорушення	78
	дозволяють одержати відомості про особливості вчинення кримінального правопорушення	76
	Визначають напрямок подальшого розслідування	22

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Карпенко Р. В. Напрями використання спеціальних знань при розслідуванні тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. National law journal: theory and practice. 2016. № 5 (21). С. 181-185.

2. Карпенко Р. В. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Юридичний науковий електронний журнал. Електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Запорізький національний університет». 2016. № 5. С. 108-112. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2016/32.pdf.

3. Карпенко Р. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Підприємництво, господарство та право. 2016. № 9. С. 144-148.

4. Карпенко Р. В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Науковий вісник Херсонського державного університету, 2016. Том 2. № 4. С. 94-100.

5. Карпенко Р. В. Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 4. С. 113-117.

6. Карпенко Р. В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Держава та регіони. Серія Право. 2016. № 3. С. 113-118.

7. Карпенко Р. В. Понятие и содержание специальных знаний, используемых при расследовании телесных повреждений, совершенных

несовершеннолетними. LEGEA ŞI VIAȚA. 2016. № 11/2 (299). С. 38-41.

8. Карпенко Р. В. Характеристика етапів розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. 2018. № 2 (93). С. 131–136.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Карпенко Р. В. Деякі аспекти тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми. Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції м. Одеса, 4 квітня 2014 року / відп. ред. д-р юрид. наук, проф., Т.С. Ківалова; ред. кол.: проф. А. Ф. Крижановський, проф. В. Д. Берназ, проф. В. М. Дрьомін, проф. О. С. Кізлова, доц. А. А. Березовський, доц. Д. Г. Кравцов. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2014. С.180-184 (заочна участь).

2. Карпенко Р. В. Інформаційність слідової картини заподіяння неповнолітніми тілесних ушкоджень. Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 18-19 квітня 2014 року / За заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. С. 260-263 (очна участь).

3. Карпенко Р. В. Вивчення особистості злочинця у ході розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2014. Вип. 21. Ч. II. С. 32-33 (заочна участь).

4. Карпенко Р. В. Невербальна інформація на попередній стадії допиту неповнолітніх. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали Міжнародного круглого столу. Одеса. 30 травня 2014 р. / відп. за вип. : проф. В. В. Тіщенко, доц. О. П. Вашук. Одеса : Юридична література, 2014. С. 90-94 (заочна участь).

5. Карпенко Р. В. Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 31 жовтня 2014 р.). Дніпропетровськ: Середняк Т. К., Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 131-132 (очна участь).

6. Карпенко Р. В. Характеристика типових слідчих ситуацій та програми дій на початковому етапі розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. «Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов», международная научно-практическая конференция», 7-8 ноября 2014 г./ орг.. ком.: Бужор В. [и др.]. Кишинев: Ин-т Юрид. И Полит., Акад. Наук Респ. Молдова, Славян. ун-т. Ч. 2. 2014. С. 175-177 (заочна участь).

7. Карпенко Р.В. Мотивы совершения телесных повреждений несовершеннолетними. Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Харків, 5 грудня 2014 р. Харків: ХНУВС, 2014. С. 457–459 (очна участь).

8. Карпенко Р.В. Типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Актуальні питання теорії та практики криміналістичної науки: матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 16 трав. 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 177-179 (очна участь).

Акти впровадження результатів дослідження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Донецького юридичного
інституту МВС України
доктор юридичних наук, с. н. с.
Назимко С.С.

2018 року

АКТ

м. Кривий Ріг

2018

року

Про впровадження у навчальний процес Донецького юридичного інституту МВС України результатів дослідження аспіранта кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Карпенка Р.В.

Комісія у складі:

- Голови: завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз кандидата юридичних наук, доцента Волобуєвої О. О.
- членів комісії: професора кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз доктора юридичних наук, професора Волобуєва А. Ф.
- професора кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз доктора юридичних наук, доцента Одерія О. В.

розглянувши результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Карпенка Р. В. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Розслідування заручення тілесних ушкоджень, учинених неповнолітнім» у вигляді шкелу свідків та опублікованих тез доповідей на конференціях склали цей акт про нежчегавезде.

Результати зазначеного дослідження опубліковано у наступних роботах:

1. Карпенко Р.В. Деякі аспекти тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми / Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції м. Одеса, 4 квітня 2014 року / відп. ред. д-р юрид. наук, проф., Т.С. Ківалова; ред. кол.: проф. А.Ф. Крижановський, проф. В.Д. Берназ, проф. В.М. Дрьомін, проф. О.С. Кізлова, доц. А.А. Березовський, доц. Д.Г. Кравцов. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2014. С. 180–184.

2. Карпенко Р.В. Інформаційність слідової картини заподіяння неповнолітніми тілесних ушкоджень / Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 18–19 квітня 2014 року / За заг. ред. Т.О. Коломoeць. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. С. 260–263.

3. Карпенко Р.В. Вивчення особистості злочинця у ході розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: [Збірник]. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2014. Вип. 21. Ч.ІІ. С. 31–33.

4. Карпенко Р.В. Невербальна інформація на попередній стадії допиту неповнолітніх / Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали Міжнародного круглого столу. Одеса. 30 травня 2014 р. / відп. за вип. : проф. В.В. Тіщенко, доц. О.П. Ващук. Одеса: Юридична література, 2014. С. 90–94.

5. Карпенко Р.В. Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 31 жовтня 2014 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 131–132.

6. Карпенко Р.В. Характеристика типових слідчих ситуацій та програми дій на початковому етапі розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / «Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов», международная научно-практическая конференция», 7-8 ноября 2014 г./ орг. ком.: Бужор В. [и др.]. Кишинев: Ин-т Юрид. и Полит., Акад. наук Респ. Молдова, Славян. ун-т [и др.], Ч. 2. 2014. С. 175–177.

7. Карпенко Р.В. Мотивы совершения телесных повреждений несовершеннолетними / Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Харків, 5 грудня 2014 р. Харків: ХНУВС, 2014. С. 457–459.

8. Карпенко Р.В. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 5. С. 108–112.

9. Карпенко Р.В. Напрями використання спеціальних знань при розслідуванні тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / National law journal: theory and practice. 2016. №5(21). С. 181–185.

10. Карпенко Р.В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Підприємництво, господарство та право. 2016. № 9. С. 144-148.

11. Карпенко Р.В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. № 4. Том 2. С. 94-100.

12. Карпенко Р.В. Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 4. С. 113-117.

13. Карпенко Р.В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Держава та регіони. Серія Право. 2016. № 3. С. 113-118.

14. Карпенко Р.В. Появление и содержание специальных знаний, используемых при расследовании телесных повреждений, совершенных несовершеннолетними / LEGEA SI VIATA. 2016. 11/2 (299). С. 38-41.

Зазначені роботи використані в навчальному процесі та навчально-методичній діяльності Довельського юридичного інституту МВС України, впроваджені до текстів робочих навчальних програм, лекцій, методичних рекомендацій з проведення семінарських, практичних занять з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Особливості розслідування окремих видів кримінальних проваджень» та спецкурсів. Дані праці рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи курсантів, студентів, слухачів факультету заочного та дистанційного навчання працівників Національної поліції України.

Голова комісії:

 / Волобуєва О.О. /

Член комісії:

 / Волобуєв А.Ф. /

 / Олерій О.В. /

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Львівського державного

університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

полковник поліції

Т.І. Сиванський

2018

АКТ

15.05.2018

м. Львів

№ 36

Про впровадження результатів дисертації Карпенка Романа Валерійовича на тему «Розслідування заходження тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми» в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук майора поліції Павлик Л.В.;
- начальника навчально-методичного відділу кандидата юридичних наук, доцента полковника поліції Строчького Р.Є.;
- декана факультету № 1 ПФІНП, кандидата юридичних наук, доцента полковника поліції Авраменка О.В.
- завідувача кафедри кримінального процесу факультету № 1 ПФІНП, кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Хитри А.Я.

Комісія відповідно до наказу по університету від 24 вересня 2012 року № 431 розглянула й узагальнила результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Карпенка Р.В. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Розслідування заходження тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми».

Проаналізувавши основні результати дослідження Карпенка Р.В., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Карпенко Р.В. Деякі аспекти тактики проведення дозиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми / Р.В. Карпенко // Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції м. Одеса, 4 квітня 2014 року / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. Т.С. Ківалова; ред. кол.: проф. А.Ф. Крижановський, проф. В.Д. Берназ, проф. В.М. Дрьомін, проф.

О.С. Кізлова, доц. А.А. Березовський, доц. Д.Г. Кравцов. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2014. – С. 180-184.

2. Карпенко Р.В. Інформаційність слідової картини заподіяння неповнолітніми тілесних ушкоджень / Р.В. Карпенко // Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 18–19 квітня 2014 року / За заг. ред. Т.О. Коломоєць. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. – С. 260-263.

3. Карпенко Р.В. Вивчення особистості злочинця у ході розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Р.В. Карпенко // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: [Збірник]. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2014. Вип. 21. Ч. II. – С. 31-33.

4. Карпенко Р.В. Невербальна інформація на попередній стадії допиту неповнолітніх / Р.В. Карпенко // Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали Міжнародного круглого столу. (Одеса. 30 травня 2014 р.) / відп. за вип.: проф. В.В. Тищенко, доц. О.П. Ващук. Одеса: Юридична література, 2014. – С. 90-94.

5. Карпенко Р.В. Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Р.В. Карпенко // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 31 жовтня 2014 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. – С. 131-132.

6. Карпенко Р.В. Характеристика типових слідчих ситуацій та програми дій на початковому етапі розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Р.В. Карпенко // «Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов», международная научно-практическая конференция», 7-8 ноября 2014 г. / орг. ком.: Бужор В. [и др.]. Кишинев: Ин-т Юрид. и Полит., Акад. наук Респ. Молдова, Славян. ун-т [и др.], Ч. 2. 2014. – С. 175-177.

7. Карпенко Р.В. Мотивы совершения телесных повреждений несовершеннолетними / Р.В. Карпенко // Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 5 грудня 2014 р.). Харків: ХНУВС, 2014. – С. 457-459.

8. Карпенко Р.В. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Р.В. Карпенко // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 5. – С. 108-112.

9. Карпенко Р.В. Напрями використання спеціальних знань при розслідуванні тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Р.В. Карпенко // National law journal: theory and practice. – 2016. – № 5 (21). – С. 181-185.

10. Карпенко Р.В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Р.В. Карпенко // Підприємництво, господарство та право. – 2016. – № 9. – С. 144-148.

11. Карпенко Р.В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Р.В. Карпенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – № 4. – Том 2. – С. 94-100.

12. Карпенко Р.В. Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Р.В. Карпенко // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – № 4. – С. 113-117.

13. Карпенко Р.В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Р.В. Карпенко // Держава та регіони. Серія Право. – 2016. – № 3. С. 113-118.

14. Карпенко Р.В. Понятие и содержание специальных знаний, используемых при расследовании телесных повреждений, совершенных несовершеннолетними / Р.В. Карпенко // LEGLA ŠI VIAŲA. – 2016. – № 11/2 (299). – С. 38-41.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що опубліковані праці Карпенка Р.В. містять науково обгрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації та запроваджені для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика» та «Методика розслідування окремих видів злочинів» під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи курсантів, студентів та здобувачів ступеня вищої освіти «магістр».

Члени комісії:

Л.В. Павлюк

Р.Є. Строцький

О.В. Авраменко

А.Я. Хитра

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
Напіввайко Л. Р.

2018 року

АКТ

м. Дніпро

«10» 05 2018 року

Про впровадження у галузь і процес Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ результатів дослідження авторства кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Карпенка Р. В.

Комісія у складі:

Голови:

т.в.о. завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін кандидата юридичних наук, доцента Шалунової С. А.

членів комісії:

професора кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії доктора юридичних наук, доцента Пирого І. В.

професори кафедри кримінального процесу кандидата юридичних наук, доцента Федченка В. М.

розглянувши результати дисертаційного дослідження авторства кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Карпенка Р. В. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми» у вигляді циклу статей та опублікованих тез доповідей на конференціях склали цей акт про нежченаведення.

Результати зазначеного дослідження опубліковано у наступних роботах:

1. Карпенко Р.В. Деякі аспекти тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми / Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції м. Одеса, 4 квітня 2014 року / відп. ред. д-р юрид. наук, проф., Т.С. Ківалова; ред. кол.: проф. А.Ф. Крижановський, проф. В.Д. Берназ, проф. В.М. Дрьомін, проф. О.С. Кізлова, доц. А.А. Березовський, доц. Д.Г. Кравцов. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2014. С. 180–184.

2. Карпенко Р.В. Інформаційність слідової картини заподіяння неповнолітніми тілесних ушкоджень / Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 18–19 квітня 2014 року / За заг. ред. Т.О. Коломoeць. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. С. 260–263.

3. Карпенко Р.В. Вивчення особистості злочинця у ході розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: [Збірник]. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2014. Вип. 21. Ч.ІІ. С. 31–33.

4. Карпенко Р.В. Невербальна інформація на попередній стадії допиту неповнолітніх / Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали Міжнародного круглого столу. Одеса. 30 травня 2014 р. / відп. за вип. : проф. В.В. Тіщенко, доц. О.П. Вашук. Одеса: Юридична література, 2014. С. 90–94.

5. Карпенко Р.В. Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 31 жовтня 2014 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 131–132.

6. Карпенко Р.В. Характеристика типових слідчих ситуацій та програми дій на початковому етапі розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / «Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов», международная научно-практическая конференция», 7-8 ноября 2014 г./ орг. ком.: Бужор В. [и др.]. Кишинев: Ин-т Юрид. и Полит., Акад. наук Респ. Молдова, Славян. ун-т [и др.], Ч. 2. 2014. С. 175–177.

7. Карпенко Р.В. Мотивы совершения телесных повреждений несовершеннолетними / Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Харків, 5 грудня 2014 р. Харків: ХНУВС, 2014. С. 457–459.

8. Карпенко Р.В. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 5. С. 108–112.

9. Карпенко Р.В. Напрями використання спеціальних знань при розслідуванні тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / National law journal: theory and practice. 2016. № 5(21). С. 181–185.

10. Карпенко Р.В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Підприємництво, господарство та право. 2016. № 9. С. 144–148.

11. Карпенко Р.В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. № 4. Том 2. С. 94–100.

12. Карпенко Р.В. Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 4. С. 113–117.

13. Карпенко Р.В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Держава та регіони. Серія Право. 2016. № 3. С. 113–118.

14. Карпенко Р.В. Понятие и содержание специальных знаний, используемых при расследовании телесных повреждений, совершенных несовершеннолетними / LEGEA ŞI VIAŢA. 2016. 11/2 (299). С. 38–41.

Зазначені роботи використовуються в навчальному процесі та навчально-методичній діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, впроваджені до текстів робочих навчальних програм, лекцій, методичних рекомендацій з проведення семінарських, практичних занять з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес» та спецкурсів. Дані праці рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи курсантів, студентів, слухачів навчально-наукового інституту заочного навчання та підвищення кваліфікації.

Голова комісії:

 / Шалунова С. А. /

Члени комісії:

 / Пирік І. В. /

 / Федченко В. М. /

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
Наливайко Л. Р.

2018 року

АКТ

м. Дніпро

« 16 » 05 2018 року

Про впровадження у наукову діяльність Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ результатів дослідження аспіранта кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Карпенка Р. В.

Комісія у складі:

Голови:

т.в.о. завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін кандидата юридичних наук, доцента Шалгунової С. А.

членів комісії:

начальника відділу організації наукової роботи, доктора філософських наук Марченко О. В.

професора кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії доктора юридичних наук, доцента Пирого І. В.

розглянувши результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Карпенка Р. В. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, утиснених несповнітлім» у вигляді циклу статей та опублікованих тез доповідей на конференціях склав цей акт про вжитченаведено.

Результати зазначеного дослідження опубліковано у наступних роботах:

1. Карпенко Р.В. Деякі аспекти тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми / Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції м. Одеса, 4 квітня 2014 року / відп. ред. д-р юрид. наук, проф., Т.С. Ківалова; ред. кол.: проф. А.Ф. Крижановський, проф. В.Д. Берназ, проф. В.М. Дрьомін, проф. О.С. Кізлова, доц. А.А. Березовський, доц. Д.Г. Кравцов. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2014. С. 180–184.

2. Карпенко Р.В. Інформаційність слідової картини заподіяння неповнолітніми тілесних ушкоджень / Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 18–19 квітня 2014 року / За заг. ред. Т.О. Коломоець. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. С. 260–263.

3. Карпенко Р.В. Вивчення особистості злочинця у ході розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: [Збірник]. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2014. Вип. 21. Ч.ІІ. С. 31–33.

4. Карпенко Р.В. Невербальна інформація на попередній стадії допиту неповнолітніх / Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали Міжнародного круглого столу. Одеса. 30 травня 2014 р. / відп. за вип. : проф. В.В. Тіщенко, доц. О.П. Ващук. Одеса: Юридична література, 2014. С. 90–94.

5. Карпенко Р.В. Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 31 жовтня 2014 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 131–132.

6. Карпенко Р.В. Характеристика типових слідчих ситуацій та програми дій на початковому етапі розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / «Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов», международная научно-практическая конференция», 7-8 ноября 2014 г./ орг. ком.: Бужор В. [и др.]. Кишинев: Ин-т Юрид. и Полит., Акад. наук Респ. Молдова, Славян. ун-т [и др.], Ч. 2. 2014. С. 175–177.

7. Карпенко Р.В. Мотивы совершения телесных повреждений несовершеннолетними / Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Харків, 5 грудня 2014 р. Харків: ХНУВС, 2014. С. 457–459.

8. Карпенко Р.В. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 5. С. 108–112.

9. Карпенко Р.В. Напрями використання спеціальних знань при розслідуванні тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / National law journal: theory and practice. 2016. № 5(21). С. 181–185.

10. Карпенко Р.В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Підприємництво, господарство та право. 2016. № 9. С. 144–148.

11. Карпенко Р.В. Типові сліди ситуації початкового етапу розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. № 4. Том 2. С. 94–100.

12. Карпенко Р.В. Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 4. С. 113–117.

13. Карпенко Р.В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Держава та регіони. Серія Право. 2016. № 3. С. 113–118.

14. Карпенко Р.В. Понятие и содержание специальных знаний, используемых при расследовании телесных повреждений, совершенных несовершеннолетними / LEGA SI VLAȚA. 2016. 11/2 (299). С. 38–41.

Зазначені роботи використовуються у науковій діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, є складовими загальноуніверситетської наукової теми «Теорія і практика застосування кримінально-правових і кримінально-процесуальних норм, кримінологічних, криміналістичних заходів протидії злочинності в Україні органами внутрішніх справ» (державний реєстраційний номер 01.2U.003551), затвердженої 28.05.2012 р. Дані праці рекомендовані до використання у науковій роботі курсантам, студентам та аспірантам.

Голова комісії:

/ Шалгунова С. А. /

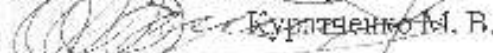
Члени комісії:

/ Марченко О. В. /

/ Пипір І. В. /

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника
ГУ НП України
в Дніпропетровській області –
начальник слідчого управління
полковник поліції
кандидат юридичних наук

Куратченко М. В.
« 14 » 03 2018 року

АКТ

м. Дніпро

« 14 » 03 2018 року

Про впровадження у діяльність слідчих підрозділів ГУ НП України у Дніпропетровській області результатів дослідження аспіранта кафедри кримінально-правових дисциплін спеціальності Дніпропетровського державного університету у внутрішніх справах Карпенка Р. В.

Комісія у складі:

- Голови:** начальника відділу розслідування злочинів загальнокримінальної спрямованості майора поліції Тверезовської Т. М.
- членів комісії:** заступника начальника відділу розслідування злочинів загальнокримінальної спрямованості підполковника поліції Сергієнка С. О.
- старшого слідчого відділу розслідування злочинів загальнокримінальної спрямованості капітана поліції Руденка М. І.

розглянувши результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету у внутрішніх справах Карпенка Р. В. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Розслідування заповіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми» у вигляді циклу статей та опублікованих тез доповідей на конференціях склала цей акт про нижченаведено.

Результати зазначеного дослідження опубліковано у наступних роботах:

1. Карпенко Р.В. Деякі аспекти тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми / Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції м. Одеса, 4 квітня 2014 року / відп. ред. д-р юрид. наук, проф., Т.С. Ківалова; ред. кол.: проф. А.Ф. Крижановський, проф. В.Д. Берназ, проф. В.М. Дрьомін, проф. О.С. Кізлова, доц. А.А. Березовський, доц. Д.Г. Кравцов. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2014. С. 180–184.

2. Карпенко Р.В. Інформаційність слідової картини заподіяння неповнолітніми тілесних ушкоджень / Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 18–19 квітня 2014 року / За заг. ред. Т.О. Коломоець. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. С. 260–263.

3. Карпенко Р.В. Вивчення особистості злочинця у ході розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: [Збірник]. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2014. Вип. 21. Ч.ІІ. С. 31–33.

4. Карпенко Р.В. Невербальна інформація на попередній стадії допиту неповнолітніх / Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали Міжнародного круглого столу. Одеса. 30 травня 2014 р. / відп. за вип. : проф. В.В. Тіщенко, доц. О.П. Ващук. Одеса: Юридична література, 2014. С. 90–94.

5. Карпенко Р.В. Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 31 жовтня 2014 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 131–132.

6. Карпенко Р.В. Характеристика типових слідчих ситуацій та програми дій на початковому етапі розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / «Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов», международная научно-практическая конференция», 7-8 ноября 2014 г./ орг. ком.: Бужор В. [и др.]. Кишинев: Ин-т Юрид. и Полит., Акад. наук Респ. Молдова, Славян. ун-т [и др.], Ч. 2. 2014. С. 175–177.

7. Карпенко Р.В. Мотивы совершения телесных повреждений несовершеннолетними / Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Харків, 5 грудня 2014 р. Харків: ХНУВС, 2014. С. 457–459.

8. Карпенко Р.В. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 5. С. 108–112.

9. Карпенко Р.В. Напрями використання спеціальних знань при розслідуванні тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / National law journal: theory and practice. 2016. № 5(21). С. 181–185.

10. Карпенко Р.В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики заповняння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Підприємництво, господарство та право. 2016. № 9. С. 144–148.

11. Карпенко Р.В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування заповняння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. № 4. Том 2. С. 94–100.

12. Карпенко Р.В. Криміналістична характеристика заповняння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 4. С. 113–117.

13. Кардашко Р.В. Обставини, що підлягають установленню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми / Держава та регіони. Серія Право. 2016. № 3. С. 113–118.

14. Карпенко Р.В. Понятие и содержание специальных знаний, используемых при расследовании телесных повреждений, совершенных несовершеннолетними / LEGEA ŞI VIAȚA. 2016. 11/2 (299). С. 38–41.

Висновки та пропозиції, сформульовані у зазначених вище працях базуються на статистичних даних, підтверджуються результатами опитування та анкетування працівників слідчих підрозділів та розроблені з урахуванням сучасних потреб слідчої практики.

Комісія вважає, що результати проведеного дослідження мають практичну значимість та можуть бути впроваджені у діяльність слідчих підрозділів ГУ ІПІ України у Дніпропетровській області.

Голова комісії:

/ Тверезовська Т. М. /

Члени комісії:

/ Сергієнко С. О. /

/ Руденко М. І. /